

ΕΤΟΣ Δ.

ΤΕΥΧΟΣ Ι - 2.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ  
ΤΗΣ "ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ"

ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ ΦΕΒΡΟΥΑΡΙΟΣ  
1922

# “ ΝΕΟΣ ΠΟΙΜΗΝ ”

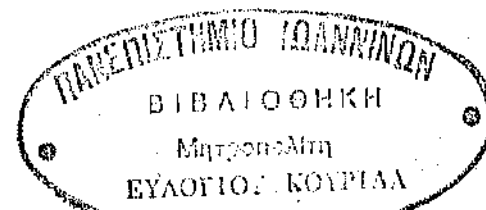
ΜΗΝΙΑΙΟΝ ΘΕΟΛΟΓΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

ΟΡΓΑΝΟΝ ΤΟΥ ΣΥΛΛΟΓΟΥ ΤΩΝ ΟΡΘΟΔΟΞΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ ΘΕΟΛΟΓΩΝ

## ΚΑΙΝΟΦΑΝΗΣ ΓΝΩΜΗ

Ο ὑπὸ τῆς Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως ἐπιφορτισθεὶς τὴν διόρθωσιν τῶν ἐν χρήσει ἐκκλησιαστικῶν βιβλίων θεοφ. ἐπίσκοπος πρ. Λεοντουπόλεως κ. Σωφρόνιος ἀπέστειλε πρὸ τινος ἐκ Παρισίων, ὅπου καταγίνεται εἰς σχετικὰς μελέτας, ἐπιστολὴν μετ' ἐκθέσεως σχετικῆς ἀμφοτέρως δημοσιεύομεν κατωτέρω διὰ τὴν καινοφανῆ καὶ ἀξίαν πολλῆς προσοχῆς γνώμην, ἣν ἐκφέρει ἡ Α. Θ. Δὲν ἀμφιβάλλομεν ὅτι οἱ ἐπαύοντες θέλουσι λάβῃ ἀφορμὴν ἐκ ταύτης νὰ ἐγκύψωσιν εἰς τὴν μελέτην τοῦ διγομένου ζητήματος πρὸς ἀποκρυστάλλωσιν θετικωτέρων συμπερασμάτων.

Η ΔΙΕΥΘΥΝΣΙΣ



## Παναγιώτα τε,

Ἄπο' ἔτους, ὡς γνωστόν, ἐν τῇ ἐνταῦθα Ἑθνικῇ Βιβλιοθήκῃ ἐργαζόμενος πρὸς ἀποκατάστασιν καὶ κριτικὴν ἐπεξεργασίαν τοῦ κειμένου τῶν ἱερῶν Ἐκκλησιαστικῶν Βιβλίων ἐπὶ τῇ βάσει ἀρίστων καὶ ἀρχαίων Κωδίκων, τελευταίως δὲ περὶ τὴν μετρικὴν μορφήν τῶν ἐν λόγῳ βιβλίων ἀσχολούμενος ἐξηκρίβωσα καὶ ὥρισα ἀσφαλῶς τῶν τε γνωστῶν καὶ τῶν ἀγνωστων τοιούτων, ἔργων τῶν μεγάλων τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ποιητῶν, μορφήν μετρικὴν ὑπερβαίνουσαν εἰς ἀριθμὸν τὰς δύο χιλιάδας ἱκανὴν νὰ καταπλήξῃ τοὺς πάντας καὶ νὰ κινήσῃ τὸν θαυμασμόν καὶ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν τε ἡμετέρων καὶ ξένων. Τόσος καὶ τοιοῦτος ὁ πλοῦτος τῆς ἡμετέρας ἱερᾶς ποιήσεως! Βίς μορφᾶς ποικιλομόρφους, ὑπερβαίνουσας, ὡς εἶπον, τὰς δύο χιλιάδας ἐνέδυσαν τὸ κάλλος τῶν ἰδεῶν αὐτῶν οἱ ἱεροὶ τῆς Ἐκκλησίας ᾄδοι, καὶ κατὰ τοιοῦτους τρόπους ἐξύμνησαν τὸ θεῖον.

Ἄλλ' ἐκεῖνο τὸ ὅποιον θ' ἀσχολήσῃ τὴν Ἑμετέραν Παναγιότητα καὶ τὴν περὶ αὐτὴν ἁγίαν καὶ ἱερὰν Σύνοδον εἶναι ἡ ἐξῆς σπουδαιοτάτη ἀνακίλυψις εἰς ἣν μοι ᾠδήγησαν αἱ ἔρευναί μοι.

Κατερχόμενος εἰς τοὺς κάτω χρόνους πρὸς ἀναζήτησιν τῶν ποιητικῶν μνημείων καὶ ἐξακρίβωσιν τῆς μορφῆς αὐτῶν ἔφθασα εἰς τὸ τολμηρὸν μὲν, ἀλλ' ἀσφαλές, κατ' ἐμὴν γνώμην, συμπέρασμα, ὅτι ὄχι μόνον ἡ τοῦ Ἰωάννου ἀποκάλυψις τυγχάνει λυρικὸν ποίημα γεγραμμένον εἰς ρυθμὸν ἑβραϊκόν, οὔτινος εὐκόλως διακρίνονται αἱ μορφαί, ἀλλὰ καὶ αὐταὶ αἱ τοῦ ἀποστόλου Παύλου ἐπιστολαὶ εἶναι ποιητικὰ Βιβλία γεγραμμένα ἐν ποικίλῳ ρυθμῷ κατὰ τὸν τρόπον τῆς ἑβραϊκῆς ποιήσεως. Οὕτως ὥστε ἔχομεν καὶ ποιητικὰ Βιβλία τῆς Καινῆς Διαθήκης ὡς ἔχομεν καὶ τῆς Παλαιᾶς.

Σταχυολογήσας ἐσωκλείω τῇ παρουσίᾳ μου στροφάς τινὰς καὶ μορφὰς ἐκ τῶν ἐπιστολῶν τοῦ ἀπ. Παύλου, αἵτινες οὔτε τυχαίως, οὔτε ἄνευ μετρικοῦ λόγου ἐγράφησαν, ὡς ἐγράφησαν.

Καὶ οὕτω διανοίγεται στάδιον εὐρὺ καὶ σοβαρὸν, τὸ ὅποιον θ' ἀπασχολήσῃ τοὺς τε κριτικούς καὶ τοὺς θεολογούντας.

Κατὰ καθῆκον τὰ τοιαῦτα συμπέρασματα τῆς ἐρεῦνης μου ἐθεώρησα πρέπον νὰ γνωρίσω τῇ ἁγίᾳ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ διὰ τὰ περαιτέρω.

Θὰ συνεχίσω μετ' ἀγάπης καὶ ἀκαταπονήτως τὰς σχετικὰς ἐρεῦνας, τὸν δὲ καρπὸν τῆς ἐργασίας μου θὰ καταστήσω καὶ αὐθις γνωστὸν τῇ ἁγίᾳ Μητρὶ Ἐκκλησίᾳ, ἣς ἐπικαλοῦμαι τὰς εὐχὰς πρὸς ἐνίσχυσιν ἐν τῷ ἱερῷ ἀγῶνι.

Τῆς ὑμετέρας Παναγιότητος  
ἐλάχιστος ἐν Χριστῷ ἀδελφὸς  
† ὁ πρ. Λεοντουπόλεως ΣΩΦΡΟΝΙΟΣ

Ἐν Παρισίοις 2 Ἀπριλίου 1922



Ἐκ τῆς πρὸς Ῥωμαίους Κεφ. Α'. 28

Καὶ καθὼς οὐκ ἔδοκίμασαν  
τὸν Θεὸν ἔχειν ἐν ἐπιγνώσει  
παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς  
εἰς ἀδόκιμον νοῦν  
ποιεῖν τὰ μὴ καθήκοντα  
πεπληρωμένους πάσῃ ἀδικίᾳ  
πορνεία  
πονηρία  
πλεονεξία  
κακία  
μεστοὺς φθόνου  
φόνου  
ἔριδος  
δόλου  
κακοηθείας  
ψυθιριστὰς  
καταλάλους  
θεοστυγεῖς  
ὕβριστὰς  
ὑπερηφάνους  
ἀλαζόνας  
ἐφρευρετὰς κακῶν  
γονεῦσιν ἀπειθεῖς  
ἀσυνέτους  
ἀσυνθέτους  
ἀστόργους

ἀσπόνδους  
ἀνελεήμονας.

Κεφ. β'. 17

Ἴδε σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ  
καὶ ἐπαναπαύῃ τῷ νόμῳ  
καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ  
καὶ γινώσκεις τὸ θέλημα  
καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα  
κατηχούμενος ἐκ τοῦ νόμου  
πέποιθᾶς τε σεαυτὸν  
ὁδηγὸν εἶναι τυφλῶν  
φῶς τῶν ἐν σκότει  
παιδευτὴν ἀφρόνων  
δ δάσκαλον νηπίων  
ἔχοντα τὴν μόρφωσιν τῆς γνώσεως  
καὶ τῆς ἀληθείας ἐν τῷ νόμῳ,  
ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον  
σεαυτὸν οὐ διδάσκεις;  
ὁ κηρύσσων μὴ κλέπτειν κλέπτεις;  
ὁ λέγων μὴ μοιχεύειν μοιχεύεις;  
ὁ βδελυσσόμενος τὰ εἰδωλα ἱεροσυλεῖς;

Κεφ. γ'. 21

Τί οὖν ἐροῦμεν πρὸς ταῦτα;  
εἰ ὁ Θεὸς ὑπὲρ ἡμῶν  
Τίς καθ' ἡμῶν;  
ὅς γε τοῦ ἰδίου υἱοῦ οὐκ ἐφείσατο  
ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων παρέδωκεν αὐτὸν

πῶς οὐχὶ καὶ σὺν αὐτῷ τὰ πάντα ἡμῖν χαρίζεται;  
 Τίς ἐγκαλέσει κατὰ ἐπιλεκτῶν τοῦ Θεοῦ;  
 Θεὸς ὁ δικαίων  
 τίς ὁ κατακρίνων;  
 Χριστὸς ὁ ἀποθανών  
 μᾶλλον δὲ καὶ ἐγεγνηθείς  
 ὅς ἐστιν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ  
 ὅς καὶ ἐντυγχάνει ὑπὲρ ἡμῶν.  
 Τίς ἡμᾶς χωρίζει ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Χριστοῦ·  
 θλίψις  
 ἢ στενοχωρία  
 ἢ διωγμὸς  
 ἢ λιμὸς  
 ἢ γυμνότης  
 ἢ κίνδυνος  
 ἢ μάχαιρα;  
 ἀλλ' ἐν τούτοις πᾶσιν ὑπερνικῶμεν  
 διὰ τοῦ ἀγαπήσαντος ἡμᾶς·  
 πέπεισμαι γὰρ ὅτι  
 οὔτε θάνατος  
 οὔτε ζωὴ  
 οὔτε ἄγγελοι  
 οὔτε ἀρχαὶ  
 οὔτε δυνάμεις  
 οὔτε ἐνεστώτα  
 οὔτε μέλλοντα  
 οὔτε βάθος  
 οὔτε τις κτίσις ἑτέρα  
 δυνήσεται ἡμᾶς χωρῆσαι  
 ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ

Ρωμ. 16'. 8

Λέγω γὰρ διὰ τῆς δωθείσης μοι  
 μὴ ὑπερφρονεῖν παρ' ὃ δεῖ φρονεῖν·  
 ἀλλὰ φρονεῖν εἰς τὸ σωφρονεῖν  
 ἐκάστῳ ὡς ὁ Θεὸς ἐμέρισεν μέτρον πίστεως·  
 καθάπερ γὰρ ἐν ἐνὶ σώματι  
 μέλη πολλὰ ἔχομεν  
 τὰ δὲ μέλη πάντα  
 οὐ τὴν αὐτὴν ἔχει πράξιν  
 οὕτως οἱ πολλοὶ  
 ἐν σώμα ἔσμεν ἐν Χριστῷ  
 ὁ δὲ καθ' εἰς ἀλλήλων μέλη·  
 ἔχοντες δὲ χαρίσματα  
 κατὰ τὴν χάριν τὴν δωθείσαν  
 ἡμῖν διάφορα  
 εἴτε προφητεῖαν  
 εἴτε διακονίαν  
 ἐν τῇ διακονίᾳ  
 εἴτε ὁ διδάσκων  
 ἐν τῇ διδασκαλίᾳ  
 εἴτε ὁ παρακαλῶν  
 ἐν τῇ παρακλήσει  
 ὁ μεταδιδούς  
 ἐν ἀπλότητι  
 ὁ προϊσιτάμενος  
 ἐν σπουδῇ  
 ὁ ἐλεῶν  
 ἐν ἰλαρότητι.  
 Ἡ ἀγάπη ἀνυπόκριτος·

ἀποστυγοῦντες τὸ πονηρὸν  
 κολλώμενοι τῷ ἀγαθῷ·  
 τῆ φιλαδελφίᾳ εἰς ἀλλήλους φιλόστοργοι  
 τῆ τιμῆ ἀλλήλους προηγούμενοι  
 τῆ σπουδῆ μὴ ὀκνηροὶ  
 τῷ πνεύματι ζέοντες  
 τῷ Κυρίῳ δουλεύοντες  
 τῆ ἐλπίδι χαίροντες  
 τῆ θλίψει ὑπομένοντες  
 τῆ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες  
 ταῖς χρείαις τῶν ἁγίων κοινωνοῦντες  
 τὴν φιλοξενίαν διώκοντες  
 Εὐλογεῖτε τοὺς διώκοντας ὑμᾶς  
 Εὐλογεῖτε καὶ μὴ καταρᾶσθε.  
 χαίρειν μετὰ χαιρόντων  
 καὶ κλαίειν μετὰ κλαιόντων.

**Ρωμ. ιγ'. ΙΙ.**

Νῦν ἐγγύτερον ἡμῶν ἡ σωτηρία  
 ἢ ὅτε ἐπιστεύσαμεν·  
 ἢ νῦν προέκοψεν  
 ἢ δὲ ἡμέρα ἤγγικεν·  
 ἀποθώμεθα οὖν τὰ ἔργα τοῦ σκότους  
 καὶ ἐνδυσώμεθα τὰ ὄπλα τοῦ φωτός  
 ὡς ἐν ἡμέρᾳ εὐσχημόνως περιπατήσωμεν  
 μὴ κόμοις καὶ μέθαις  
 μὴ κοίταις καὶ ἀσελγείαις  
 μὴ ἔριδι καὶ ζήλῳ  
 ἀλλ' ἐνδύσασθε τὸν Κύριον Ἰησοῦν Χριστὸν  
 καὶ τῆς σαρκὸς πρόνοιαν μὴ ποιήσθε εἰς ἐπιθυμίαν,

**Ρωμ. ιδ' Ι.**

Τὸν δὲ ἀσθενοῦντα τῆ πίστει προσλαμβάνεσθε  
 μὴ εἰς διακρίσεις διαλογισμῶν·  
 ὅς μὲν πιστεῖται φαγεῖν πάντα  
 ὁ δὲ ἀσθενῶν λάχανα ἐσθίει

Ὁ ἐσθίων τὸν μὴ ἐσθίοντα μὴ ἐξουθενεῖτω  
 καὶ ὁ μὴ ἐσθίων τὸν ἐσθίοντα μὴ κρινέτω  
 — ὁ Θεὸς γὰρ αὐτὸν προσελάβετο —  
 σὺ τις εἰ ὁ κρίνων ἀλλότριον οἰκέτην;  
 τῷ ἰδίῳ Κυρίῳ στήκει ἢ πίπτει  
 ὁ φρονῶν τὴν ἡμέραν Κυρίῳ φρονεῖ  
 καὶ ὁ μὴ φρονῶν τὴν ἡμέραν Κυρίῳ οὐ φρονεῖ  
 καὶ ὁ ἐσθίων Κυρίῳ ἐσθίει  
 καὶ ὁ μὴ ἐσθίων Κυρίῳ οὐκ ἐσθίει·  
 οὐδεὶς γὰρ ἑαυτῷ ζῆ  
 καὶ οὐδεὶς ἑαυτῷ ἀποθνήσκει  
 ἐάν τε γὰρ ζῶμεν  
 τῷ Κυρίῳ ζῶμεν  
 ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν  
 τῷ Κυρίῳ ἀποθνήσκωμεν  
 ἐάν τε οὖν ζῶμεν  
 ἐάν τε ἀποθνήσκωμεν  
 τοῦ Κυρίου ἐσμεν

**Α. Κορινθίους Κεφ. ιε', 39**

Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σὰρξ  
 ἀλλὰ ἄλλη μὲν ἀνθρώπων  
 ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν

ἄλλη δὲ ἰχθύων

ἄλλη δὲ πετεινῶν

καὶ σώματα ἐπουράνια

καὶ σώματα ἐπίγεια

ἀλλ' ἑτέρα μὲν ἢ τῶν ἐπουρανίων δόξα

ἑτέρα δὲ ἢ τῶν ἐπιγείων

ἄλλη δόξα ἡλίου

καὶ ἄλλη δόξα σελήνης

καὶ ἄλλη δόξα ἀστέρων

ἀστὴρ γὰρ ἀστέρος διαφέρει ἐν δόξῃ

οὕτω καὶ ἡ ἀνάστασις τῶν νεκρῶν.

σπείρεται ἐν φθορᾷ

ἐγείρεται ἐν ἀφθαρσίᾳ

σπείρεται ἐν ἀτιμίᾳ

ἐγείρεται ἐν δόξῃ

σπείρεται ἐν ἀσθενείᾳ

ἐγείρεται ἐν δυνάμει

σπείρεται σῶμα ψυχικόν

ἐγείρεται σῶμα πνευματικόν

ἔστι σῶμα ψυχικόν

καὶ ἔστι σῶμα πνευματικόν.

Ὁ πρῶτος ἄνθρωπος ἐκ γῆς χοϊκός

ὁ δεύτερος ἄνθρωπος ὁ Κύριος ἐξ οὐρανοῦ.

οἶος ὁ χοϊκός

τοιούτοι καὶ οἱ χοϊκοὶ

καὶ οἶος ὁ ἐπουράνιος

τοιούτοι καὶ οἱ ἐπουράνιοι.

καὶ καθὼς ἐφορέσαμεν τὴν εἰκόνα τοῦ χοϊκοῦ

φορέσομεν καὶ τὴν εἰκόνα τοῦ ἐπουρανίου

## Β. Κορινθ., στ' Ι

Συνεργοῦντες δὲ καὶ παρακαλοῦμεν

μὴ εἶς κενὸν τὴν χάριν τοῦ Θεοῦ δέξασθαι

μηδεμίαν ἐν μηδενὶ διδόντες προσκοπήν

ἵνα μὴ μωμηθῇ ἡ διακονία

ἀλλ' ἐν παντὶ συνισιῶντες ἑαυτοὺς

ὡς Θεοῦ διάκονοι ἐν ὑπομονῇ πολλῇ

ἐν θλίψεσιν

ἐν ἀνάγκαις

ἐν στενοχωρίαις

ἐν πληγαῖς

ἐν φυλακαῖς

ἐν ἀκαταστασίαις

ἐν κόποις

ἐν ἀγρυπνίαις

ἐν νηστείαις

ἐν ἀγνότητι

ἐν γνώσει

ἐν μακροθυμίᾳ

ἐν χρηστότητι

ἐν πνεύματι ἀγίῳ

ἐν ἀγάπῃ ἀνυποκρίτῳ

ἐν λόγῳ ἀληθείας

ἐν δυνάμει Θεοῦ

διὰ τῶν ὄπλων τῆς δικαιοσύνης

τῶν δεξιῶν καὶ ἀριστερῶν

διὰ δόξης καὶ ἀτιμίας

διὰ δυσφημίας καὶ εὐφημίας

ὡς πλάνοι καὶ ἀληθεῖς  
ὡς ἀγνοούμενοι καὶ ἐπιγινωσκόμενοι  
ὡς ἀποθνήσκοντες καὶ ἰδοὺ ζῶμεν  
ὡς παιδευόμενοι καὶ μὴ θανατούμενοι  
ὡς λυπούμενοι ἀεὶ δὲ χαίροντες  
ὡς πτωχοὶ πολλοὺς δὲ πλουτίζοντες  
ὡς μηδὲν ἔχοντες καὶ πάντα κατέχοντες.

Τὸ στόμα ἡμῶν ἀνέωγε πρὸς ὑμᾶς  
ἢ καρδία ἡμῶν, Κορίνθιοι, πεπλάτνται·  
οὐ στενοχωρεῖσθε ἐν ἡμῖν  
στενοχωρεῖσθε δὲ ἐν τοῖς σπλάγχνοις ὑμῶν.  
Μὴ γίνεσθε ἐτεροζυγοῦντες ἀπίστοις·  
τίς γάρ μετοχὴ δικαιοσύνη καὶ ἀνομία;  
τίς δὲ κοινωνία φωτὶ πρὸς σκότος  
τίς δὲ συμφώνησις Χριστῷ πρὸς Βελίαλ;  
ἢ τίς μερὶς πιστῶ μετὰ ἀπίστου;

ζ', \*

Χωρήσατε ἡμᾶς  
οὐδένα ἠδικήσαμεν  
οὐδένα ἐπλεονεκτήσαμεν

ια', \*\*

Ἐν ᾧ δ' ἂν τις τολμᾷ  
—ἐν ἀφροσύνῃ λέγω  
τολμῶ καὶ γώ.  
Ἐβραῖοί εἰσι;  
καὶ γώ.  
Ἰσραηλίται εἰσι;  
καὶ γώ.  
σπέρμα Ἀβραάμ εἰσι;

καὶ γώ  
διάκονοι Χριστοῦ εἰσι;  
— παραφρονῶν λαλῶ—  
ὑπὲρ ἐγώ.

Ἐν κόποις περισσοτέρως  
ἐν πληγαῖς ὑπερβαλλόντως  
ἐν φυλακαῖς περισσοτέρως  
ἐν θανάτοις πολλάκις  
ὑπὸ Ἰουδαίων πεντάκις  
τεσσαράκοντα  
παρὰ μίαν ἔλαβον

τρὶς ἐρραβδίσθην  
ἅπαξ ἐλιθάσθην  
τρὶς ἐναυάγησα  
νυχθήμερον  
ἐν τῷ βυθῷ πεποίηκα.  
ὁδοιπορίαις πολλάκις  
κινδύνοις ποταμῶν  
κινδύνοις ληστῶν  
κινδύνοις ἐκ γένους  
κινδύνοις ἐξ ἔθνων  
κινδύνοις ἐν πόλει  
κινδύνοις ἐν ἔρημῳ  
κινδύνοις ἐν θαλάσῃ  
κινδύνοις ἐν ψευδαδέλφοις  
ἐν κόπῳ καὶ μόχθῳ  
ἐν ἀγρυπνίαις πολλάκις  
ἐν λιμῷ καὶ δίψει  
ἐν νηστείαις πολλάκις  
ἐν ψύχει καὶ γυμνότητι.

## Α' Θεσσαλ. ε', 14

Παρακαλοῦμεν δὲ ὑμᾶς, ἀδελφοί,  
 νουθετεῖτε τοὺς ἀτάκτους  
 παραμυθεῖτε τοὺς ὀλιγοψύχους  
 ἀντέχεσθε τῶν ἀσθενῶν  
 μακροθυμεῖτε πρὸς πάντας.  
 πάντοτε χαίρετε  
 ἀδιαλείπτως προσεύχεσθε  
 ἐν παντί εὐχαριστεῖτε.  
 Τὸ πνεῦμα μὴ σβέννυται  
 προφητείας μὴ ἐξουθενεῖτε  
 πάντα δοκιμάζετε  
 τὸ καλὸν κατέχετε.

## Ἐκ τῆς Ἀποκαλύψεως Κεφ. ιη'. 21

Καὶ ἦρεν εἰς ἄγγελος ἰσχυρὸς  
 λίθον ὡς μύλον μέγαν  
 καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν θάλασσαν λέγων·  
 οὕτως ὀρμήματι βληθήσεται  
 Βαβυλῶν ἡ μεγάλη πόλις  
 καὶ οὐ μὴ εὐρεθῆ ἔτι·  
 καὶ φωνὴ κιθαρῶδων καὶ μουσικῶν  
 καὶ αὐλητῶν καὶ σαλπιστῶν  
 οὐ μὴ ἀκουσθῆ ἐν σοὶ ἔτι  
 καὶ πᾶς τεχνίτης πάσης τέχνης  
 οὐ μὴ εὐρεθῆ ἐν σοὶ ἔτι  
 καὶ φωνὴ μύλου  
 οὐ μὴ ἀκουσθῆ ἐν σοὶ ἔτι  
 καὶ φῶς λύχνου

οὐ μὴ φανῆ ἐν σοὶ ἔτι  
 καὶ φωνὴ νυμφίου καὶ νύμφης  
 οὐ μὴ ἀκουσθῆ ἐν σοὶ ἔτι  
 ὅτι οἱ ἔμποροὶ σου ἦσαν οἱ μεγιστᾶνες τῆς γῆς  
 ὅτι ἐν τῇ φαρμακείᾳ σου ἐπλατήθησαν πάντα τὰ ἔθνη  
 καὶ ἐν αὐτῇ αἵματα προφητῶν καὶ ἁγίων εὐρέθη  
 καὶ πάντων τῶν ἐσφαγμένων ἐπὶ τῆς γῆς.

Ἐν τέλει παραθέτω τὸν κατὰ τὴν ἡμέραν τοῦ ἁγίου  
 Πάσχα ἀναγινωσκόμενον Κατηχητικόν, ὡς λέγεται, λόγον τοῦ  
 Χρυσοστόμου ἐν τῇ ποιητικῇ αὐτοῦ μορφῇ, ἵνα πέση καὶ ἡ  
 ἀσκήρικτος γνώμη τῶν θελόντων τοῦτον ὡς ἔργον τοῦ Χρυ-  
 σοστόμου, γνωστοῦ ὄντος ὅτι οὐδὲν ποιητικὸν ἔργον τοῦ ἱε-  
 ροῦ διδασκάλου γινώσκωμεν.

Εἴτις εὐσεβῆς καὶ φιλόθεος  
 ἀπολαυέτω ταύτης τῆς καλῆς πανηγύρεως·  
 εἴτις δοῦλος εὐγνώμων  
 εἰσελθέτω χαίρων εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου·  
 εἴτις ἔκαμε νηστεύων  
 ἀπολαυέτω νῦν τὸ δηνάριον·  
 εἴτις ἀπὸ τῆς πρώτης (ὥρας) εἰργάσατο  
 δεχέσθω σήμερον τὸ δίκαιον ὄφλημα·  
 εἴτις μετὰ τὴν τρίτην ἦλθεν  
 εὐχαρίστως ἐορτασάτω·  
 εἴτις μετὰ τὴν ἕκτην ἐφθασεν  
 μηδὲν ἀμφιβαλέτω  
 καὶ γὰρ οὐδὲν ζημιούται·  
 εἴτις ὑπέρησεν εἰς τὴν ἐνάτην  
 προσελθέτω μηδὲν ἐνδοιάζων·  
 εἴτις μόνην ἐφθασε τὴν ἐνδεκάτην

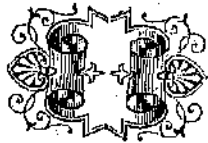


μὴ φοβηθῆ τὴν βραδύτητα·  
 φιλότιμος γὰρ ὢν ὁ Δεσπότης  
 δέχεται τὸν ἔσχατον  
 καθάπερ καὶ τὸν πρῶτον·  
 ἀναπαύει τὸν τῆς ἑνδεκάτης  
 ὡς τὸν ἐργασάμενον ἀπὸ τῆς πρώτης·  
 καὶ τὸν ὑστερον ἔλαει  
 καὶ τὸν πρῶτον θεραπεύει·  
 κάκῃνω δίδωσι  
 καὶ τούτῳ χαρίζεται.  
 καὶ τὰ ἔργα δέχεται  
 καὶ τὴν γνώμην ἀσπάζεται  
 καὶ τὴν πρᾶξιν τιμᾷ  
 καὶ τὴν πρόθεσιν ἐκινεῖ.  
 Οὐκοῦν εἰσέλθετε πάντες  
 εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου ἡμῶν·  
 καὶ πρῶτοι καὶ δεύτεροι  
 τὸν μισθὸν ἀπολαύετε·  
 πλούσιοι καὶ πένητες  
 μετ' ἀλλήλων χορεύσατε  
 ἐγκρατεῖς καὶ ράθυμοι  
 τὴν ἡμέραν τιμήσατε·  
 νηστεύσαντες καὶ μὴ νηστεύσαντες  
 εὐφρανθήτε σήμερον·  
 ἢ τράπεζα γέμει  
 τρυφήσατε πάντες  
 ὁ μύσχος πολὺς  
 μηδεὶς ἐξέλθῃ πεινῶν·  
 πάντες ἀπολαύσατε  
 τοῦ συμποσίου τῆς πίστεως.

Μηδεὶς θρηνεῖτω πέναν·  
 ἐφάνη γὰρ ἡ κοινὴ βασιλεία·  
 μηδεὶς ὀδυρόσθῳ πταίσματα.  
 συγγνώμη γὰρ ἐκ τοῦ τάφου ἀντίειλεν·  
 μηδεὶς φοβείσθῳ θάνατον  
 ἠλευθέρωσε γὰρ ἡμᾶς τοῦ σωτήρος θάνατος·  
 Ἔσβεσεν αὐτὸν  
 ὑπ' αὐτοῦ κατεχόμενος·  
 ἐσκύλευσε τὸν ᾄδην  
 ἐπικράνεν αὐτὸν  
 γευσάμενον τῆς σαρκὸς αὐτοῦ.  
 Καὶ τοῦ προλαβόν  
 Ἡσαίας ἐβόησεν.  
 Ὁ ᾄδης, φησὶν, ἐπικράνθη  
 συναντήσας σοὶ κάτω·  
 ἐπικράνθη  
 καὶ γὰρ κατηγορήθη.  
 ἐπικράνθη  
 καὶ γὰρ ἐνεπαύθη·  
 ἐπικράνθη  
 καὶ γὰρ ἐνεκρώθη·  
 ἐπικράνθη  
 καὶ γὰρ καθηρέθη·  
 ἐπικράνθη  
 καὶ γὰρ ἐδεσμεύθη·  
 ἔλαβε σῶμα  
 καὶ Θεῷ περιέτυχεν·  
 ἔλαβε γῆν  
 καὶ συνήντησεν οὐρανὸν  
 ἔλαβεν ὄπερ ἔβλεπε

καὶ πέτωκεν ὄθεν οὐκ ἔβλεπε.  
 Ποῦ σου θάνατε τὸ κέντρον;  
 ποῦ σου ἄδη τὸ νίκος;  
 Ἄνεστη Χριστὸς  
 καὶ σὺ καταβέβλησαι·  
 ἀνεστη Χριστὸς  
 καὶ πεπτόκασι δαίμονες·  
 ἀνεστη Χριστὸς  
 καὶ χορεύουσιν ἄγγελοι·  
 ἀνεστής Χριστὸς  
 καὶ ζωὴ πολιτεύεται·  
 ἀνεστη Χριστὸς  
 καὶ νεκρὸς οὐδεὶς ἐπὶ μνήματος  
 Χριστὸς γὰρ ἐγερθεὶς ἐκ νεκρῶν  
 ἀπαρχὴ τῶν κεκοιμημένων ἐγένετο  
 αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος  
 εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰῶνων. ἀμήν.

† ὁ πρ. Λεοντοπόλεως Σωφροῆνιος



## ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ΤΡΑΠΕΖΟΥΝΤΙ ΣΧΟΛΗΣ ΘΕΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ(1)

Βεβαίως ἡ ἀρχὴ τῆς ἐφαρμογῆς τῶν νόμων τῶν διεπόντων τὰ τοῦ ἐδάφους τῆς ἐπιστήμης, ἐπὶ τῶν φαινομένων τοῦ κοινωνικοῦ βίου, ὡς ἐθεμελίωσεν αὐτὴν ὁ Auguste Comte ἔφερε καλοὺς καρπούς, ἀλλ' ἡ ἐν παντὶ ἀνάμιξις τῶν νόμων τούτων καὶ δὴ ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τῆς θεωρίας τῆς ἐξελίξεως, ἤγαγεν εἰς δοξασίας, τῶν ὁποίων δὲν θὰ βραδύνη νὰ ἀναδειχθῇ ἡ σφαλερότης.

Ἐφήρμουσαν τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως μέχρι καὶ αὐτῶν ἀκόμη τῶν λογοτεχνικῶν προτόντων, προκειμένου ὁμοῦς περὶ τῆς ἱστορίας ἔχει τις νὰ σημειώσῃ ἐπιφυλάξεις τινάς, ἡ δὲ Βυζαντινὴ Ἱστορία εἶναι μία ἀπλή καὶ δλοζώντανη διάψευσις τῆς θεωρίας ταύτης. Ποῦ εἶναι ἡ ἀκμὴ τοῦ Βυζαντίου; παῦ δὲ ἡ παρακμὴ;

Ἐὰν ἡ θεωρία τῆς ἐξελίξεως ἔχει κῦρος τι τοῦτο θὰ ἰσχύει ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς ζωικοῦ γένους, οὐδόλως ὁμοῦς δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς μέλους ἔθνους. Ἡ ἱστορία οὐδὲν τὸ κοινὸν δύναται νὰ ἔχη μὲ τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως.

Ἐὰν ὁ Ἡράκλειος ἐνικάτο εἰς τοὺς κατὰ τῶν Περσῶν πολέμους του, θὰ ἐσημειώσμεν ἀπαθῶς ἐκεῖ τὴν παρακμὴν τοῦ Βυζ. κράτους. Τοῦτ' αὐτὸ θὰ ἐπράττομεν ἐὰν ἡ ἐπιτυχία δὲν ἔστερε τοὺς ἀγῶνας τοῦ Ρωμανοῦ Λεκαπηννοῦ, τοῦ Βουλγαροκτόνου ἢ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ.

Ἡ ἐμφάνισις τῆς μεγαλοφυίας εἶναι τὸ πᾶν ἀπὸ ἐκεῖ ἐξαρτᾶται πᾶσα ἐπὶ τὰ πρῶτα φορὰ. Ὅσάκις παρουσιάσθησαν βασιλεῖς, στρατηγοὶ μεγαλεπήβολοι τὸ κράτος ἤνθησεν, τόσον δὲ λαμπρῶς ἐκάστωσε, ὥστε,

(1) Περίληψις τῆς πραγματείας ταύτης ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἐκκλησιαστικῇ Ἀληθείᾳ τοῦ 1919.

οὐ θέλοντες νὰ ἐφαρμόζουεν ἐν παντὶ τὴν θεωρίαν τῆς ἐξελίξεως νὰ μὴ δύνανται νὰ ὀρίσωσιν ἐπακριβῶς πότε εἶναι ἡ ὑψίστη τοῦ Βυζ. κράτους ἀκμὴ.

Τοῦτ' αὐτὸ δέον νὰ λεχθῆ καὶ περὶ τῆς κατὰ μέρη ἐκδηλώσεως τῆς ζωῆς καὶ δραστηριότητος τῶν Βυζαντινῶν καὶ ἰδίᾳ περὶ τῆς παιδείας των. Ἐκεῖ ὅπου νομιζομεν ὅτι τελεία νέκρωσις ἐπικρατεῖ, αἰγῆς παρατηρεῖται ἢ ὑπαρξὶς μεγάλου τινὸς διδασκάλου καὶ σημειοῦμεν ἀκμήν.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς εἰκονομαχίας λέγομεν ὅτι τέλειον παρημελήθησαν τὰ γράμματα, ἀλλὰ μὴ τότε δὲν ἤμασεν ἡ μεγάλη Σχολὴ τοῦ Ναοῦ τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, ἐν ἣ ἐδίδασκεν ὁ Λέων ὁ φιλόσοφος καὶ μαθηματικός, τοῦ ὁποῦ τὴν εἰς Βαγδάτιον μετάβασιν τοσοῦτον ἐπόθησεν ὁ φιλόμοσος Καλίφης Ἄλ' Μαμουίν; Ὁ Λέων οὕτως ἀνεδείχθη Σχολάρχης τοῦ ἐπὶ Μιχαὴλ τοῦ Γ. ἀνιδρυθέντος ὑπὸ τοῦ Βάρδα Πανεπιστημίου.

Παραπονεῖται ἡ Ἄννα ἡ Κομνηνὴ ὅτι ἐπὶ τῆς μακεδονικῆς δυναστείας περημελήθησαν τὰ γράμματα. Ἀλλὰ ποῦ ἐμορφώθησαν Μιχαὴλ ὁ Ψελλὸς καὶ σύμπας ὁ ἔσμος τῶν σοφωτάτων ἀνδρῶν δι' ὃν κατώρθωσεν ὁ φιλόμοσος αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος Θ. ὁ Μονομάχος νὰ ἀνιδρῆσῃ καὶ αὐτὸς τὸ πανδιδακτήριον; Ἄλλωστε ἐπὶ Βουλγαροκτόνου ἀκμάζει ἡ Σχολὴ τῆς Μονῆς τοῦ Στουδίου, εἰς ἣν οὕτως ἐνεπιστεύθη τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν δύο υἱῶν τοῦ Μονουήλ Κομνηνοῦ Ἰσαακίου (τοῦ μετέπειτα αὐτοκράτορος) καὶ Ἰωάννου.

Καὶ ἐδῶ ἔχομεν νὰ ἐπαναλάβωμεν τὸ ἴδιον. Ἡ ἐμφάνισις τῆς μεγαλοφυΐας εἶναι τὸ πᾶν. Εἴτε ἐν τῇ Βασιλικῇ λειτουργεῖ, εἴτε ἐν τῇ Μαγναύρᾳ, εἴτε ἐν τῇ Μονῇ τοῦ Στουδίου ἢ τῷ ναῷ τῶν Τεσσαράκοντα Μαρτύρων, εἴτε ἐν τῷ ναῷ τῶν Ἁγίων Ἀποστόλων, τὸ πανδιδακτήριον ἀκμάζει, δηλαδὴ γίνεται μνεία αὐτοῦ ἐν τῇ Ἱστορίᾳ ἢ μᾶλλον ἐν ταῖς πηγαῖς ὅς ἔχομεν μέχρι τοῦδε εἰς τὴν διὰ Θεοῦ μας, ἐφόσον παρουσιάζονται μεγάλα φυσιογνωμια διδασκάλων: Ἐνὸς Λέοντος, φερ' εἰπεῖν, ἐνὸς Φωτίου, ἐνὸς Ἀρέθου, ἐνὸς Ψελλοῦ.

Ὅχι ἤττον ὅμως, μετὰ ποιᾶς τινος θετικότητος δυνάμεθα νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι ἐπὶ Κομνηνῶν ἐπῆλθεν ἀναγέννησις τοιαύτη τῶν

ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τοιοῦτος; ζῆλος περὶ τὴν καλλιέργειάν των ἐσημειώθη ὥστε πᾶσα κατευθύνσις τῶν πνευμάτων πρὸς τὴν μελέτην καὶ καλλιέργειαν τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν κατενέγη ὁλοσχερῶς.

Καίτοι δὲ κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους τοὺς πρὸ τῆς ἀλώσεως τοῦ Βυζαντίου ὑπὸ τῶν Λατίνων ἡ παιδεία παρημελήθη πολὺ, ἐν τούτοις ἀναξωπυρωθεῖσα αὕτη, χάρις εἰς τὰς φιλομούσους μερίμνας τῆς θερμοουργοῦ τῶν Λασκάρεων δυναστείας καὶ πάλιν ἤνθησεν ἐν Νικαίᾳ χωρὶς ἁμῶς τὸ παραμικρὸν νὰ παρεκκλίνῃ τῆς ἀρχικῆς αὐτῆς κατευθύνσεως, τοῦ ἀκράτου δηλονότι κλασικισμοῦ. Ἐν τούτοις ἡ μονομερὴς αὕτη καὶ ἀποκλειστικὴ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων θεραπεία ἐπέφερε καὶ τὴν ἀντίδρασιν· ἡ δὲ ἀντίδρασις αὕτη παρεμφερὴς τυγχάνει πρὸς τὴν ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ Victor Duruy παρατηρηθεῖσαν τοιαύτην, ἣτις ἐπέφερε τὴν ἐν τοῖς γυμνασίοις ἐγκατάστασιν τῆς πραγματολογικῆς λεγομένης ἐκπαίδευσως (enseignement moderne).

Τῆς ἀντιδράσεως ταύτης ἐναργῆ εἰκόνα δύναται τις νὰ λάβῃ ἀπὸ τοὺς ἐξῆς λόγους Γρηγορίου τοῦ Κυπρίου, τοῦ μετέπειτα Πατριάρχου Κηρύλλου; ἀναδειχθέντος.

Νομίζει δὲ τις, ἀναγινώσκων τὰς γραμμὰς ταύτας ὅτι ἀκούει τὰς μεμημοῖρίας συγχρότου τινὸς, μὴ φίλα διακειμένου πρὸς τὴν κλασικὴν παιδείαν:

« . . . δυσθυμίαι διὰ ταῦτα εἶχον αὐτὸν καὶ μετάμελοι. Εἶχον δὲ καὶ μάλα δικαίως· εἰ πατρίδα μὲν κατέλιπε, στοργὴν δὲ γονέων ἠθέτησε, δάκρυα δὲ παρεῖδε, πελάγη δὲ διέβαλεν ὡς μὲν μακρὸν, ὡς δὲ χαλεπὰ καὶ κινδύνιον μεστὰ· ἠπειρον δὲ τοσαύτην διέδραμε, ζωῆς δὲ καθάπαξ ἠφειδήσεν, εἴτ' ἀντὶ τούτων οὕτω μεγαλοφυῆ κομμεῖται μισθὸν, κλίσεις ὀνομάτων ἐκμελετῆσαι, καὶ ρημάτων σχηματισμοὺς καὶ κινήσεις, καὶ ὡς ἡ Τυνδάρω παῖς ἠρπάγη, καὶ ἡ Πηριάμου πέπρωκε πόλις πολυκεῖ διὰ τὴν γυναῖκα καμοῦσαι πολέμῳ, καὶ ὡς οἱ παῖδες Οἰδίποδος κατ' ἀλλήλους μανέντες ὑπ' ἀλλήλων ἀπόλοντο, καὶ τᾶλλα ὅσα ὁ ποιητικὸς χορὸς κατὰ τινα τῆς τέχνης αὐτονομίαν πλάττει τε καὶ μυθεύεται, ἡδονῆς μὲν τὰ πολλὰ στοχαζόμενος, δλίγα δὲ τῆς ἀληθείας φροντίζων.» (1)

(1) Μίγνη—Τόμ. 142 σελ. 25.

Ἡ δὲ ὁρᾶσις τοῦ περιωνύμου ἀνδρὸς συμπύπτει μὲ τὴν ἀνέροησιν τῆς δυναστείας τῶν Παλαιολόγων ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Βυζαντινοῦ, πολὺ δικαιῶς δὲ παρετηρήθη ὅτι μόνις κατὰ τὸν ΙΓ' αἰῶνα, ἐμφανίζεται ἡ καλλιέργεια τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς ἀστρονομίας.

Ἐν τούτοις ἡ πρὸς τὰ γράμματα προσήλωσις οὐδαμῶς χαλαροῦται· ἀπ' ἐναντίας δὲ πολλῶν μᾶλλον ἐπαυξάνεται καὶ ἐντείνεται ἐν Βυζαντίῳ. Ἐπέπρωτο λοιπὸν ἀλλαγῆναι τὰ ἀνθήσουσι αἱ θετικαὶ ἐπιστήμαι, εἰς χώραν ἀπηλλαγμένην ἀπὸ τὴν ἐπιδουλοῦσιν τῆς τοιαύτης λογιστικῆς καὶ εἰς ἣν ἰσχυρότερον ἐπενήργει τὸ παράδειγμα τῶν γειτόνων ἀσιασῶν καλλιουργούντων ἐνδελεχῶς τὰς σπουδὰς ταύτας καὶ ἡ χώρα αὕτη εἶναι ἡ Τραπεζοῦς.

Ὅτι μέχρι τοῦ 1330 δὲν γέγονε ἐν Κωνσταντινοπόλει συστηματικὴ ἐργασία ἐπὶ τῶν σπουδῶν τούτων καὶ ὅτι ἀπ' ἐναντίας ἐν Τραπεζοῦντι ἐλειτούργει ἤδη λαμπρῶς ἀνωτέρα σχολὴ θετικῶν ἐπιστημῶν μαρτυρεῖται περιτρώως ἐκ τῆς ἀφηγήσεως βυζαντινοῦ λογίου, τοῦ Ἀνδρέου Λιβαδηνοῦ, ὅστις πόθῳ συνεχόμενος μελέτης ἀστρονομικῶν μαθημάτων, ἀποφασίζει νὰ μεταβῇ εἰς Τραπεζοῦντα, λέγει δὲ ἐπὶ λέξει ταῦτα:

Ἡμεῖς (1) δὲ τῆνικαῦτα πόθος εἰσῆμι θερμὸς ἀρεμέτους τὴν Κωνσταντίνου χρυσῆν, τὴν ἐνεγκαμένην, τὴν τροφὴν, τὴν λόγου παντός μοι τιθηνὴν καὶ διδάσκαλον, τὸ χρύσειον τοῦ λόγου δάπαδον, τὴν κορωνίδα τῶν Ἀθηναίων, ἣν καὶ οὐράνιον ὄλυμπον εἰ φαίνη τις ἂν οὐχ ἀμάρτοι, ἀνάκτορον ἄρρητον, Ἱερουσαλήμ ἄλλην καινὴν ἁγίαν, νέου Ἰσραὴλ ἐνδιατήρια καὶ κόσμου παντός ἰλαστήριον καὶ νοσημάτων παντοίων ἀλεξιτήριον, ἄλλον ἐπίγειον σύμικτον χώρον οὐράνιον, ἁλλων ἐνύλων καὶ ἀύλων ἀγγέλων κατοικητήριον. Ταύτην δὲ τὴν μεγαλόπολιν τὸ μέγα πᾶσιν ἀφήγημα ὡσπερ ἀπολιπόντες τὴν Τραπεζοῦντιῶν πόλιν καταλαμβάνομεν. Ἀμέλει καὶ οὐκ εὐθέως τὸ σκέμμα τοῦτο γενέσθαι μοι νενόμικα· ὑπένοιτε γάρ με καὶ λόγος μάλα ξὺν ἄλλοις πολλοῖς, ὡς ἐν Τραπεζοῦντι τῶν ἀστρονομικῶν μαθημάτων δελτίῳ χρῆσιν εὐρίσκεσθαι, οὐκ Ἀθήναζε, ἀλλὰ Χαλ-

(1) Ἀνδρέου Λιβαδηνοῦ. Περιήγησις, ἐκδ. ὑπὸ Ματθαίου Παπανίκα κηπολις 1874, ἐν σελ. 224.

δίηθεν τῇ πόλει τῆδε περιούσιαν τὴν μέθοδον, ἐφ' ᾧ καὶ τὴν τοσαύτην στέλλεσθαι πορείαν ἔρωσ ἡμᾶς ἀνέπειθε μάλιστα.»

Εἶναι λυπηρὸν ὅτι ὁ Ἀνδρέας Λιβαδηνὸς, λίαν ἀπησχολημένος ὢν μὲ τὴν ἀφήγησιν διαφόρων θαυμάτων, δι' ὧν ἐσώθη ἀπὸ διαφόρων δυσχερεῖς περιστάσεις, ὡς καὶ περιγράφει λεπτομερῶς, οὐδαμῶν πλέον μᾶς χορηγεῖ εἶδησιν περὶ τῆς λειτουργίας τῆς Σχολῆς. Οὐχ ἤττον ὅμως ἡ ἀνωτέρα μαρτυρία εἶναι πολυτιμωτάτη ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, διότι οὐ μόνον ἡ ὑπαρξὶς ἐν Τραπεζοῦντι ἀνωτέρας Σχολῆς ἐξαιρεταὶ λαμπρῶς, ἀλλὰ καὶ τὰ παράπονα τοῦ Γρηγορίου Κυπρίου, τὰ ὅποια ἀνωτέρω ἐξέθεσα, ἐπαληθεύουσιν, ἀφοῦ ὁ Λιβαδηνὸς ἠναγκάσθη νὰ ἐγκαταλείψῃ τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ νὰ μεταβῇ εἰς Τραπεζοῦντα, διότι ἐκεῖ αἱ ἀστρονομικαὶ σπουδαὶ ἐτύγχανον ἰδιαίτερας ἐπιμελείας.

Τοῦτο αὐτὸ ἐπιμαρτυρεῖ καὶ ξένος τις ὁ Ἀρμένιος σοφὸς Ἀνανίας ὁ Σιρακηνὸς, ὅστις ἐπιθυμῶν νὰ τελειοποιηθῇ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τῶν μαθηματικῶν μετέβη εἰς Κωνσταντινούπολιν. Ἄλλ' ὅμως πάντες ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τὸν ἠλεγχον διότι ἐπεχείρησε τόσον μακρὰν ὁδοπορίαν ὅλως ματαίως, ἀφοῦ κάλλιστα ἠδύνατο εἰς τὴν πλησιέστεραν τῇ πατρίδι τοῦ Τραπεζοῦντα νὰ εὕρῃ διδασκάλους κατὰ πολὺ ἀρμοδιωτέρους.

Τὸ δὲ ἀξιοπεριεργὸν εἶναι ὅτι ὁ Σιρακηνὸς ἀναχωρῶν εἰς Τραπεζοῦντα εἶχε, καθὰ λέγει, ὡς συμπληρώσας πολλοὺς ἐτέρους νέους μεταβαίνοντις ὅπως καὶ αὐτὸς εἰς Τραπεζοῦντα πρὸς ἀκρόασιν ὑψηλοτέρων μαθημάτων ἐν τῇ ἐκεῖσε λειτουργούσῃ Σχολῇ Θετικῶν Ἐπιστημῶν.

### Πότε ἵκμασεν ἡ Σχολή.

Ἐπικρατεῖ ἡ γνώμη ὅτι ὁ Σιρακηνὸς ὅτις μᾶς δίδει τόσον λαμπρὰς εἰδήσεις περὶ τῆς Σχολῆς ἤκμασε κατὰ τὸν Ζ. αἰῶνα. Ἄν καὶ ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου τρέφω, ὡς θὰ ἴδῃ ὁ ἀναγνώστης περαιτέρω, ἠνδοκασμοὺς τινάς, πρέπει ἐν τούτοις νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ Σχολὴ προὔπηχε τῆς ἐποχῆς τῶν Μεγαλοκομνηνῶν, εἶναι ὅμως ἀναντίρρητον

ὅτι ἡ Σχολή φθάνει εἰς τὴν ἀκμὴν της, μετὰ τὴν ἀνακήρουξιν τῆς Τραπεζοῦντος ὡς ἔδρα; αὐτοκρατορίας καὶ πρὸ πάντων ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Β. 1297-1330 καὶ Ἀλεξίου τοῦ Γ. 1349-1390.

Δυστυχῶς καὶ αἱ πηγαὶ καὶ τὰ μετὰγενέστερα ἔργα οὐδὲν περὶ τῆς Σχολῆς ταύτης διαλαμβάνουσι, ἰδίᾳ δὲ ἀπὸ τὸ διεξοδικὸν περὶ Τραπεζοῦντος τοῦ Fallmerayer σύγγραμμα *Geschichte des Kaiserthums von Trapezunt*, θὰ εἶχομεν τὴν ἀπαίτησιν νὰ ἀρυσθῶμεν σχετικά τινά. Πλὴν ὁ σοφὸς οὗτος, ὡς φλύαρον γραφιδίον, ἀσμενίζει περὶ τὴν ἀρήγησιν τῶν σκανδάλων τῆς αὐτῆς καὶ τοσοῦτον ἀποροφᾶται ἀπὸ τὴν προσφιλή του ταύτην ἐνασχόλησιν, ὥστε δὲν ἔχει καιρὸν οὐδὲ λέξιν μίαν νὰ ἀναφέρῃ ὅχι μόνον περὶ Σχολῆς τῆς ὁποίας ἄλλως τε τελείως ἀγνοεῖ τὴν ὑπαρξίν, ἀλλὰ καὶ ἐν γένει περὶ τῆς ἐπιδόσεως τῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὰ τὰ πολιτισμοῦ. Τὰ ἀλειροπληθῆ σφάλματα τοῦ Φαλλμεράυγερ καὶ ἐν τῇ ἀντιγραφῇ τοῦ κειμένου τῶν «Χρονικῶν τοῦ Παναρέτου» καὶ ἐν τῇ ἐρμησίᾳ τῶν ἑλληνικῶν πηγῶν καὶ ἐν τῇ κατανοήσει τῶν γεγονότων, κατὰ τὰς ἐν τῷ ἀρχαιολογικῷ Τμήματι τοῦ Ἑλληνικοῦ Φιλ. Συλλόγου (1917-18) ἀνακοινώσεις μου κατέδειξα ἐπακριβῶς.

Καὶ προκειμένου μὲν περὶ τοῦ Ἀλεξίου τοῦ Β. τοῦ Μεγαλοκομνηνοῦ λέγει ἀφοῦ περιγράψῃ πολεμικὰς τινὰς τοῦ αὐτοκράτορος ἐπιχειρήσεις:

*«Μετὰ θραχεῖαν καὶ ταχεῖαν ἀναλαμπὴν τῆς πρώτης νεότητός του ὁ Ἀλέξιος περιέπεσεν ἐκ νέου εἰς ἀθρανὴ καὶ φιλήθονα ἀνακτορικὴν ζωὴν»* Ἦτοτε δέ, ἀπολύτως ἴσως δὲν ἀναφέρει περὶ τῆς φιλομουσίας τοῦ λαμπροῦ τούτου Βασιλέως.

Προκειμένου δὲ περὶ Ἀλεξίου τοῦ Γ. τοῦ Μεγαλοκομνηνοῦ αἱ μωρολογίαι τοῦ Φαλλμεράυγερ δὲν ἔχουσι ὄριον, ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὰς ἀκολούθους γραμμάς.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐτοκράτορος Βασιλείου ἐπικολούθησε ἔννεαετής περίοδος (1340-49) ἐμφυλίων παραγμῶν, καθ' οὓς ὁ Fall ἀναιρεῖται τὴν τελείαν πλῆξιν τῆς Τραπεζοῦντος κημιαστροφίῃ(1). Ἰ-

(1) Ἀπόδειξις ὅτι καὶ κατὰ τὴν κρίσιμον ἐπὶ ταύτην ἐποχὴν δὲν παρημελήθησαν αἱ ἐπιστημονικαὶ σπουδαὶ ἐν Τραπεζοῦντι, εἶναι τὸ κατὰ τὸ ἔτος 1346 ἐκδοθὲν σύγγραμμα τοῦ Χρυσόκοκκη, περὶ οὗ κατωτέρω. (Κρουμβάχερ τ. Β' σελ. 432)

σχυρίζεται ὅτι ἔκτοτε ἡ χώρα περιῆλθεν εἰς φορικτὴν ἀποσύνθεσιν καὶ ἐπιγράφον τὸ σχετικὸν κεφάλαιον «*Ἄθυναμεια καὶ Ὑψηλοκμηνία*»(1) μετὰ προφανοῦς ἡδονῆς ἐπιδίδεται εἰς τὴν ἀρήγησιν σκανδάλων, τοσοῦτον δὲ ἀποροφᾶται ἀπὸ τὴν προσφιλή του ταύτην ἐνασχόλησιν ὥστε οὐδὲ κἄν εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντιληφθῇ ὅτι αἱ ἐριδες Ἀλεξίου τοῦ Γ. μετὰ τῶν Γενονησίων τόσον δὲν εἶχον τὴν ἀρχὴν των εἰς τὸ μετὰ τοῦ Γενονησίου Megollo Lercari ἐπεισόδιον, ὅσον εἰς τὴν κατὰ τὸ 1367 κατάργησιν τοῦ μονοπωλείου τῶν Γενονησίων, ἥτις ἐπατεύχθη χάρις εἰς τὰς μετὰ τῶν Βενετῶν γενομένας συμβάσεις(2).

Τὸ γεγονός τοῦτο, τὸ ὀφειλόμενον εἰς τὴν περινοίαν Ἀλεξίου τοῦ Γ. ἔπραξε νὰ ἐξαρθῇ διὰ ζωηρῶν χρωμάτων, διότι χάρις εἰς αὐτὸ ἡ αὐτοκρατορία τῆς Τραπεζοῦντος ἀνέλαβε νέον ἀφρίγος καὶ οἰκονομικὴν εὐρωσιάν, ἐπιτρέπουσαν εἰς τὸν μεγαεπίβουλον ταῦτον ἡγεμόνα τὴν ἐκπλήρωσιν πάντων ἐκείνων τῶν ἔργων τῶν κλειστάτων τὴν βασιλείαν του.

Ἦράγματι δὲ ἔκτις πολλῶν ἄλλων ἔργων του, μὴ ἐχόντων ἀμεσον σχέσιν μὲ τὴν παροῦσαν μελέτην, οὗτος διημέτησε καὶ ἐκαλλώπισε τὴν ναὸν καὶ τὴν μονὴν τῆς ἁγίας Σοφίας, ἐνθα ἐστεγάσθη ἡ Σχολή μετὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Ἐδγενίου. Ὁ Texier ἐν τούτοις φρονεῖ ὅτι ὁ Ἀλέξιος ὁ Γ. εἶναι ὁ κτίτωρ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας. Πάντα τὸ ἔργον ταῦτα μαρτυροῦσι τρανῶς, ὅπως ἦσαν προηγημένοι καὶ αἱ καλαὶ τέχναι ἐν Τραπεζοῦντι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ φιλομούσου τούτου Βασιλέως καὶ δὴ ἡ ζωγραφικὴ. Ἄπασαι αἱ σωζόμεναι εἰκόνας τῶν ναῶν τούτους ὁποίους αὐτὸς ἔκτισε ἢ ἐκαλλώπισεν εἶναι ἐπέξειργασμένα καλλιτεχνικώτατα, ἀλλὰ πρὸ παντὸς τὸν θαυμασμὸν ἐμπνέει τὸ θεασάσιον χρυσόβουλον τῆς ἐν ἁγίῳ ὄρει Μονῆς Διονυσίου, ἥτις ἐπίσης εἶναι ἴδρυμά του. Τὸ χρυσόβουλον τοῦτο εἶναι πραγματικῶς θαῦμα τέχνης. Τὰ γράμματά του ἕβους β δακτύλων, καλλιγραφικώτατα, εἶναι ἐπέξειργασμένα διὰ κυανοῦ χρώ-

(1) Fallmerayer, *Geschichte des Kaiser von Trapezunt*, σελ. 192.

(2) Γκέλτσερ παρὰ Κρουμβάχερ. Ἱστορία τῆς Βυζαντ. Λογ. μετάφρασις Σιωτηρίου, τόμ. Γ' σελ. 490.

ματος και χρυσίου. Τοῦ ὄλου ἀριστοτεχνήματος δεσπόζει εἰκὼν παρισπῶσα τὸν Ἰησοῦν Χριστὸν μὲ τεταμένες τὰς χεῖρας καὶ εὐλογοῦντα τὸν Ἀλέξιον καὶ τὴν αὐτοκράτειραν Θεοδώραν, περιβεβλημένους τὰς βαρυτίμους βασιλικὰς τῶν στολῶν.

Μολονότι οἱ πλείστοι τῶν μεγάλων καθηγητῶν, οἵτινες ἐλάμπρυναν τὴν Σχολὴν τῆς Τραπεζοῦντος ἀπαντιῶνται ὡς θὰ ἴδωμεν εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Β, δέον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἴδια, ἐπὶ Ἀλεξίου τοῦ Γ. ἤκμασεν ἡ Σχολή, ἀπόδειξις δὲ τούτου τρανωτάτη εἶναι τὸ ἑξῆς:

Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος Ἰωσήφ ἐν λόγῳ αὐτοῦ διαλαμβάνοντι τὴν γενέθλιον ἡμέραν τοῦ ἐν θαύμασι περιβοήτου Εὐγενέου» μεταξὺ ἄλλων ἐγκωμίων ἀναφέρει καὶ τὰ ἑξῆς χαρακτηριστικά, τὰ ὅποια μᾶς δίδουσιν εἰκόνα ἐναργῆ καὶ σαφεστάτην περὶ τῆς ζωηρᾶς ἐπιστημονικῆς κινήσεως, ἣτις ἐσημειώθη ἐν Τραπεζοῦντι ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Γ. 1)

..... Ἱστορίας τε καὶ φιλοσόφους, ἀκέραιους ἄμα καὶ ἀστρονόμους, λογάδην ἐπιλεξάμενος προσεκτέσσατο, πλούτου καὶ τιμῆς ἄρα ὑπερεμπλήσας αὐτούς, λόγῳ τὴν πιάξιν τε καὶ φρονήσιν τὴν ἀνδρείαν κοσμῶν(2)

(1) Ἀποσπάσματα τοῦ λόγου τούτου ἐδημοσίευσεν τῷ 1870 ὁ Σάββας Ἰωάν. Ἰδὸς ἐν τῇ συγγράματι του Ἱστορία τῆς Τραπεζοῦντος. Ἐπίσης ἀποσπάσματα πλὴν κεκολοσβωμένα, ἐδημοσίευσεν ὁ Fallmerayer ἐν τοῖς Original Fragmenten erste abtheilung. Ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεὺς ἐδημοσίευσεν τὸ πᾶν κείμενον ἐν τοῖς Fontes imperii Trapezuntini, Πετροῦπολις 1897.

(2) Σάββας Ἰωαννίδης σελ. 9.—Παπαδόπουλος Κεραμεὺς Fontes σελ. 81-82. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ὅτι Fallmerayer ἐκδοὺς μέρη τοῦ ἀνωτέρω λόγου ἐν τοῖς Original Fragmenten erste abtheilung, παρέλειπεν ὑπερηγήσας παραδόξως δλόκληρον σελίδα, ἐνθα ὑπῆρχεν ἡ πολυτίμος μαρτυρία, ἣν ἀνωτέρω ἐκρημοποίησα καὶ ἄλλα πολλὰ λόγου ἄξια γεγονότα, οὐδόπως ἕμως συνάδοντα πρὸς τὸ πνεῦμα τῆς ὑπ' αὐτοῦ συγγραφείσης Ἱστορίας τῆς Τραπεζοῦντος. Χωρὶς δὲ ν' ἀναγγελλῇ τι περὶ τῆς παραλείψεως ταύτης φθάσει εἰς τὰς λέξεις «εἰσι δὲ ἔνιοι τὸ θρασὺ καὶ οἷον ὀρηκτῶν καὶ ἀνδρείων αὐτοῦ.....», οἵτινες ἀκολουθοῦσι ἀμέσως τὸ ἀπόσπασμα, ἕπερ ἀνωτέρω παρέθεσα. Παρακαλῶ τὸν ἀναγνώστην τὸν φιλεπιστήμονα νὰ παραλλήλῳ τὸ χωρίον ὡς ἔχει παρὰ Σάββα Ἰωαννίδῃ σελ. 96 καὶ Παπαδοπούλ Κεραμεῖ σελ. 81-82 ἀφ' ἑνὸς καὶ παρὰ Fallmerayer Original

Ἵστε καὶ ρήτορες καὶ φιλόσοφοι καὶ ἰατροὶ καὶ ἀστρονόμοι προσεκλήθησαν πανιαχόθεν, ἄδρα δαπάνη καὶ ἡ Σχολὴ τῆς Τραπεζοῦντος προσκτάται οὕτω κλέος τοιοῦτον ὥστε νὰ προσέρχονται εἰς Τραπεζοῦντα, πάντες οἱ ἐπιέμενοι ἀνωτέρας ἐπιστημονικῆς μαθήσεως, ἕκ τε τοῦ ἑλληνικοῦ καὶ ξένου κόσμου.

Ἐπισημαίνεται ὅτι ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεὺς φρονεῖ ὅτι τὸ ἀνωτέρω ἐγκώμιον τοῦ Μητροπολίτου Ἰωσήφ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς Ἀλέξιο τὸν Β. Τοῦτο δὲν εἶναι ὀρθὸν διότι ὁ Ἀλέξιος ὁ Β. ἐβασίλευσεν κατὰ τὰ ἔτη 1297-1310, ἐνῶ δ' Ἰωσήφ Λαζαράπουλος, ὁ σκευοφύλαξ ἀνηγορεύθη Μητροπολίτης Τραπεζοῦντος ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Γ. κατὰ τὸ ἔτος 1364, ἡ περὶ τούτου μαρτυρία τοῦ Μ. Χαλ. Παναρέτου ὅστις εἶναι συγχρόνος Ἀλεξίου τοῦ Γ. εἶναι ἀναντίρρητος. Ἰδοὺ τι λέγει ἐπὶ λέξει: «ἑτωοβ (1364, Ἰνδικτιῶτος β. μηνὶ Μαρτίῳ 19' ἐνήμερα τῇ μεγάλῃ Τρίτῃ ἐκομήθη ὁ Μητροπολίτης κῆρ Νίριον, νόσφ προσπαλαίσας πλευρίτιδι, ἔτι ὦν ἐν τῷ Σουμελιῶ καὶ ἐνεταφιάσθη ἀρχιερατικῶς εἰς τὴν Χρυσοκέφαλον εἰς τὸν τάφον τοῦ Μητροπολίτου κῆρ Βαρνάβα καὶ ἐψηφίσθη ὁ σκευοφύλαξ Ἰωσήφ ὁ Λαζαράπουλος καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν πόλιν. 1) Περαιτέρω δὲ λέγει: «Μηνὶ Νοεμβρίῳ ἱβ. Ἰνδικτιῶνος στ. ἔτους σκουστ. (1368) ἐξῆλθεν ὁ Μητροπολίτης κῆρ Ἰωσήφ ἕκ τοῦ θρόνου τῆς Τραπεζοῦντος καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὴν μονὴν τῆς Ἐλεούσης 2)» ὥστε δὲν ὑπάρχει ἡ παραμικρὰ ἀμφιβολία ὅτι ὁ ἐν τῷ λόγῳ ὑμνοῦμενος εἶναι Ἀλέξιος ὁ Γ. καὶ οὐχὶ Ἀλέξιος ὁ Β. ὡς νομίζει ὁ Παπαδόπουλος Κεραμεὺς(3) ἀλλὰ τοῦτο δὲν μᾶς ἐμποδίζει ἀπὸ τοῦ νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἡ Σχολὴ τῆς Τραπεζοῦντος ἤκμασεν ἐπὶ τῆς βασιλείας καὶ τῶν δύο τούτων φιλομούσων αὐτοκρατόρων.

Fragmenten erste abtheilung σελ. 87-88 ἀφ' ἑτέρου ἂν προκειμένου περὶ ἱστορίας, ἣτις δέον νὰ ἐδράζηται ἐπὶ βάσεων σταθερῶν καὶ ἀναλωσῶν ἀποτελεσθήσαν τοιαῦτα. φαντάζεται ἕκαστος πῶση κακοήθεια εἰσεχώρησεν εἰς ἔγγρα τοῦ Φαλλμερῶτερ συγγράματα, καθαρὸς ἐπὶ ὑποθέσεων βασιζόμενα

(1) Νέος Ἑλληνομνήμων, τόμ. Δ. 1907, σελ. 285.

(2) « » » Δ 1907 » 287.

(3) Τὸν ἐν τοῖς Fontes πρόλογον τοῦ Παπαδοπούλου Κεραμεῦς, ρωσιστὶ γεγραμμένον, μοὶ μετέφρασε πάλιν φιλοφρόνως ὁ εὐρυμαθὴς ἀρχιμ. κ. Εὐστάθιος Ποπέκος, ἐφ' ᾧ καὶ τῷ ἐκφράζω τὰς εὐχαριστίας μου.

## Ποιοὶ ἐδίδαξαν εἰς τὴν Σχολὴν

## Τραπεζοῦντος

Μετὰ πολλῆς δυσκολίας κατώρθωσα νὰ ἀνεύρω πρόσωπα τινὰ ἐξ ἐκείνων, τὰ ὁποῖα ἐκλείσαν τὴν Σχολὴν τῆς Τραπεζοῦντος. Τοιοῦτοι εἶναι ὁ Γρηγόριος ὁ Χιονιάδης, ὁ Κληρικὸς Μανουὴλ καὶ Κωνσταντῖνος ὁ Λυκίτης.

Οἱ ἀνωτέρω καὶ ἄλλοι πολλοὶ εἰς ἄκρον τιμώμενοι ὑπὸ τοῦ Βασιλέως, ἰδιαζόντως εἰς τὴν ἀστρονομίαν ἐπιδίδονται. Λαμβανομένης δὲ ὑπ' ὄψει τῆς κινήσεως ταύτης ἐν Τραπεζοῦντι περὶ τῆς ἀστρονομικῆς μελέτης, δύναται τις νὰ εἰκόσῃ, ὅτι ἡ περίφημος ἑλληνικὴ διασκευὴ τοῦ περσικοῦ συγγράμματος Σαμς-Μπουχαρή (Schamsaldin τοῦ ἐκ Βουχάρας) ἢ φιλοπονηθεῖσα παρ' ἀγνώστου τῷ 1322, ἀσφαλῶς ἐν Τραπεζοῦντι θὰ εἶδε τὸ πρῶτον τὸ φῶς.

Ὁ Κρουμβάχερ ἰσχυρίζεται(1) ὅτι ἡ ἀκμὴ τῆς σπουδῆς τῆς περσικῆς ἀστρονομίας παρὰ τοῖς Βυζαντίοις περιλαμβάνει εἴκοσι περίπου ἔτη (1340-1360). Τὸ ἀνωτέρω ὅμως μᾶς πείθει περὶ τοῦ ἐναντίου, ἐπιμαρτυρεῖ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Λιβαδηνὸς ὅστις πολὺ πρὸ τοῦ 1340 μεταβὰς εἰς Τραπεζοῦντα βεβαίως «ἐν Τραπεζοῦντι τῶν ἀστρονομικῶν μαθημάτων βελτίω χρῆσιν εὐρίσκεισθαι οὐκ Ἀθήνας, ἀλλὰ χαλδίσησεν τῇ πόλει ταύτῃ περιεῦσαν τὴν μέθοδον».

Ἐκ τῶν προμνημονευθέντων σοφῶν ἐξέχουσαν θέσιν κατέχει ὁ Χιονιάδης, ὅστις μεταβὰς εἰς Περσίαν κατ' ἐντολήν τοῦ Ἀδικοκράτορος, ἐξέμαθε τὴν περσικὴν γλῶσσαν καὶ τὰ περσικὰ συστήματα ἐκ τοῦ συνεγγυς ἐμελέτησε, συνέλεξε δὲ καὶ περσικὰ βιβλία.

(1) Κρουμβάχερ Ἱστορία τῆς Βυζ. Λογοτεχνίας μετάφρασις Σωτηριάδου, Τόμ. Β' σελ. 433.

Ἀναμφιβόλως τὰ βιβλία ταῦτα συνελέγησαν χάριν τῆς ἐν Τραπεζοῦντι Σχολῆς, διότι διὰ τῆς μελέτης αὐτῶν ἀνεδείχθη ὁ Τραπεζοῦντιος κληρικὸς Μανουὴλ,(1) ὅστις ἐμύησεν εἰς τὴν περσικὴν σοφίαν τὸν ἱατρὸν Γεωργίον τὸν Χρυσοκόκκη, τὸν συγγράψαντα κατὰ τὸ 1346 τὸ σύγγραμμα: Τοῦ σφωτότου ἱατροῦ κυρίου Γεωργίου τοῦ Χρυσοκόκκη ἐξήγησι· εἰς τὴν σύνταξιν τῶν Περσῶν ἐκτεθεῖσα πρὸς τὸν αὐτοῦ ἀδελφὸν κύριον Ἰωάννην τὸν Χαρσανίτην. Καίτοι δὲ ὁ Κρουμβάχερ δηλοῖ ὅτι τοῦ πονήματος τούτου ἔχομεν πολλὰ ἀντίγραφα(2) οὐδὲν τούτων ἐπιδοκίμει σαφῶς. Παρὰ τοῦ Φαλλμεράδερ γνωρίζομεν ὅτι ὑπάρχει ἐν αὐτοῖς ἐπιγραφῶν ἐν τῷ κώδικι 309 τῆς Μαρκιανῆς Βιβλιοθήκης, ἀρχόμενον ἀπὸ τῆς σελίδος 41. (3)

(1) Κρουμβάχερ—Τόμος Β—σελ. 432.

(2) Κρουμβάχερ. Τόμος Β. σελ. 433.

(3) Fallmerayer—Orig. Fragm, Zweite abteil. σελ. 101. Ὁ Φαλλμεράδερ ποιεῖται μνησίαν τοῦ συγγράμματος τούτου ὑπὸ τὰς ἐξῆς περιέργους περιστάσεις. Ἐκδοὺς τὸ χρονικὸν τοῦ Παναρέτου ἐν τοῖς Origin. Fragm. Zweite abteilung, περιέπεσε κατὰ τὴν συνήθειάν του εἰς σφάλμα σπουδαῖον γράψας ἐν σελ. 39 παράγρ. 53. Ἄμνηρὸς τις Τάταρις ἔχων καὶ Χαύην, ἀντὶ ἔχων καὶ Χάνην ὅπως ὁρθῶς γράφει ὁ Σπυρ. Λάμπρου, ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ φιλοπονηθείσῃ ἀρίστη ἐκδόσει τοῦ Παναρέτου. (Νέος Ἑλληνομνημῶν τόμος τέταρτος. τεύχ. 3ον σελ. 292). Προσπαθῶν δὲ ὁ Φαλλμ. νὰ ἐρμηνεύσῃ τὴν φανταστικὴν λέξι Χαύης(!) ἐκφέρει τὰ ἐξῆς ὄλιως ἀσυνάρτητα, ἐνθα ποιεῖται μνησίαν καὶ τοῦ Χρυσοκόκκη ὡς μέσου δι' οὗ δύναται νὰ φθάσῃ εἰς τὸν σκοπὸν τοῦ «Diese Handschrift allein konnte vielleicht das Χαύην der Trapezuntischen Chronisten erklären. Der magere auszug, den den die Compileren der geograph, Græc. minor, am Schlusse ihres III. Bandes geben nennt in der Provinz Maurána (Nawr en-neh'r) unter andern die Stadt Κάθ, in Touristan den Namen Χουτάν, in Τεμπιτ (Tibet) Ντζιν (Tschin) Κάταια nnd Χαντζοῦ, in Chorasán (χορασάν) aben kain. gang wahrsch einlich stellt χαύην einen und zwar den letzten dieser städte-und Landernamen vor. In Wlugbegg arabischen Tafeln wird dieses Wort

Καὶ δικαίως μὲν ὁ Κρουμβάχερ θεωρεῖ τὸν Χιονιάδην ὡς τὸν ἄνδρα τὸν συντελέσαντα μεγάλως εἰς τὴν διοχέτευσιν τῆς Περσικῆς σοφίας ἐν Ἑλλάδι, ἀλλ' ὁ ἀνὴρ ἐκεῖνος ὅστις ὑπερῆξεν ἀναντιρρήτως ὁ μοχλὸς πάσης τῆς πνευματικῆς ταύτης κινήσεως ἦν ὁ περιώνυμος Κωνσταντῖνος Λυκίτης ἢ Λουκίτης κατήγετο ἐκ Βυζαντίου, ἐτιμᾶτο δὲ μεγάλως ἐν τῇ ἀθλῇ τῆς Τραπεζοῦντος, ἔνθα ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀλεξίου τοῦ Β' ἐτιμήθη διὰ ἀξιώματος τοῦ πρωτονοταρίου καὶ πρωτοβεστιάριου. Ὁ Τραπεζοῦντιος Ἰωάννης Λαζαρόπουλος, ὁ μετέπειτα μητροπολίτης Τραπεζοῦντος ἀναδειχθεὶς ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰωσήφ, ὀνομάζει αὐτὸν «λόγῳ μέγαν καὶ πράγματι». Ὁ Θεόδωρος ὁ Ἰρτακηνὸς ποικιλοτρόπως ἐγκωμιάζει τὸν Λυκίτην εἰς τὰς ἐπιστολάς, τὰς ὁποίας τῷ ἀπέστειλε καὶ τὰς ὁποίας ἐδημοσίευσεν ἐν Παρισίοις ὁ La Porte du Theil. Τὸν ὀνομάζει *γλυγοφραδῆ πωρτοβεστιάριον, ἀριστον ἄνδρα* καὶ λιγὸν *Τραπεζοῦντίων ἀγορητήν*. Ἐκ μίᾳς δὲ τῶν ἐπιστολῶν τούτων δυνάμεθα νὰ συμπράνωμεν ὅτι ὁ Λυκίτης ἐξεπαιδεύθη παρὰ τῷ Ἰρτακηνῷ, διότι ἀναπολεῖ αὐτῷ τὸς κόπους, οὓς ὑπέστη διὰ νὰ τὸν φέρῃ ἐκ τῆς παιδικῆς εἰς τὴν ἰεανικὴν ἡλικίαν. Ὅτε δὲ ὁ Χιονιάδης εὗρίσκειτο χάριν τῶν ἀστρονομικῶν σπουδῶν του ἐν Περσίᾳ μετὰ τοῦ Λυκίτου ἐκράτει ἀλληλογραφίαν. Σώζονται προσέτι καὶ ἐπιστολαί, αἱ δὲ μέγας πολυτίτωρ Νικηφόρος Γρηγορᾶς ὁ τῶσον ἐμβριθῶς ἀσχοληθεὶς μετέπειτα περὶ τὰς ἀστρονομικὰς σπουδὰς ἀπέστειλε πρὸς τὸν Λυκίτην.(1)

Παρὰ τῶν ἀνδρῶν τούτων ἐξεπαιδεύοντο οἱ πανταχόθεν εἰς Τραπεζοῦντα προστρέχοντες νέοι ὡς ὁ Λιβανιτῆς, μορτύριον τῶν γοργῶν προόδων τοῦ ὁποίου εἶναι πόνημα περιέχον προορήσεις ἀστρονομικὰς διὰ τὸ ἔτος 1336, ὅπερ συνέγραψε βεβαίως κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος 1335, ὀλίγα δηλαδὴ ἔτη μετὰ τὴν εἰς Τραπεζοῦντα ἀφίξιν του

Kain geschrieben wasin der Aussprache dem byzantinischen Chajin (Chajin) eden so angewessen ist, wie das Kataia für das morgenlandische kataia bei Laonicos Chalcocond». Fai, orig. Pr. ziveite abt. σελ. 101—102. Αὐτὸ λέγεται Ἱστορία!

(1) Fontes, σελ. VII.

καὶ ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ ὁποίου μνησθὲν ποιεῖται τοῦ Κωνσταντῖνου Λυκίτου πρωτονοταρίου καὶ πρωτοβεστιάριου.(1)

Τὸν Ἀνδρέαν Λιβανιτῆν ἐτίμα μεγάλως καὶ δι' ἰδιαιτέρας εὐνοίας περιέβαλλεν ὁ αὐτοκράτωρ Βασίλειος (1332-1340) τοῦθ' ὅπερ δεικνύει ὅτι καὶ ὁ Βασίλειος οὗτος ἐπροστάτευσεν τὴν Σχολὴν τῆς Τραπεζοῦντος. «Ταύτη τοι καὶ μετὰ τινά καιρὸν οὐ πάνυ βραχὺν τοῖς ἐν τέλει προσηταιρισθεῖα καὶ οὐ μαλακὸν τι καὶ ὑφειμένον, ἀλλὰ λίαν στερεῶς καὶ ὑπερκειμένως. Ἐνιεθθεν καὶ τοῖς κρατοῦσι συνήθεις κατέστημεν καὶ λίαν ἐκενώμεθα τε καὶ περιλήμεθα οἵμενον ἀγνοοῦμενοι πρότερον» πάλαι γὰρ ὄντι ἐν τῇ βασιλίδι τῶν πόλεων κἀκεῖ τὰς διατριβὰς ποιούμεν τῷ Τραπεζοῦντος ἀνάσσειν προσηταιρισθήμεν, ἀπέσω φθόνος καὶ φόβος βαλλέσθω πόρρω καὶ ξυνηθεις τούτῳ ἀργήτοις φίλιας νόμοις γεγόναμεν. Βασίλειος δι' ἦν οὗτος, ὁ τοῦ μεγάλου Ἀλεξίου υἱὸς μέγας Κομνηνὸς ὁ ἀείμνηστος(2) ...»

Χάρις εἰς τὰς ἐιδελεγεῖς προσπαθείας τῶν σοφῶν τούτων, τοὺς ὁποίους ἀνέφερα συντελέσθη τὸ γεγονός, ὅπερ ὁ Κρουμβάχερ διαπιστοῖ: *ἡ ἀπαλλαγὴ τῆς ἀπὸ τῆς περσικῆς ἐπιρροῆς καὶ ἡ ἐπάνοδις εἰς τὰς ἀρχαίας ἐλληνικὰς τῆς ἐπιστήμης πηγὰς(3)*.

Ἄν ὑπάρχουν δυστυχῶς εἰδήσεις περὶ τῆς πορείας τῆς Σχολῆς μετὰ τὸν θάνατον Ἀλεξίου τοῦ Γ', οὐχ ἦτιον ὅμως φαίνεται ὅτι ὀφίστατο μέχρι τῆς ἀλώσεως (1461), ἂν οὐχὶ ἐν πλήρει ἀκμῇ ἐν ἰκανῇ ὅμως ὁράσει.

Εὐγένιος ὁ Νομοφύλαξ λέγει ὅτι αὐτὴ αὕτη ἡ φύσις τῆς Τραπεζοῦντος προσεκάλει εἰς μελέτην καὶ μάθησιν:

«... Τοῖς γοῖν σοφοῖς καὶ περὶ λόγους ἐσπουδακῶσι πατρις αὐτόχροημα καὶ χῶρος ἐξαιρετος, ἀραμένῳ τὸ βιβλίον, καὶ βραχὺ τι προβάν τι ὑπὸ σκιάν, ἐν ἡρέμῳ γενέσθαι καὶ πάχ μαλακῇ προσεζήσαν καὶ νάμασι κελαρύζουσι, καὶ φύλλοις φρυτῶν ὑποκρινόμενοι καὶ

(1) Fontes XI.

(2) Ἀνδρέου Λιβανιτοῦ Περιήγησις σελ. 24.

(3) Κρουμβάχερ. Τόμ. Β. ὁλόκληρον τὴν σελίδα 433.



πηγνοῖς περιπταμένοις καὶ περιβομβοῦσι, ξημφιλοσοφεῖν ἥδιστα καὶ ξυμφύγγεσθαι» (1)

Τοῦ ὅτι μέχρι τῆς ἀλώσεως δὲν πορημελήθησαν αἱ σπουδαὶ ἐν Τραπεζοῦνται μαρτύριον τρανὸν εἶναι ἢ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἀλώσεως ἐμφάνεισι ἀνδρῶν, οἷοι ὁ Καρδινάλιος Βησσαυρίων, ὁ ἀρχιεπίσκοπος Δοσίθεος, ὁ Ἄμμοιροῦζης. Δυνάμεθα δὲ ἀδιστακτικῶς νὰ δεχθῶμεν ὅτι πάντες οἱ ἐν Ἑσπερίᾳ Ἕλληνας Καθηγηταὶ τῆς Γεωγραφίας, τῶν ὁποίων τὰ μαθήματα τόσον χρήσιμα ἀπέβησαν εἰς τοὺς τυληροὺς θαλασσοπόρους τῶν χρόνων τῆς ἀναγεννήσεως, ἀναμφιβόλως νὰ προήρχοντο ἐκ Τραπεζοῦντος, ἀφοῦ ὡς θετικαὶ ἐπιστῆμαι μόνον ἐν τῇ πόλει ἐκέλην ἐθεραπεύοντο, ἐγὼ ἀπ' ἑτέρου παρημελοῦντο ἐν Κωνσταντινουπόλει.

### Ποῦ ἐλειτούργει ἡ Σχολή.

Ἄλλὰ ποῦ ἔκειτο ἡ Σχολὴ ἐνθα ἐδίδασκον οἱ σοφοὶ τῆς Τραπεζοῦντος; Ἐἰς τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀπαντᾷ ὁ ἀρμένιος Ἀνανίας Σιρακηνός, περὶ οὗ λόγος ἐγένετο ἀνωτέρω. Κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀρμενίου τούτου σοφοῦ ἡ Σχολὴ ἔκπαλαι ἐλειτούργει ἐν τῷ ναῷ τῆς ἐν τῇ πόλει μονῆς τοῦ ἁγίου, Εὐγενίου, παλιούχου τῆς Τραπεζοῦντος. Βραδύτερον ὁμοίως, προσθέτει ὁ Τραπεζοῦντιος μεκταριστῆς Μηνᾶς (2) ἡ Σχολὴ αὕτη μειωμένη εἰς τὴν ἡμίωρον περίου τῆς Τραπεζοῦντος ἀπέχουσαν μονὴν τῆς ἁγίας Σοφίας.

Ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ αὐτοῦ ὁ Σιρακηνός μᾶς δίδει καὶ ἑτέρας τινὰς λεπτομερείας διαφωτιζούσας τὸ ζήτημα ὅπερ μᾶς ἀπασχολεῖ. Μεταβὰς λέγει κατὰ πρῶτον εἰς τὴν Θεοδοσιούπολιν, Ἐξέτερον ἐμαθήτευσεν παρὰ τῷ Χριστοδῶρῳ. Ἐπιθυμῶν δὲ νὰ τελειοποιηθῇ ἐν τῇ

(1) Νομοφύλακος τοῦ Εὐγενικοῦ τῆς Τραπεζοῦντίων πόλει ἐγκάμιον. Ὁλόκληρον τὸ ἐγκάμιον ἐδημοσιεύθη ἐν τῇ Ἀστέρῃ τοῦ Πόντου. Τόμ. Β. σελ. 36. — Ἐπ. Κυριακίδου Βιογραφίαι Τραπεζοῦντίων. Ἀθήνα 1897. σελ. 11.

(2) Minas. Ἱστορία τοῦ Πόντου, ἐν Βενετίᾳ 1819, σελ. 60.

ἐπιστήμῃ τῶν μαθηματικῶν, μετέβη κατόπιν εἰς Κηκολίω. Πάντες ὁμοίως ἐν τῇ πόλει ταύτῃ τὸν ἡλεγχον διότι ἐπεχείρησε τόσον μακρὰν ὁδοπορίαν ὅπως μεταίως, ἀφοῦ κάλλιστα εἰς τὴν πλησιεστέραν τῇ πατρίδι τοῦ Τραπεζοῦντα ἡδύνατο νὰ εἴρῃ διδασκάλους κατὰ πολὺ ἀρμοδιωτέρους. Πείθεται λοιπὸν ὁ Σιρακηνός καὶ ἀναχωρεῖ ἐκ Κων) πόλεως ἔχων ὡς συμπλωτήρας πολλοὺς ἑτέρους νέους μεταβαίνοντας ὡς αὐτὸς εἰς Τραπεζοῦντα ὅπως ἀκροασθῶσι τῶν μαθημάτων τοῦ περιβοήτου καθηγητοῦ **Τυχικοῦ** (1). Ὁ Σιρακηνός φθάσας εἰς Τραπεζοῦντα εὗρε τὸν καθηγητὴν διδάσκοντα ἐν τῷ ναῷ τοῦ ἁγίου Εὐγενίου, ἔτυχε δὲ παρ' αὐτοῦ θαρμῆς ὑποδοχῆς, διὰ δὲ τὴν εὐφυίαν καὶ ἐπιμελείαν του ἐπέσπασε τὴν ἀγάλην καὶ στοργὴν τοῦ σοφοῦ διδασκάλου, εἰς τρόπον ὥστε πάντες οἱ σιμφοιτηταὶ του τὸν ἐζήλησαν. Παρὰ τῷ Τυχικῷ Ἀνανίας ὁ Σιρακηνός ἐμαθήτευσεν ὁκτώ ἔτη, διδασχθεὶς πάσαν γνῶσιν καὶ σοφίαν. Μᾶς πληροφορεῖ προσέτι ὅτι ἡ βιβλιοθήκη τοῦ Τυχικοῦ ἦτο ἀρίστη καὶ πλουσιωτάτη.

Ἐκ τῶν ἔργων τὰ ὁποῖα συνέγραψεν ὁ Σιρακηνός χάριν τῶν μαθητῶν τῆς σχολῆς τὴν ὁποίαν ἠνοίξεν εἰς τὴν παρὰ τὴν Θεοδοσιούπολιν πατρίδα του Chirak μετὰ τὴν ἀπιπεράτωσιν τῶν σπουδῶν του, δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι τὰ μαθήματα τὰ ὁποῖα ἐδιδάχθη ἐν Τραπεζοῦντι ἦσαν τὰ μαθηματικά ἢτοι ἀριθμητικὴ, ἄλγεβρα καὶ γεωμετρία, ἢ γεωγραφία καὶ πρὸ πάντων ἡ ἀστρονομία (2)

Καίτοι ὁμοίως προσεχώρησα (3) ἐν γὰρ τῷ παρόντι εἰς τὴν γενικὴν παραδεδεγμένην γνώμην τῆς κατατάξεως τοῦ Σιρακηνοῦ μεταξὺ τῶν ἀρμενίων συγγραφέων τοῦ Ζ' αἰῶνος, ἐν ταῦτοις τρέφω περὶ τούτου ὡς εἶπον καὶ ἀνωτέρω, ἐνδοιασμούς τινας. διότι τείνει τις νὰ πιστεύσῃ ὅτι ὁ ἀρμένιος οὗτος σοφὸς ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν Μεγαλοκομνητῶν τῆς Τραπεζοῦντος. Πράγματι δὲ φαίνεται κάπως ἀπίθανος ἢ ὑπερβίαιος ὁ σχολῆς θετικῶν ἐπιστημῶν ἐν Τραπεζοῦντι κατὰ τὸν Ζ' αἰῶνα ὁπότε τὴν Μικρὰν Ἀσίαν ὁλόκληρον συνετάραττον μονιῶδεις λαίλα-

(1) Τυχικὸς παρὰ Παπαδοπούλῳ Κερομεῖ. Δουκίγγου παρὰ Περικλεῖ Τριανταφυλλίδῃ καὶ Ἐπ. Κυριακίδῃ. Τοῦ τελευταίου ὄρου Βιογραφίαι τῶν ἐκ Τραπεζοῦντος ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως ἀκμασάντων. Ἀθήνα 1897. σελ. 10.

(2) Τὰ ἔργα τοῦ Σιρακηνοῦ εἶναι γεωγραφία, ἄλγεβρα, γεωμετρία καὶ ἀστρονομία ὄρου Elisée Barlabel Tourian. Hist. de la lit. Armen. Const. 1885.

(3) Ὅρα ἀνωτέρω ἐν σελ.

πες. Ἄφ' ἑτέρου γνωρίζομεν ὅτι ἐν Κωνσταντινουπόλει κατὰ τὸν 7ον αἰῶνα ἤκμασεν ὁ περιώνυμος σοφὸς Στέφανος ὁ Ἀλεξανδρεὺς καθηγητῆς τῆς ἀστρονομίας καὶ τῶν μαθηματικῶν, φέρων τὸν τίτλον τοῦ οἰκουμενικοῦ διδασκάλου, ὅπερ δεικνύει ὅτι ἐκτελοῦργει εἰσέτι τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοδοσίου τοῦ νεωτέρου ἰδρυθὲν πανδιδακτήριον, ἐνῶ ὁ Σιρακηνὸς λέγει ὅτι ἐλθὼν ἐν Κ]πόλει καὶ μὴ εὐρῶν ἀρμόδιον διδάσκαλον, παρεκινήθη παρὰ πάντων νὰ μεταβῇ εἰς Τραπεζοῦντα καὶ ὅτι ἐν τῇ πόλει, ὅτε ἀνεχώρει εὗρε πολλοὺς νέους μεταβαίνοντας εἰς Τραπεζοῦντα πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπόν.

Καὶ ναὶ μὲν ὁ Σιρακηνὸς ἐν τῇ αὐτοβιογραφίᾳ του ὁμιλῶν περὶ τοῦ διδασκάλου του, ἀναφέρει ὅτι οὗτος διήκουσε μαθήματα καὶ ἐν Ἀθήναις. Ἄλλὰ τίς ἦτο ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν κατὰ τὸν ΙΓ'. αἰῶνα μᾶς τὸ ἐξηγεῖ κατὰ τὸν τραγικώτερον τρόπον ὁ πολὺς Νικήτας Ἀχομινᾶτος (1) Μητροπολίτης τότε τῆς πόλεως ἐκείνης· ἀλλὰ μὴ ἡ κατάστασις τῶν Ἀθηνῶν ἦτο καλλιτέρα κατὰ τὸν Ζ'. αἰῶνα; Περὶ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀπολύτως σιγῶσιν αἱ πηγαι. Προφανῶς δὲ πρόκειται ἐδῶ περὶ ὑπερβολῆς ἀποσκοπούσης τὴν μέλζονα ἔξαρσιν τῆς παιδείας τοῦ Τυχικοῦ. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ ὅτι ὁ Ἀνανίας ἦτο ἤδη γνωστὸς κατὰ τὸν ΙΑ' αἰῶνα (2), ἀφοῦ ὁ δὸς Μεσοποταμίας Γρηγόριος ὁ Μάγιστος ἐν ἐπιστολῇ του ἀπευθυνομένη πρὸς τὸν Καθολικὸν τῆς Ἀρμενίας Πέτρὸν τοῦ Α'. παρεκάλει θερμῶς νὰ τῷ ἀπουταλῶσι τὰ συγγράμματα τοῦ Ἀνανίου. Ἄλλ' εἰς τοῦτο δύναται τις νὰ παρατηρήσῃ ὅτι ἐν τῇ ἐπιστολῇ του Γρηγόριος ὁ Μάγιστος ἀποκαλεῖ τὸν Ἀνανίαν *μέγαν χρονοδίεφν*, πρᾶγμα τὸ δόποιον δύναται νὰ μᾶς δώσῃ τὸ ἐνδόξιμον ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ ἑτέρου Ἀνανίου, ἱστορικοῦ τούτου, πολὺ προγενεστέρου τοῦ μαθηματικοῦ Ἀνανίου, οὗτινος τὰ συγγράμματα διαλαμβάνωσι περὶ ἀστρονομίας, μαθηματικῶν καὶ ἀριθμητικῆς. Ὑποπιπῶν δὲ προσέτι μὴ καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα τοῦ διδασκάλου κακῶς ἀνεγνώσθη ὡς Τυχικός ὑπὸ τοῦ Α. Πακαδοπούλου τοῦ Κεραμέως ἢ ὡς Δούκιγγος ὑπὸ τοῦ Περιελάου Τριανταφυλλίδου (3) καὶ ὅτι πρόκειται ἀπλῶς περὶ ὀνόματος τοῦ Α-

(1) Μηλιαρίση Ἱστορία τοῦ Βασιλείου τῆς Νικαίας.

(2) Παράρτημα ΙΕ' τόμ. τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγ., σελ. 12.

(3) Περικλέους Τριανταφυλλίδου.—Τὰ πολιτικά. Οἱ ἐν ἐνΚ]πόλει Μεκικαρισταὶ πατέρες τῆς Βενετίας μοὶ ἔδωσαν τὴν ἐκφώνησιν μεταῦ Δούκιγγος καὶ Τυχικός.

κέτου. Ἐναλλαγὴ τοῦ Α καὶ Δ δὲν εἶναι ἀσύνηθες ἐν τῇ νεοελληνικῇ, ἔχομεν τὸ Λυσέας ἀντὶ Ὀδυσσεῆς ἐν δὲ τῇ Τριμλεξουβντι ἢ ἑπαρχία Λιβερᾶς λέγεται καὶ Διβερᾶς. (1)

Παρὰ δὲ τοῖς ἀρμενίοις ἡ ἐναλλαγὴ αὕτη εἶναι ἔτι μᾶλλον συνηθεστέρα, ἕκαστος δὲ πολίτης γνωρίζει ὅτι ἀδυνατοῦν τελείως οἱ συμπόλται μας ἀρμένιοι νὰ προσφέρωσι ἡμέρα Δευτέρα καὶ προσφέρουσι **Δευτέρα** ἀφ' ἑτέρου ἀντ' Ἀευτέρως προσφέρουσι Δεύτερος, ἐφ' ᾧ καὶ λογοπαικτοῦνται πολλὰ.

Ἐκεῖνο, ὅπερ ὁ Ἀνανίας ἀναφέρει περὶ τοῦ διδασκάλου του, ὅτι βρέφος ὢν εὐρέθη εἰς τὴν θύραν τοῦ χιλιάρχου Ἰωάννου, δύναται νὰ ἐφαρμοσθῇ καὶ ἐπὶ τοῦ Λυκίτου α'. διότι μετὰ τὸν ἕβδομον αἰῶνα ἐπῆλθεν ἡ μεταβολὴ καὶ ἐξελλήνισις τῶν τίτλων, τῶν χιλιάρχων καλουμένων πρότερον Λογγίνων καὶ β'. ὁ Ἰρτακηνὸς ἐπιστέλλων πρὸς τὸν Λυκίτην τῷ ὑπομνησκεί τοὺς κόπους τοὺς ὁποίους τῷ ἐποιήσισε διὰ διὰ νὰ τὸν ἐκθρέψῃ καὶ νὰ τὸν ἐκπαιδεύσῃ, ὅπερ δεικνύει ὅτι ὁ Λυκίτης ἦτο ὄρφανὸς καὶ ἀπροστάτευτος.

Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὴν μετὰθεσιν τῆς Σχολῆς ἀπὸ τῆς μονῆς τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν, τὴν ὁποίαν ὡς εἴπομεν ἀνωτέρω ἀναφέρει ὁ Μεκικαριστῆς Μηνᾶς εἰς τὸ περὶ Πόντου σύγγραμμά του, συμπέπει μᾶλλον μὲ τὴν ἐποχὴν τῶν Κομνηνῶν· διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν ἐμφυλίων σαραγαμῶν τῶν ἀκολουθησάντων τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλείου, ἐπὶ τῆς βασιλείας Ἀννης τῆς Ἀναχουτλοῦς ἀπεπεφρωθῆ ἡ μονὴ τοῦ Ἁγίου Εὐγενίου καὶ ὁ Λυκίτης μὲ τὴν Σχολὴν του θὰ κατέφυγεν εἰς τὴν Ἁγίαν Σοφίαν. Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου μίαν μαρτυρίαν ἔχω νὰ ἀναφέρω, μίαν εὐγλωτον παρ' ἄλλην τὴν ἀπλότητά της. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς ἁγίας Σοφίας, εἰς τὸ παράβημα σώζεται πλάξ εἰς δύο τεμάχια φέρουσα τὴν ἐπιγραφὴν *Κωνσταντίνου πέφυκε Λυκίτου τάφος* (Mordtmann παράγραμμα ΙΕ' τόμου τοῦ περιοδικοῦ τοῦ Συλλόγου).

Ἡ ταρὴ τοῦ Λυκίτου ἐν τῇ μονῇ τῆς ἁγίας Σοφίας εἶναι ἡ κρατίστη ἀπόδειξις ὅτι ὁ σοφὸς ἀνὴρ εἶδιδε καὶ ἔδρασεν ἐκεῖ.

Μὴ λησμονῶμεν τὴν συνήθειαν, ἣν ἔχομεν τοῦ νὰ θάπτωμεν ὁ-

(6) Χειρόγραφον ἀριθ. 44 τοῦ Ἑλλ. Φιλ. Συλλόγου σελ. 72.

πισθεν τοῦ ἱεροῦ τὰ ἑξαιρετικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὰ εὐαγγῆ ἡμῶν ἰδρύματα παρασχόντα πρόσωπα, μετὰ συγκινήσεως δὲ ἀναπολώ ὅτι οἱ κλείσαντες τὴν Θεολογικὴν Σχολὴν Χάλκης κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους διδάσκαλοι τοῦ Γένους Ἑλλῆς Τανταλίδης καὶ Λεωνίδης Ἀρβανιτάκης εἶναι τεθαμμένοι παρὰ τὸ ἱερὸν τῆς Ἐκκλησίας τῆς Σχολῆς, εἰς οἷαν θέσιν ἀπαντᾷ καὶ ὁ τάφος τοῦ Λυκίτου εἰς τὴν ἁγίαν Σοφίαν τῆς Τραπεζοῦντος. Ὁ ναὸς τῆς ἁγίας Σοφίας σώζεται εἰσέτι καὶ διατηρεῖται ἐν ἀρίστῃ καταστάσει, παρ' αὐτὸν δὲ ἐπάρχουσι τὰ ἔρειπια τῆς μονῆς ἥτις θὰ ἐστέρησε τοὺς καθηγητὰς καὶ μαθητευομένους τῆς Σχολῆς, ἅτινα κατὰ τὸν Fallmeyer 1) εἶνε ἱκανὰ νὰ δεξώσιν ἡμῖν τὰς διαστάσεις, τὸν οὐθμὸν καὶ τὴν ἀξίαν τοῦ κτιρίου. Ταῦτα δ' εἶσιν οἱ τοῖχοι τῶν θεμελίων καὶ τὰ συντρίμματα ἑνὸς πυλῶνος, τοῦ διαζώματος καὶ διαφόρων ἔργων γλυπτικῆς.

### Τὸ ἀστεροσκοπεῖον τῆς Σχολῆς

Εἰς ἀπόστασιν δώδεκα περίπου βημάτων ἀπὸ τοῦ ναοῦ καὶ ἀκριβῶς ἐπὶ τοῦ χεῖλους τοῦ παρὰ τὴν θάλασσαν κατηφόρου, ὑφίσταται μεμονωμένον οἰκοδόμημά τι πρὸς πύργον ἡμερῆς τετραγωνικὸν καὶ ἕξουσις 40 περίπου μέτρων. Τὸ κτίριον τοῦτο περὶ πάντων τῶν περιγραφαιμένων τὴν μονὴν τῆς ἁγίας Σοφίας ὑπολαμβάνεται ὡς κωδωνοστάσιον ἐπὶ δὲ τοῦ Ἄμικτον ὡς φυλακεῖον (beffroi)(2), ὅτι δὲν εἶναι τοιοῦτον εἶναι ἀναντιρρήτου, διότι τὰ τοιαῦτα φυλακεῖα ἐγείρονται παρὰ φρούρια ὄχυρά, ἐνφ ὀλόκληρος ἡ περιοχὴ τῆς ἁγίας Σοφίας εἶναι ἐντελῶς ἀπειρηόριστος. Φρονῶ ὅτι ὁ πύργος οὗτος, ὅστις ἀναντιρρήτως εἶναι μεταγενέστερος τοῦ ναοῦ, ἀποδομήθη παρὰ τῶν γενουνησίων κατὰ τὸν ἸΓ. αἰῶνα πρὸ τῆς ἐξώσεώς των, κατὰ τὸν τύπον τῶν ἀπομεινωμένων καὶ ὑπερυψηλῶν κωδωνοστασίων τῶν καλουμένων Campaniles.

Παρ' ἡμῖν μόλις περὶ τὸ 864 ἤρξατο ἡ χρῆσις κωδῶνων(3), ὁπότε ὁ Δόγης τῆς Βενετίας Οὐρσος ἐδωρήσατο εἰς τὸν αὐτοκράτορα Μιχαὴλ Γ. τὸν Οὐνόφλογα δώδεκα κωδῶνας χάριν τῶν ὁποίων κατασκευάσθη περὶ τὴν ἁγίαν Σοφίαν τὸ πρῶτον κωδωνοστάσιον μικρὸν

(1) Original fragmente Zweite abtheilung, σ. 93—XXIV.

(2) N. Hamilton—Researches in Asia Minor. vol. Ier p. 343—1842.—Toxior—Architecture byzantine p. 230.

(3) Προηγουμένως ἐγένετο χρῆσις σημάτων, ἅτινα ἀπαντῶσι καὶ σήμερον ἐτι.

ὄλων καὶ ἀσήμαντον, ἡ δὲ χρῆσις των δὲν ἐγενελεύθη. Καθ' ὅλην τὴν Κωνσταντινούπολιν καὶ τὴν περιοχὴν αὐτῆς, ἐν μόνον κωδωνοστάσιον τοιοῦτον σώζεται, τὸ τοῦ ἀράπ-τζαμή ἐν Γαλατῆ, ὑπερ ἄλλοτε ἦτο ἐκκλησία ὁ ιετρογράφος καὶ πυργῶδης μιναρῆς τοῦ ἦτο κωδωνοστάσιον.

Ἐν Τραπεζοῦντι ὅμως κατ' ἀπομίμησιν τῶν φράγκων ἀνηγέρθησαν κωδωνοστάσια τοιαύτης μορφῆς καὶ δὴ καὶ ἐκτὸς τῆς πόλεως, ὡς παρὰ τὸν ναὸν τοῦ ἁγίου Εὐγενίου, ὁ ὁποῖος εἶχε χρησιμεύσῃ προηγουμένως ὡς Σχολή. Ἡ δημοτικὴ ἀφήγησις περὶ τοῦ σφετερισμοῦ παρὰ τῶν τούρκων τῆς Μητροπόλεως Τραπεζοῦντος, βεβαίως πράγματι τὴν παρὰ τὸν κατὰ τοῦ ἁγίου Εὐγενίου ὑπαρξίν κωδωνοστασίου.

«κτίσμα βασιλικώτατον κὶ αὐτὸ μὲ καμπανέλι»(1)

Ἄλλ' ἡ ἐκλογὴ κατὰ πρῶτον μὲν τοῦ ναοῦ τῶν ἁγίου Εὐγενίου ὡς ἔδρος τῆς Σχολῆς καὶ μετὰ τὴν τοῦτου καταστροφὴν(2) ἡ τοῦ ναοῦ τῆς ἁγίας Σοφίας δὲν εἶναι ἀσχετος μὲ τὴν ὑπαρξίν παρ' ἀμφοτέροις τοῖς ναοῖς τούτοις πυργῶδων κωδωνοστασίων, δυναμένων νὰ χρησιμοποιηθῶσιν εἰς τὰς ἀστρονομικὰς μελέτας.

Πρέπει λοιπὸν νὰ θεωρήσωμεν τὸν πύργον τῆς ἁγίας Σοφίας, ὅλος δῆποτε καὶ ἂν ἦτο ὁ ἀρχικός του προορισμὸς ὡς τὸ ἀστεροσκοπεῖον τῆς περιλαλήτου ἀστρονομικῆς ἀκαδημίας τῆς Τραπεζοῦντος.

Δὲν εἶναι τελείως ἐξηκριβωμένον ἂν κατ' ἐκείνην τὴν ἐποχὴν ἐγένετο ἤδη χρῆσις ἀστεροσκοπεῖων, οὐχ ἦτοον ὅμως γνωρίζομεν χάρις εἰς τὰς ἐρεῦνας καὶ ἀνασκαφὰς τοῦ γερμανοῦ φόν Λεκὸν ὅτι ὁ ἐν Σαμαρκάνδῃ τοῦ σημερινοῦ Ἀφγανιστᾶν ἀκμιάσας Οὐλοῦγ-Βέης, ὅστις εἶχεν ἐπιδοθῆ πάρα πολὺ εἰς τὰς ἀστρονομικὰς μελέτας ἴδρυσεν ἐν τῇ πόλει ἐκείνῃ ἀστεροσκοπεῖον οὐτινος λ ἱκανα ἀνευρέθησαν χάρις εἰς τὰς ρηθείσας ἀνασκαφὰς. Ἡ εἴσοδος τοῦ πύργου εἶναι διατεθειμένη ὡς

(1) Konies, σελ. 151.

(2) Τὸν ναὸν τοῦ ἁγ. Εὐγενίου ἐπεσκεύασε βραδύτερον Ἀλέξιος δ Γ ἐκεῖ δὲ καὶ ἐτάφη ὁ τάφος του ἐσώζετο μέχρι τοῦ γενικοῦ πολέμου· ἀλλὰ τότε τὸν ἐσώλησε καὶ τὸν κατέστρεψεν ἀσπλάγχνως ὁ τυμβωρύχος ἀρχαιολόγος Θεόδ. Ουδοπένη

μικρὸν παρεκκλήσιον(1), μετὴν χαρακτηριστικὴν λεπτομέρειαν, ὅτι ἐνταῦθα κυριαρχοῦν αἱ εἰκόνας τῶν μοναχῶν τῆς ἁγίας Σοφίας, ὡς νομίζουσιν ὁ Pullmerayer καὶ ὁ Texier. Πρόκειται ἀναμφιβόλως περὶ τῶν εἰκόνων τῶν Καθηγητῶν τῶν διδασκάντων ἐν τῇ ἀκαδημίᾳ τῆς ἁγίας Σοφίας.

Ἄρ' ἐτέρου, ἐν αὐτῷ τῷ ναφῷ ὑπάρχει μεγάλη τοιχογραφία παριστώσα τὸν αὐτοκράτορα Ἀλέξιον τὸν Γ' τὸν Μεγαλοκομνηνὸν ἐν μέσῳ διαφύρων προσώπων, ὑποθέτει δὲ ὁ Texier(2) ὅτι πρόκειται περὶ τοῦ αὐτοκράτορος τούτου εὐρισκομένου ἐν μέσῳ τῶν αὐλικῶν του. Τὸ τοιοῦτον θὰ εἶχε τὴν θέσιν του ἐν τοῖς ἀνακτόροις, ἢ ἐν τινι τῶν ἐπισήμων ναῶν τῶν ἐντὸς τῆς πόλεως εὐρισκομένων. Προτιμῶ νὰ ὑποθέτω ὅτι ἐνταῦθα παρίσταται ὁ φιλόμουσος αὐτοκράτωρ ἐν μέσῳ τῆς σεμνῆς χορείας τῶν σοφῶν καὶ πεπνυμένων ἀνδρῶν τοὺς ὁποίους ἐπροστάτευε κατὰ τὸ ποτὲ πορταίσιμα τοῦ ἐνδόξου πάππου του Ἀλεξίου τοῦ Β'. Ἄλλως τε ὡς εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω ἅπαντες οἱ καθηγηταὶ τῆς Σχολῆς ἦσαν περιβεβλημένοι μετὰ αὐλικὰ ἀξιώματα καὶ κατὰ τοῦτο δικαιολογεῖται ὁ Texier ἰσχυριζόμενος ὅτι τὰ ἐν τῇ τοιχογραφίᾳ περὶ τὸν αὐτοκράτορα πρόσωπα εἶναι αὐλικοί.

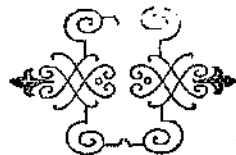
Τόσον ὀλίγα μόλις, κατόπιν ἐργώδους προσπάθειας, κατώρθωσα νὰ περισυλλέξω περὶ τῆς ἐν Τραπεζοῦντι Ἀκαδημίας θετικῶν ἐπιστημῶν. Ὀλίγιστα μὲν καὶ παῦρα, πλὴν εὐγλόττως διαλαλοῦντα τὸ θεμελιῶδες γνῶρισμα, τὸ οὐσιῶδες χαρακτηριστικὸν τῆς ἡμετέρας φυλῆς, τὴν πρὸς τὴν παιδείαν ἀγάπην.

(1) Τοιαύτη ἦτο φαίνεται ἡ συνήθεια. Εἰς τὸ κωδωνοστάσιον τοῦ ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως ἐν Ἱερουσαλὴμ ὑπῆρχε παρεκκλήσιον τῆς Ἀγ. Τριάδος. Ἐν δὲ τοῖς πύργοις τῶν ἀνακτόρων τῆς πόλεως ὑπῆρχον παρόμοιαι ἐγκαταστάσεις. *Libersolt le grand palais de C)ple, 1910, σελ. 139.*—*Angelo Zanotti, autours des murs de C)ple, σελ. 201.*

(2) *Texier, architecture Byzantine σελ. 299.*—*Au dessus de la porte est un grand sujet historique, représentant l'empereur Alexis III Comnène entouré de sa cour. Il porte dans sa main le globe impérial. Les autres personnages sont sans doute, le protospathaire, le vestiarius etc.*

Ἐἴτε παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Ἰλισοῦ, εἴτε παρὰ τὰς ὄχθας τοῦ Νεῖλου ἔζησε καὶ ἔδρασε τὸ ἑλληνικόν, εἴτε παρὰ τὰς ἀκτὰς τοῦ Βοσπόρου ἢ τῆς Ἀσκανίας λίμνης, εἴτε εἰς τὰς ζοφεράς τοῦ Πόντου ἑσχατίας, πάντοτε καὶ παντοῦ παρὰ τὰς λαίλαπας καὶ τὰς ἀντιξήους περιστάσεις τὸ ΜΗ ΖΩΗΝ ΜΕΤ' ΑΜΟΥΣΙΗΣ ἔθεσεν ὡς κρηπίδα τοῦ βίου του.

Ἰ. Παπαδόπουλος  
καθηγητῆς.



Γ.

## ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΑ ΕΠΙ ΜΕΜΒΡΑΝΗΣ ΤΡΙΤΟΥ ΜΕΓΕΘΟΥΣ

(συνέχεια ἐκ σελ. 728)

24

## Πράξεις τῶν Ἀποστόλων

Καὶ ἐπιστολαὶ αὐτῶν προτασσομένης ἐκάστης τούτων καὶ υποθέσεως τ. Ξ. περιλήψεως τῶν περιεχομένων καὶ ἐπὶ χάριτος πέντε λόγοι οἱ ἑξῆς:

α.) Λόγος περὶ τῆς α' καὶ β' εὐρέσεως τῆς τιμίας κεφαλῆς τοῦ προφήτου Προδρόμου ὑπὸ ἀνωρύμου.

β.) Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάνν. τοῦ Χρυσοστόμου λόγος εἰς τὴν σύλληψιν τοῦ ἁγ. Ἰ. τοῦ Προδρόμου.

γ.) Τοῦ αὐτοῦ ὁμιλία εἰς τὰ Σεραφεῖμ.

δ.) Τοῦ αὐτοῦ λόγος εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ ἁγ. Ἰ. τοῦ Προδρόμου.

ε.) Θεοδώρου τοῦ πτωχοῦ Προδρόμου ἐγκώμιον εἰς τὴν ἀποτομὴν τοῦ ἁγ. ἐνδόξου προφήτου Προδρόμου καὶ Βαπτιστοῦ Ἰωάννου.

Μετὰ τὰς ἐπιστολάς ἔπεται καὶ πίναξ πρὸς εἴρεσιν τῶν ἀναγιγνωσκομένων ἐπ' ἐκκλησίας περικοπῶν ἕκ τε τῶν εὐαγγελίων καὶ τῶν πράξεων καὶ ἐπιστολῶν τῶν Ἀποστόλων. Ἄνοιθεν δὲ τοῦ κειμένου σημειοῦται δι' ἔρμηθῶν γραμμῶν ὁ καιρὸς καθ' ὃν ἐκάστη ἀναγινώσκεται καὶ ἔκτος αὐτοῦ ἢ ἀρχὴ καὶ τὸ τέλος ἐκάστης. Τῆς 14ης ἢ 15ης ἑκατοντ. κατὰ τὸν αὐτόν.

25

## Πράξεις τῶν Ἀποστόλων

Καὶ ἐπιστολαὶ μετὰ υποθέσεων τ. Ξ. περιλήψεων τῶν περιεχομένων ἐκάστης. Χειρόγραφον ἑλλιπὲς ἐν ἀρχῇ δι' ἑκκοπὴν καὶ ἔχον τὸ τελευταῖον φύλλον περικεκομμένον. Τῆς 14 ἑκατοντ.

26

## Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν

## Γρηγορίου τοῦ Θεολ. Ἀρχιεπ. Κων]πόλεως

Λόγοι 13. Χειρόγραφον ἑλλιπὲς ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει ὡς καὶ ἐν μέσῳ.

Οἱ λόγοι οὗτοι περιέχονται καὶ εἰς τὸν τόμον τοῦ 14 ἀριθμοῦ τοῦ Α' μεγέθους, ὡς καὶ εἰς τὸν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ 11ου πινὲς δὲ καὶ εἰς τὸν τοῦ 13ου τοῦ αὐτοῦ μεγέθους.

Εἰς τὸ χειρόγραφον ταῦτα περιέχοντο ὅλοι οἱ λόγοι τοῦ 9-11 καὶ 14 ἀριθμοῦ ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ ἀξοντος ἀριθμοῦ αὐτῶν. λείποναι δὲ δι' ἑκκοπὴν φύλλον ἐν ἀρχῇ μὲν 3 δλόκληροι λόγοι, ἕξ οὗ καὶ μέρος τοῦ τετάρτου. Ἐν δὲ τῷ θέλει μέρος τοῦ τελευταίου λόγου. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ δὲ λείπει ἐν φύλλον ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ 13ου λόγου περὶ φιλοποχίας. Εἰς τοῦτον τὸν λόγον ὑπάρχουσι καὶ περισελίδιοι σημειώσεις δυσανάγνωστοι.

27

## Τοῦ ἐν ἁγίοις πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου

## Ἀρχιεπ. Κων]πόλεως τοῦ Χρυσοστόμου Ὁμιλία 20

Χειρόγραφον ἑλλιπὲς καὶ ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει καὶ ἐν τῷ μέσῳ δὲ

14 φύλλα μεμβράνης έκπεσόντα αντικατεστάθησαν διὰ φύλλων χάρτου. Αἱ ὀμίλλαι αὐταὶ καὶ εἰς τὸν τόμον τοῦ 27ου ἀριθμοῦ τοῦ Α' μεγέθους περιέχονται. Καὶ εἰς τοῦτον δὲ τὸν τόμον περιείχοντο ὀμίλλαι 24, ὡς δηλοῦται ἐκ τοῦ αὐξήσαντος ἀριθμοῦ αὐτῶν· ἀλλ' ἐν ἀρχῇ μὲν λείπει δι' ἔκκοπὴν φύλλων ὀλόκληρος ἡ πρώτη ὀμίλλα, ἐν δὲ τῷ τέλει ἡ κβ'. κγ'. καὶ κδ': Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν σωζομένων 20 ὀμιλιῶν τῆς μὲν αἰς (βας κατὰ τὴν τάξιν) λείπει ἡ ἀρχή, τῆς δὲ κ' (κα') τὸ τέλος. Καὶ ἐν τῷ μέσῳ δὲ ἐκ τῆς ς' ὀμίλλας λείπει ἓν φύλλον. Ἐκ δὲ τῆς ιβ' 5 φύλλα, ἐκ τῆς ιγ' 3, ἐκ τῆς ιδ' τὰ 4 καὶ ἕλα τὰ τῆς ΙΔης τὸ ἕλον 14 φύλλα έκπεσόντα, ὡς προεῖρηται, αντικατεστάθησαν διὰ φύλλων χάρτου.

28

### Ἀποκρίσεις Ἀναστασίου τοῦ Συναΐτου

Εἰς ἐρωτήσεις παρὰ διαφόρων προσώπων καὶ πολλῶν ἄλλων λόγοι καὶ ἱστορικὰ διάφορα καὶ ἐρμηνεῖαι. Χειρόγραφον ἑλλειπὲς καὶ βεβλαμμένον καὶ ἀνορθόγραφον. Τὰ περιεχόμενα ὡς ἐξῆς:

α') Ἀποκρίσεις τοῦ Ἀββᾶ Ἀναστασίου κγ' ὧν 7 ἢ 8 μόλις ὑπάρχονσι τέλει καὶ ἀναγινώσκονται, αἱ δὲ λοιπαὶ ἢ λείπουσιν ἢ δυσκόλως ἀναγινώσκονται δι' ἔκκοπὴν φύλλων ἢ βλάβην.

β') Λόγος ἀγίου Μακαρίου ἀσκητοῦ ἀτελής δὲ δι' ἔκκοπὴν φύλλων.

γ') Ἐκατὸν ἄλλαι ἀποκρίσεις, ὧν πολλὰ ὡσαύτως λείπουσιν ἢ δυσκόλως ἀναγινώσκονται διὰ τὰς αὐτὰς αἰτίας.

δ') Δεκαοκτὴ ἀποκρίσις μετὰ περικοπῶν ἐκ τῆς ἀγ. Γραφῆς καὶ τῶν συγγραμμάτων διαφόρων πατέρων τοῦ αὐτοῦ Ἀναστασίου, ὧν τινες δυσανάγνωστοι.

ε') Τοῦ Ἀββᾶ Μαρκιανοῦ περὶ μοναχῶν.

ς') Τοῦ ὁσίου Ἐφραῖμ παραίνεσις πρὸς Εὐλόγιον, ἑλλιπὲς ἐν τέλει καὶ δυσανάγνωστος.

ζ') Δύο ἀσκητικαὶ διηγήσεις, ὧν ἡ πρώτη ἑλλιπὲς ἐν ἀρχῇ δι' ἔκκοπὴν φύλλων.

η') Ὅροι διάφοροι συλλεγέντες ἀπὸ τοῦ Κλήμεντος καὶ ἑτέρων ὁσίων καὶ μακαρίων πατέρων.

θ') Συνοπτικὴ διδασκαλία περὶ τῆς ἀγ. Τριάδος. Γρηγορίου Νύσσης περὶ Τριάδος.

ι') Μαξίμου περὶ τῶν 4 ἀπαθειῶν καὶ περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν.

ια') Ἐκ τῶν διδασκαλιῶν Στεφάνου Συγκέλλου καὶ Μητροπολ. Νικομηδείας σύντομος ἐξήγησις καὶ διήγησις τοῦ τριμεροῦς τῆς ψυχῆς.

ιβ') Ἱστορικὸν περὶ κοσμογονίας τοῦ Μωϋσέως ἐκ τοῦ βιβλίου Γεωργίου Συγκέλλου.

ιγ') Χρονολογία Ἰωάννου ἀναγνώστου Κωνιπόλεως ἀντιγραφείσα κατὰ τὰ ἰδόσχειρα τοῦ Συγκέλλου.

ιδ') Ὄνόματα προφητῶν καὶ πόθεν εἰσι καὶ ποῦ καὶ πῶς ἀποθνήσκουσιν.

ιε') Πόσον καιρὸν προεφήτευσεν καὶ κατὰ πόσα ἔτη προέλαβεν τὴν ἔνσαρκον οἰκονομίαν τῶν προφητευσάντων ἕκαστος.

ιστ') Τίνες οἱ ἀρχιερεῖς ἐπὶ τῶν διαφόρων βασιλείων τοῦ Ἰσραήλ.

ιζ') Τοῦ Χρυσοστόμου εἰς τὸ ἔνδυμα τοῦ ἱερέως.

ιη') Τοῦ ἀγ. Ἐπιφανίου περὶ τῶν 12 λίθων ἐν τῷ λογίῳ τοῦ ἱερέως πεπηγμένον.

ιθ') Ἀπορίαι καὶ λύσεις ἐπὶ τῆς Π. καὶ Ν. Διαθήκης.

κ') Ὄνομοσίαι αἰρετικῶν.

κα') Εὐσεβίου τοῦ Παμφίλου περὶ τῶν ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων Σολομώντος.

κβ') Αἱ προσηγορίαι τῶν ἀρετῶν, αἱ προσηγορίαι τῶν κακῶν ἀρετῶν.

κγ') Περὶ τῶν βιβλίων τῆς Π. Διαθήκης καὶ τῆς μεταφράσεως τῶν Ο'.

κδ') Ἱστορίαι ἐκ τοῦ παλαιοῦ ὠφέλιμοι (τ. ἔ. Ἱστορία ἀπὸ τοῦ Δαδιδ καὶ ἐξῆς):

κε') Σιωνίου φιλοσόφου λόγος εἰς τὸ Χριστὸς γεννᾶται.

κατ') Τοῦ ἀγ. Ἐπιφανίου περὶ τοῦ δικαίου Ἰώβ.

κς') Ἀλεξάνδρου λόγος ἱστορικὸς περὶ τῆς εὐρέσεως τοῦ τιμίου Σταυροῦ, ἐν ᾧ καὶ θεολογία περὶ τῆς θείας οἰκονομίας καὶ ἐγκώμιον εἰς τὸν ἀγιον Σταυρόν.

- κη) Κεφάλαια ἤτοι γνωμικά καὶ παραγγέλματα διάφορα.  
 κθ) Λόγος τοῦ Μ. Βασιλείου εἰς τὸ «πρόσχε σσαυτῶ».

❧

Ἐπιστολαί

Πέτρου Πατριάρχου Ἀντιοχείας, Μιχαὴλ Κηρουλαρίου Κων]σταυ-  
 λύσεως ζητημάτων Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας καὶ ἕτερα διάφορα. Χειρό-  
 γραφον λίαν δυσανάγνωστον καὶ ἑλλιπὲς ἐν τε ἀρχῇ καὶ τέλει· περιέχει  
 δὲ τὰ ἐξῆς.

- α) Τεμάχιον ἀγνωστον δι' ἑλλειψιν ἀρχῆς.  
 β) Ἐκ τῶν ἀποστολικῶν διατάξεων ὅτι οὐ δεῖ ξυρᾶσθαι τὴν κε-  
 φαλήν ἢ τοῦ πάγονα.  
 γ) Ἐπιστολὴ Πέτρου Ἀντιοχείας πρὸς τὸν αὐτοῦ κληρον ἅμα  
 τῷ προχειρισθῆναι.  
 δ) Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ τῷ ἐπισκόπῳ Βενετίας.  
 ε) Ἐπιστολὴ Μιχαὴλ τοῦ ἐγιωτάτου ἀρχιεπ. Κων]σταυ]λεως νέας  
 Ρώμης καὶ Οἰκουμενικοῦ Πατριάρχου τοῦ Κηρουλλαρίου πρὸς Πέ-  
 τρον τὸν ἀγιώτατον Πανριάρχην Θεουπόλιως Μεγάλης Ἀντιοχείας.  
 στ) Ἐπιστολὴ τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸν αὐτὸν.  
 ζ) Ἐπιστολὴ Πέτρου Πατρ. Ἀντιοχείας πρὸς τὸν Πατρ. Κων]σταυ]λεως.  
 η) Ὅθεν ἔφυ ἢ τῶν Μανιχαίων καὶ Παυλικιανῶν αἵρεσις.  
 θ) Ἀπόταξις τῶν αἵρετικῶν Ἀρμενίων τὸ πῶς ὀφείλουσιν ἀνα-  
 θεματίζειν ἐπιστρέφοντας εἰς τὴν πίστιν τῶν ὀρθοδόξων.  
 ι) Ὅπως χρὴ ἀναθεματίζειν ἐγγράφως τὴν αἵρεσιν αὐτῶν τοὺς  
 ἀπὸ Μανιχαίων προνιόντας τῇ ἀγίᾳ τοῦ Θεοῦ καθολικῇ καὶ ἀποστολι-  
 κῇ ἐκκλησίᾳ.  
 ια) Ἀπόταξις Ἀθιγγάνων.  
 ιβ) Τάξις γινομένη ἐπὶ τοῖς ἀπὸ Σαρακηνῶν ἐπιστρέφουσι πρὸς  
 τὴν καθαρὰν καὶ ἀληθῆ πίστιν τῶν Χριστιανῶν.  
 ιγ) Κανὼν περὶ Ἑβραίων τῶν ἐν Νικαίᾳ συνελθόντων ἁγίων  
 πατέρων.  
 ιδ) Τάξις γινομένη εἰς τοὺς ἐπιστρέφοντας Ἑβραίους.

ιε) Τοῦ ἐν ἁγίοις Πατρὸς ἡμῶν Ἀθανασίου Ἀρχιεπ. Ἀλεξανδρεί-  
 ας πρὸς Ἀντίοχον ἄρχοντα περὶ πλείστον καὶ ἀναγκαίων ζητημάτων  
 τῶν ἐν ταῖς θείαις γραφαῖς ἀπορουμένων παρὰ πᾶσι Χριστιανοῖς γι-  
 νώσκεισθαι ὀφειλομένων εἰς ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις· ἀλλ' ἀτελὲς ἐν  
 τέλει δι' ἑλλειψιν φύλλων.

❧

Συλλογὴ λόγων

καὶ πραγματειῶν διαφόρων, ἔχουσα ἐν ἀρχῇ καὶ παλαιὸν πίνακα τῶν  
 περιεχομένων· μεθ' ὧν φύλλων ἀγράφων ὄντων ἐγράφη παρὰ μετα-  
 γενεστέρου τινός, ὡς δηλοῦται ἐκ τῆς εἰκόνης τῆς γραφῆς πραγματεία  
 περὶ τῶν βαθμῶν τῆς συγγενείας καὶ πολλῶν ἄλλων ζητημάτων.

Τὰ περιεχόμενα εἰσι τὰ ἐξῆς:

- α.) Λόγος ἀντιρρητικός καὶ ἀπολογητικός κατὰ Λατίνων τοῦ ἀγιο-  
 τάτου Πατριάρχου Κ]πύλεως Ἰωσήφ πρὸς τὸν τόμον ὃν ἀπέστειλεν  
 αὐτῷ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος.  
 β.) Στίχοι ἀνωνύμου κατὰ λατίνων εἰς 3 1/2 φύλλα.  
 γ.) Κανόνες τῶν ἁγίων καὶ πανευφήμων Ἀποστόλων ἐν συνόφῃ  
 καὶ τῶν ἁγίων καὶ οἰκουμενικῶν ζ' συνόδων.  
 δ.) Πράξεις ἐκκλησιαστικαὶ γινόμεναι κατὰ καιρούς, συλλεχθεῖσαι  
 ἀπὸ διαφόρων βιβλίων ἱστορικῶν.  
 ε.) Ἀποφθέγματα ἀρχαίων σοφῶν κατ' ἀλφάβητον.  
 στ.) Τυπικὸν διὰ στίχων Νικολάου πατρ]χου Κωνσταντινουπόλεως  
 πρὸς τὸν Πρῶτον τοῦ ἁγίου ὄρους.  
 ζ.) Τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Νίκωνος ἐκ τοῦ βιβλίου τῶν ἐρημη-  
 ναίων τῶν ἐντολῶν τοῦ Κυρίου ἐκ τοῦ βίου λόγου.  
 η.) Λόγος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἰωάννου τοῦ Δαμασκηνοῦ εἰς  
 τὴν Χριστοῦ γέννησιν ἱστορικός.  
 θ.) Λόγος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἀναστασίου τοῦ Σιναΐτου εἰς  
 κοιμηθέντας.  
 ι.) Λόγος τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ζωσιμά ἐκ τοῦ Γερονικῶδ  
 περὶ τῆς μακαρίας ταπεινώσεως.  
 ια.) Λόγος ἐκ τοῦ χρονικοῦ Γεωργίου μοναχοῦ περὶ ἀσκητικῶν καὶ

ἀγγλικῶν βίου τῶν μοναχῶν. Ἐγράφη ἐν ἔτει 1305 κατὰ τὴν ἐν τέλει σημειώσιν ὑπὸ Θεοδώρου τοῦ ἔκκαλουμένου Ἀγιοπετρίτου.

## 31

## Συλλογὴ λόγων.

Ἐφραίμ τοῦ Σύρου, Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου, ἀγίου Νείλου, Γεωργίου Νικαμηδείας καὶ ἄλλων ἀνωνύμων. Χειρόγραφον ἑλλητικὸν ἐν ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει βεβλαμμένον καὶ δυσανάγνωστον. Τὰ δὲ περιεχόμενα εἰσὶ τὰ ἑξῆς:

α') Λόγος ἀσκητικὸς τοῦ ὁσίου Ἐφραίμ, ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς β' σελίδος τοῦ α' φύλλον.

β') Λόγος τοῦ Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου περὶ παρθενίας.

γ') Ἐπιστολὴ τοῦ ἀγ. Βασιλείου πρὸς τὸν ἕτερον (γρ. ἑταῖρον) Γρηγόριον. ἑλλητικὸς δι' ἔκκοπὴν φύλλον.

δ') Διηγήσεις καὶ διδασκαλαὶ ἀσκητικαὶ διάφοροι εἰς 38 φύλλα, ὧν τινὰ βεβλαμμένα καὶ ἀτάκτως ταθειμένα.

ε') Λόγοι 36 τοῦ ὁσίου Ἐφραίμ ὡς ἑξῆς: 1) ἀτελής ἐν ἀρχῇ· 2) νοουθεσία τοῖς ἀδελφοῖς 3) εἰς τοὺς ὀσμημέραι ἀμαρτάνοντας καὶ ὀσμημέραι μετανοοῦντας· 4) περὶ ἀποταγῆς καὶ μακαρισμῶν καὶ ταλανισμῶν 5) περὶ κήσεως καὶ πόνου καὶ κατανύξεως· 6) περὶ ὑπομονῆς· 7) ἀσκητικὸν ἀφέμιον· 8) περὶ πίστεως, 9) περὶ παρθενίας καὶ ὅτι οὐ δεῖ τοὺς νέους οἰνοποτεῖν· 10) περὶ μετανοίας καὶ ὑπομονῆς· 11) περὶ μετανοίας· 12) περὶ ἀρετῶν καὶ κακιῶν· 13) περὶ φόβου· 14) περὶ ἀφοβίας· 15) περὶ ἀγάπης· 16) περὶ τῶν μὴ ἐχόντων ἀγάπην· 17) περὶ μακροθυμίας· 18) περὶ τῶν μὴ ἐχόντων μακροθυμίαν· 19) περὶ ὑπομονῆς· 20) περὶ τοῦ μὴ ἔχοντος ὑπομονήν· 21) περὶ ἀσχησίας· 22) περὶ δέσυχολίας· 23) περὶ πρᾶότητος· 24) περὶ πονηρίας· 25) περὶ ἀληθείας· 26) περὶ ψεύδους· 27) περὶ ὑπακοῆς· 28) περὶ ἀνυποταξίας καὶ γογγυσμοῦ· 29) περὶ τοῦ μὴ ἔχειν ζῆλον ἢ φθόνον· 30) περὶ φθόνου καὶ ζήλου· 31) περὶ τοῦ μὴ εἶναι λοιδορὸν, 32) περὶ λοιδορίας καὶ λοιδορῶν. 33) περὶ ἐγκρατείας· 34) περὶ ἀκρασίας· 35) περὶ προσοχῆς· 36) περὶ κατανύξεως καὶ σωτηρίας ψυχῆς·

στ') Δύο ἐρωτήσεις καὶ ἀποκρίσεις.

ζ') Λόγοι 10 σύντομοι: 1) περὶ προσευχῆς· 2) περὶ φιλοπρωτίας· 3) περὶ τῶν μακαρίων τόπων, 4) περὶ ἐορτῶν, 5) περὶ τῶν ὀπισθεν τοῦ σταυροῦ, 6) ἐρωτήσεις φιλοχρίστων καὶ ἀποκρίσεις διδασκάλου περὶ ἀναστάσεως, μελλούσης κήσεως κλπ. 7) λόγος ἀτελής ἐν ἀρχῇ· 8) περὶ ἀγάπης· 9) περὶ ψιλμοῦ καὶ ὅτι οὐ δεῖ καθαρῆζειν καὶ περὶ νηστείας. 10) περὶ ὧν ἔχει 5 βίος.

η') Ταῦ μακαρίτου Ἐφραίμ: 1) περὶ φόβου ψυχῆς, 2) περὶ θείας ἀνταποδόσεως ὑπομνηστικὸς τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ.

θ') Διαθήκη τοῦ ὁσίου πατρὸς ἡμῶν Ἐφραίμ.

ι.) Τοῦ ἀγίου Νείλου: 1) λόγος ὅτι διαφέρουσι τῶν ἐν πόλεσιν ἀσκουμένων οἱ ἐν ἐρήμοις ἡσυχάζοντες κτλ πολλοῖς τῶν ἀπειρῶν τὸ ἐναντίον δοκεῖ· 2) περὶ μετανοίας· 3) περὶ γαστριμαργίας· 4) περὶ πορνείας, 5) τοῦ αὐτοῦ κατὰ μίμησιν τῶν ἁμαρτιῶν, 6) κατὰ μίμησιν τοῦ ἔκκλησιαστοῦ.

ια') Τοῦ μακαρίτου Γεωργίου Νικαμηδείας εἰς τὸ κατὰ Ἰωάννην εὐαγγέλιον «εἰστήκεσαν παρὰ τῷ στοματῷ τοῦ Ἰησοῦ... καὶ εἰς τὴν Θεόσωμον ταφὴν τοῦ κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Τῇ ἀγίᾳ καὶ μεγάλῃ Παρσκαυῆ εἰς τὰς ὥρας.

ιβ') Νείλου μοναχοῦ περὶ φιλοσοφίας ἑλλητικῆς ἐν τέλει δι' ἔκκοπὴν φύλλον.

## 32

## Συλλογὴ ἐπιστολῶν

διαφόρων. Χειρόγραφον ἑλλητικὸν ἐν τε ἀρχῇ καὶ ἐν τέλει. Τὰ δὲ περιεχόμενα εἰσὶ τὰ ἑξῆς: Τοῦ Μ. Βασιλείου. 199. Κανονικὴ γ'. Ἐπιστολὴ πρὸς Ἀμφιλόχιον Ἰκονίου, ἧς λείπει τὸ πρῶτον ἡμισυ δι' ἔκκοπὴν φύλλον.

217. Κανονικὴ γ. ἐπιστολὴ πρὸς τὸν αὐτὸν δολοκλήτος.

236. Ἐπιστολὴ πρὸς τὸν αὐτὸν μικρὸν τριμάχιον. Ἐτέρᾳ ἀνέκ-



δοτος πρὸς Διδώρον Ταρσοῦ κατὰ τῶν δύο ἀδελφὰς γαμούντων. Ἐτέρα ἀνέκδοτος πρὸς Γρηγόριον πρεσβύτερον.

Ἡ 54η ἐπιστολή αὐτοῦ πρὸς τοὺς χωρεπισκόπους. Καὶ ἡ 53η πρὸς τοὺς αὐτοὺς.

Δύο περικόπαι ἐκ τῆς πραγματείας αὐτοῦ περὶ τοῦ Ἁγ. Πνεύματος.

Τοῦ ἁγ. Γρηγορίου τοῦ Νύσσης ἐπιστολή κανονικὴ πρὸς τὸν ἁγ. Λήτο τότιον Μελιτινῆς,

Τοῦ ἁγ. Γρηγορίου κοῦ Θεολόγου ποίημα ἕμμετρον περιέχον καταγραφὴν τῶν βιβλίων τῆς Π καὶ Κ. Διαθήκης.

Τοῦ ἁγ. Ἀμφιλοχίου ἐπισκόπου Ἰκονίου ἐκ τῶν πρὸς Σέλευκον ἰδιωτων. ἑλλητικῆς ἐν τέλει δι' ἑκκοπήν φύλλον.

---

33

### Ἐκλογαὶ

Χρήσιμοι κληθεῖσαι ὑπὸ διαφόρων ποιητῶν τῶν τε τῆς ἐκκλησίας καὶ παλαιῶν φιλοσόφων ἴσται συλλογὴ ἀποφθεγμάτων περὶ διαφόρων ὑποθέσεων ἐκ τε τῆς ἁγ. Γραφῆς καὶ τῶν πατέρων καὶ τῶν ἁγίων ποιητῶν καὶ συγγραφέων, οὐκ ὀλίγων δὲ ἀγνώστων.

---

34

Μηνναῖον τοῦ Σεπτεμβρίου

35

Μηνναῖον τοῦ Ὀκτωβρίου

36

Μηνναῖον τοῦ Φεβρουαρίου

37

Μηνναῖον Φεβρουαρίου

38

Μηνναῖον τοῦ Μαρτίου

39

Μηνναῖον τοῦ Ἀπριλίου

40

Μηνναῖον τοῦ Μαΐου

41

Μηνναῖον τοῦ Ἰουνίου

42

Μηνναῖον τοῦ Ἰουνίου ἕτερον

43

Μηνναῖον τοῦ Ἰουλίου

44

Εὐχολόγιον καὶ Ἐξομολογητῆριον

παλαιὸν ἐν μέρει ἐπὶ μεμβράνης καὶ ἐν μέρει ἐπὶ χάρτου.

ΤΕΛΟΣ

† ὁ Θεατεῖρων Γερμανὸς

## Ο ΣΥΓΓΡΑΦΕΥΣ ΤΟΥ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ

Τὴν παράδοσιν, ὅτι τὸ κατὰ Ἰωάννην ἱ. Εὐαγγέλιον συνέταξεν ὁ Ἀπ. Ἰωάννης - ὑποστηριζομένην ὑπὸ πλείστον ἀρχαίων μαρτυριῶν (Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως, Τερτυλλιανοῦ, Ὠριγένους, Ἐπιφανίου, Εὐσεβίου κτλ.), ἃν ἡ (περὶ τὸ 150) τοῦ Εἰρηναίου, ἅτε μαθητοῦ τοῦ ἱ. Πολυκάρπου καὶ Παπίου, δύναται νὰ θεωρηθῇ ἀναγομένη μέχρι αὐτοῦ τοῦ Ἀποστόλου— διετήρησεν ἡ Ἐκκλησία ἀπολύτως σχεδὸν<sup>2)</sup> ἀκλόνητον καὶ ἀναμφισβήτητον μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν. Τὴν παράδοσιν ταύτην ὑποστηρίζει ἰσχυρότατα καὶ αὐτὸ τὸ περιεχόμενον καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ ἐν λόγῳ ἱ. Εὐαγγελίου. Ὁ συγγραφεὺς αὐτοῦ ἀριδίως παρίσταται ἐν αὐτῷ γνώστης τῆς ἐπιτοπίου γλώσσης (πρβλ. Α' 38, 41, 42. Θ' 7 κτλ.), τῶν ἡθῶν καὶ ἐθίμων (πρβλ. Β' 6. Δ' 9. ΣΤ' 41 κτλ.), τῆς τοπογραφίας τῆς χώρας καὶ δὴ εἰδικώτερον τῆς πόλεως Ἰερουσαλήμ (πρβλ. Ε' 2. ΙΑ' 18. ΙΗ' 1 κτλ.), αὐτόπτης μάρτυρ τῶν ἐκτιθεμένων γεγονότων (πρβλ. Ἰδὲ Α' 14. ΙΓ' 35, ὡς καὶ ΚΑ' 24), καὶ ἅμα ὡς εἰς τῶν Ἀποστόλων (ὡς δῆλον ἐκ τῶν παρατιθεμένων ἐκάστοτε

(1) Διὰ μακρῶν μετὰ ἐπιστημονικῆς ἐμβριθείας καὶ θέρους ἔχει γράψας παρ' ἡμῶν εἰσαγωγὴν εἰς τὸ παρὸν Εὐαγγέλιον ὁ ἀσθιμὸς καθηγητῆς τοῦ Ἑθν. Πανεπιστημίου κ. Ἐ. Ζολώτας (Ἔμπνημα εἰς τὸ κατὰ Ἰωάν. Εὐαγγέλιον τ. Ι).

(2) Αἰρετικοὶ τινες τοῦ Β' αἰῶνος ὑπερμεροῦντος, ἐπικληθέντες Ἀλογοὶ διὰ τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀπόρριψιν τῆς περὶ Λόγου διδασκαλίας τοῦ Ἰωάννου, ἀπέδωκαν τὴν συγγραφὴν τοῦ Εὐαγγελίου τούτου τῷ Κηρύτῳ, αἰρετικῷ συγχρόνῳ τοῦ Ἀποστόλου, ἀλλ' εἰς τοῦτο προήχθησαν οὐχὶ ἐξ ἱστορικῶν λόγων, ἀλλ' ἐκ δογματικῶν προκαταλήψεων.

σκέψεων, αίσθημάτων και λόγων, τῶν ἐν τῷ κύκλῳ τῶν Ἀποστόλων ἀνταλλασσομένων, ἐκ τῶν λόγων τῆς ἰοιούτης ἢ ἄλλης ἐνεργείας τοῦ Ἰησοῦ, ΣΤ' β, τῶν αἰσθημάτων Αὐτοῦ κλπ.), καὶ δὴ καὶ ὡς εἰς τῶν τριῶν κορυφαίων Ἀποστόλων, ὁ υἱὸς τοῦ Ζεβεδαίου καὶ ἀδελφὸς τοῦ Ἀνδρέου Ἰωάννης (ὡς δῆλον ἐκ τῆς παρασιωπῆσεως, Α' 41-42, ἢ παρακεκαλυμμένης μόνον μνείας ἑαυτοῦ καὶ τοῦ ἰδίου ἀδελφοῦ. Π' 13. ΙΘ' 25. ΚΑ' 2, καθ' ὃν χρόνον ἀναγράφει οὗτος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὠρισμένως καὶ ἀκριβῶς τὰ ὀνόματα τῶν Ἀποστόλων καὶ ἄλλων προσώπων, ὡς καὶ ἐκ τῆς μνείας Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ διὰ τοῦ φίλου αὐτοῦ ὀνόματος, ἄνευ προσδιορισμοῦ (ὁ Βαπτιστής), ὡσεὶ παρέλκοντος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν συνήθειαν τῶν ἄλλων ἰ. Εὐαγγελιστῶν.

Παρὰ πάντα ταῦτα, παρ' ἅπαντας τοὺς ἄνω ἑξωτερικοὺς καὶ ἑσωτερικοὺς λόγους, τοὺς συνηγοροῦντας καὶ ὑποστηρίζοντας τὴν συγγραφήν τοῦ παρόντος ἰ. Εὐαγγελίου ὑπὸ τοῦ Ἀπ. Ἰωάννου, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος ἡμικραβετητήθι καὶ ἔτι καὶ νῦν ἀμφισβητεῖται ἰσχυρῶς ἢ γνησιότη; τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου. Τὰ ἐπιχειρήματα τῶν ἀρνούμενων τὴν γνησιότητα αὐτοῦ ταύτην ἀντιλαμβάνονται αὐθις ἐκ τῆς ἱστορίας καὶ ἐκ τοῦ περιεχομένου τοῦ ἐν λόγῳ ἰ. Εὐαγγελίου. Καὶ ὡ; πρὸς μὲν τὰ πρῶτα ἀμφισβητεῖται ὁ ἀποστολικὸς χαρακτήρ καὶ ἡ ἀξιοπιστία τῆς Ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, ἄτε ἀνακωπτούσης μάλιστα κατὰ τὴν δευτέραν ὑπερμεσοῦσαν ἑκατονταετηρίδα, ὡς πρὸς δὲ τὰ δευτέρᾳ διατυπῶνται ἡ ἰδέα, ὅτι τὸ περιεχόμενον καὶ ὁ χαρακτήρ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, καθ' αὐτὸ τε καὶ ἐν ἀναφορᾷ εἰς τὰ τρία πρῶτα (τὰ Συνοπτικὰ ἐπικαλούμενα), εἶνε τοιαῦτα, ὥστε νὰ μὴ εἶνε δυνατόν νὰ ἀποδώσῃ τις αὐτὰ εἰς τὸν Ἀπ. Ἰωάννην.

Ἄλλ' ἐρρήθη ἤδη, ὅτι, προκείμενου λόγου περὶ τῆς Ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως, αὕτη ἀπὸ τοῦ Εἰρηναίου δύναται διὰ τοῦ ἰ. Πολυκάρπου καὶ Πακίου ν' ἀναχθῆ ἄχρι αὐτοῦ τοῦ Ἀποστόλου, εἶνε δ' ἅμα ἐντελῶς ἀπίθανον, ὅτι ὁ Εἰρηναῖος καὶ οἱ σύγχρονοι αὐτοῦ καὶ οἱ κατόπιν Πατέρες καὶ Ἐκκλησιαστικοὶ συγγραφεῖς ἐδημιούργησαν οἶκον, ἢ ἀπεδέξαντο ἀβασανίστως ἀβάσιμον ὄλιω παραδόσιν.

Τὰ εἰς τὸ περιεχόμενον καὶ τὸν ἰδιώζοντα χαρακτήρα τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου ἐπιχειρήματα τῶν ἀρνούμενων τὴν γνησιότητα αὐτοῦ πολλῆς ἀναμφισβητήτως προσοχῆς ἄξια, — ὡς δῆλον καὶ ἐκ τοῦ

γεγονότος, ὅτι ἤδη Κλήμης ὁ Ἀλεξανδρεὺς διέστειλε τὸ παρὸν Εὐαγγέλιον τῶν τριῶν πρώτων, χαρακτηρίσας αὐτὸ ὡς «πνευματικόν» — δὲν εἶνε οὐχ ἤττον τοιαῦτα, ὥστε νὰ κλονίσωσι τὸ κύρος τῆς Ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως. Διότι καὶ ἡ ὑψηλότερα πολλῶ καὶ βαθυτέρα ἐκτίμησις ἐν αὐτῷ καὶ παράστασις τοῦ προσώπου καὶ τῶν λόγων καὶ ἔργων τοῦ Χριστοῦ, καὶ πᾶσαι αἱ ἐν ἀναφορᾷ εἰς τοὺς Συνοπτικοὺς διαφοραὶ αὐτοῦ (οἶον, ὅτι ὁ Ἰωάννης ἐνδιατρίβει εἰς τὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ πρὸ τῶν Γραμματέων καὶ Φαρισαίων δοῦσιν τοῦ Κυρίου, οἱ δὲ περὶ τὴν ἐν Γαλιλαίᾳ πρὸ τοῦ κοινοῦ κυρίως Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ὅτι μέγιστον μέρος τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ ἀφιερῶ εἰς λόγους καὶ θεωρητικὰς διδασκαλίας, οἱ δὲ εἰς ἔργα καὶ πρακτικὰς διδασκαλίας, ὅτι φαίνεται ἔχων ὑπ' ὄψει τρεῖς ἔτη δημοσίου τοῦ Κυρίου ἐνεργείας, οἱ δὲ ἐν μόνον κλπ.) εἶνε δεκτικαὶ ἐπαρκοῦς καὶ ἱκανοποιητικῆς ἐξηγήσεως, ὅταν ληφθῆ ὑπ' ὄψει τὸ μὲν ἡ ἀρχαία ἐπίσης παράδοσις τῆς Ἐκκλησίας, ὅτι ὁ Ἰωάννης ἔγραψε μετὰ τοὺς Συνοπτικοὺς καὶ κατ' ἀκολουθίαν εἶχεν ὑπ' ὄψει αὐτοὺς — ὡς ταῦτο σαφῶς δῆλον ἐκ τινων σημείων τῶν Εὐαγγελικῶν αὐτοῦ διηγήσεων (ΙΑ' 1, 2, κλπ.), — τὸ δὲ, ὅτι ὡς ἐξόχως ἡγαπημένος μαθητῆς τοῦ Κυρίου καὶ διὰ τὴν φυσικὴν αὐτοῦ δεξιότητα ἐνεβάθυσεν κάλλιον εἰς τὸν χαρακτήρα τοῦ θεοῦ αὐτοῦ Διδασκάλου, καὶ ἡδυνήθη εἶπερ τις καὶ ἄλλος νὰ διατηρήσῃ ἀσφαλῶς ἐν τῇ μνήμῃ τὰ ἀθάνατα Ἐκείνου λόγια. Ἐπὶ τούτοις γράφων ὁ Ἰωάννης ἐν χρόνοις ἀπωτέρους καὶ μεταξὺ προσώπων καὶ πραγμάτων διαφόρων (κατὰ τὴν παράδοσιν ἔγραψεν οὗτος ἐν Ἐφέσῳ καὶ ἀπέβλεπε πρὸς ἄλλοις γράφων πρὸς καταπολέμησιν διαφόρων αἰρετικῶν), εἰκὸς ὅτι θὰ ἦντλει ἐκ τῆς ἀκνωτότου (ΚΔ' 25) ἀποστολικῆς παραδόσεως ὅτι ἀνταπεκρίνετο κάλλιον πρὸς τὰς νέας περιστάσεις καὶ τὴν πρόθεσιν τοῦ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίου, συμπληρῶν ἅμα οὕτω καὶ ἀπαρτίζων τὴν εἰκόνα τοῦ Θεανθρώπου, τὴν ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων Εὐαγγελιστῶν παραδοθεῖσαν.

Ὡς ἐπιχειρήματα κατὰ τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀπ. Ἰωάννου συγγραφῆς τοῦ Δ' Εὐαγγελίου προβάλλεται καὶ τὸ ἀβάσιμον δῆθεν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησιαστικῆς παραδόσεως περὶ διαμονῆς τοῦ Ἰωάννου ἐν Ἐφέσῳ, διότι ἐν τῇ πόλει ταύτῃ διατρίβων παρίσταται γράψας τὸ Εὐαγγέλιον αὐτοῦ ὁ Ἰωάννης. Δύο χωρία, ὧν τὸ μὲν παρὰ Γεωργίῳ τῷ Ἀμαρτωλῷ, τὸ δὲ — οὐ πρὸ πολλοῦ ἀνευρεθὲν — παρὰ Φιλίππῳ τῷ ἐκ Σίδης,

ἀποδίδουσι τῷ Παπία εἰδήσιν, καθ' ἣν καὶ ὁ Ἀπ. Ἰωάννης, ὡν τρόπον καὶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰάκωβος, ἀνηρέθη ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων. Ἐντεῦθεν συμπεραίνουσι, ὅτι ὁ Ἰωάννης ἀπέθανεν πρῶτως ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ ὅτι ἡ παράδοσις περὶ διαμονῆς, δράσεως, θανάτου καὶ ταφῆς αὐτοῦ ἐν Ἐφέσῳ δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῆ ἀληθεύουσα. Ἄλλ' ὅτι μὲν ἡ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀναίρεσις τοῦ Ἰωάννου δὲν ἀποκλείει ὅλως τὴν ἐν Ἐφέσῳ διαμονὴν αὐτοῦ εὐδελον. Ὅτι δὲ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Παπίου περὶ μαρτυρικοῦ θανάτου καὶ τοῦ ἀποστόλου τούτου ἠδύνατο νὰ ἀντιπαρέλθῃ ἡ ἀρχιεπίσκοπος, ἐχομένη τῶν παραδόσεων τῆς ἐν Ἐφέσῳ διαμονῆς καὶ τελευτῆς ἐνταῦθα τοῦ Ἰωάννου, δὲν φαίνεται ποσῶς πιθανόν. Ἀμφιβολίαν περὶ τῶν εἰδήσεων Φιλίππου τοῦ ἐκ Σίδης καὶ Γεωργίου τοῦ Ἀμαρτωλοῦ ὡς ληρωθῶν παρὰ τοῦ Παπίου γεννᾷ δικαίως ὁ τρόπος τῆς παραδόσεως αὐτῶν ὑφ' ἐκάτερου τῶν ἱστορικῶν(3) καὶ ἡ χρῆσις διὰ τὸν Ἰωάννην τῆς μεταγενεστέρως ἐπωνυμίας Θεολόγος. Τούτων τῶν λόγων ἕνεκα διακεκριμένοι θεολόγοι θέτουσιν ἐν ἀμφιβολίᾳ τὴν γνησιότητα τῆς ἄνω ρηθείσεως εἰδήσεως τοῦ Παπίου, ὑπολαμβάνοντες ἔνιοι μὲν αὐτῶν διάφορον παρὰ Παπία ἀνάγνωσιν,(4) ἄλλοι δὲ, ὅτι ἀφορμὴν εἰς τὴν τοιοῦτότροπον εἰδήσιν ἠδύνατο νὰ παράσχη ἡ πρόρρησις τοῦ Χριστοῦ (Μάρκ. Γ' 30), ἣν ἠρμήνευσε μὲν ὁ Ὠριγένης ὡς πληρωθεῖσαν διὰ τῆς εἰς Πάτριον ἔξορας, ἔδει δ' ὅμως πιθανῶς κατ' ἄλλους, ὅπως πληρωθῆ τὸν αὐτὸν καθ' ὃν καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀνδρέου τρόπον(5).

(3) «Παπίας ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ λέγει, ὅτι Ἰωάννης ὁ Θεολόγος καὶ Ἰάκωβος ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ ὑπὸ Ἰουδαίων ἀνηρέθησαν» Φιλ. ὁ ἐκ Σίδης. «Παπίας . . . αὐτόπτης τούτου γενόμενος ἐν τῷ δευτέρῳ λόγῳ τῶν κυριακῶν λογίων φάσκει, ὅτι ὑπὸ Ἰουδαίων ἀνηρέθη». Γεωργίος ὁ Ἀμαρτωλός.

(4) Οὕτως ὁ AD. Harnack (ἐν τῇ Χρονολογίᾳ τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς φιλολογίας μέχρις Ἰησοῦ 1 σελ. 668) στοιχῶν τῷ Lightfoot εἰκάζει, ὅτι τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον εἶχεν ἀρχικῶς παρὰ Παπία οὕτω πως: «Παπίας φάσκει, ὅτι Ἰωάννης μὲν ὑπὸ τοῦ Ῥωμαίων βασιλέως καταδικάσθη εἰς Πάτριον (ὁ Ἰωάννης μὲν ἐν Πάτρει ἐμαρτύρησεν), Ἰάκωβος δ' ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων ἀνηρέθη».

(5) A. Schaefer. Εἰσαγωγή εἰς τὴν Κ. Δ. σ. 288.

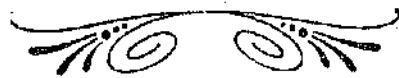
Ἰκανοὶ τῶν μὴ ἀποδεχομένων τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀπ. Ἰωάννου συγγραφὴν τοῦ παρόντος Εὐαγγελίου ἐπιχειροῦσι νὰ ἀνεύρωσι τὸν συγγραφέα αὐτοῦ ἐν ἐτέρῳ τινὶ Ἰωάννῃ τῷ πρεσβυτέρῳ καλουμένῳ. Ἀφορμὴν εἰς τὴν γνώμην ταύτην παρέχει χωρίον τοῦ Παπίου ἐκ τῶν «Κυριακῶν λογίων ἐξηγήσεων» αὐτοῦ, ἐν ᾧ παρίστανται διαστελλόμενοι Ἰωάννης ὁ Ἀπόστολος καὶ ἕτερός τις Ἰωάννης ὁ πρεσβύτερος, ὃν ὁ ἕτερος ἔζη ἔτι καθ' ὃν χρόνον ἔγραψεν ὁ Παπίας. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος χωρίον διασωθὲν ὑπὸ τοῦ Εὐσεβίου (Ἐκκλησ. Ἱστορ. III 39) ἔχει ὅδε: «Ἔβλ. δέ που καὶ παρηκολουθηκῶς τις τοῖς πρεσβυτέροις ἔλθει, τοὺς τῶν πρεσβυτέρων ἀνεκρίνον λόγους, τί Ἀνδρέας ἢ τί Πέτρος εἶπεν ἢ τί Φίλιππος, ἢ τί Θωμᾶς ἢ Ἰάκωβος ἢ τί Ἰωάννης ἢ Ματθαῖος, ἢ τις ἕτερος τῶν τοῦ Κυρίου μαθητῶν, ἃ τε Ἀριστίων καὶ ὁ πρεσβύτερος Ἰωάννης λέγουσιν». Χρῆσιν τοῦ χωρίου τούτου πρὸς ἀνάλογον σκοπὸν ἐποιήσατο ἤδη ὁ Εὐσεβίος. Κατὰ τὴν παρ' αὐτῷ (Ἐκκλησ. Ἱστορ. VII 25, 26) μαρτυρίαν Διονυσίου τοῦ Ἀλεξανδρείας ἐφέροντο ἐπ' αὐτοῦ ὑπάρχοντες ἐν Ἐφέσῳ δύο τάφοι τοῦ Ἰωάννου, ἐντεῦθεν δὲ συνεπέραινεν ὁ Διονύσιος, ὅτι ὑπῆρξαν καὶ δύο Ἰωάνναι ἐν Ἐφέσῳ, ὃν ἕκαστος συνέγραψεν, ὁ μὲν (ὁ ἀπόστολος) τὸ Εὐαγγέλιον, ὁ δὲ (ὁ πρεσβύτερος) τὴν Ἀποκάλυψιν. Ἄλλ' ὅτι μὲν ἡ ὑπόθεσις Διονυσίου τοῦ Ἀλεξανδρείας δὲν στηρίζεται ἐπὶ ἀσφαλῶς βάσει εἶνε φανερόν. Διότι καὶ δεδομένου, ὅτι ἡ ἐπ' αὐτοῦ παράδοσις (αὐτοῦ ἐν Ἐφέσῳ γενέσθαι μνήματα καὶ ἕκαστον Ἰωάννου νῦν λέγεσθαι) ἦτο βέβαιος, οὐδαμῶς ἀποκλείεται ἡ περίπτωσις, καθ' ἣν ἕκαστερον τῶν ἐν λόγῳ μνημάτων ἦξιον ἵπὲρ ἑαυτοῦ, ὅτι ἦτο ὁ γνήσιος τάφος τοῦ ἀποστόλου Ἰωάννου καὶ ὅτι κατ' ἀκολουθίαν ὁ λόγος περὶ δύο τάφων, ἀμφιβητούμενων ἀλλήλοις ἐν καὶ τὸ αὐτὸ πρόσωπον(6). Ὅτι δὲ ἐκ τοῦ χωρίου τοῦ Παπίου δὲν ἐξάγεται ἀναγκαιῶς ἡ ὑπαρξίς δύο διαφόρων προσώπων, φερόντων τὸ αὐτὸ ὄνομα, εἶνε ἐπίσης φανερόν. Διότι ἕκαστερον τῶν ἐν λόγῳ προσώπων χαρακτηρί-

(6) Ο P. Feine ἐν τῇ Εἰσαγωγῇ αὐτοῦ εἰς τὴν Κ. Δ. σ. 188 σημειοῦται, ὅτι κατὰ τὴν γενομένην αὐτῷ ἀνακοίνωσιν τοῦ ἡγέτου τῶν Ἀυστροσυγγρικῶν ἀνασκαφῶν ἐν Ἐφέσῳ ἀποκλείεται ἡ ὑπαρξίς δύο τάφων τοῦ Ἰωάννου ἐν Ἐφέσῳ.

ζεται ὑπὸ τοῦ Παπίου διὰ τῆς αὐτῆς προσωνομίας (προσβύτερος), καὶ δευτέρου διότι ἡ ἐπανάληψις τοῦ ὀνόματος (ἐν τῇ δευτέρᾳ μάλιστα μινεία κατὰ τῆς χρήσεως τοῦ λέγουσιν ὁ προσβύτερος Ἰωάννης καὶ ὁ Ἀριστίων, ὡσεὶ ἔζη ἔτι τὸ περὶ οὗ λόγος πρόσωπον, ὁ προσβύτερος Ἰωάννης, καὶ ὁ ἄν χρόνον ἐν τῇ πρώτῃ μινεία κείται τὸ εἶπεν, ὡσεὶ ὁ λόγος περὶ τεθνεώτος) δύναται νὰ ἐξηγηθῆ ὡς δηλοῦσα καὶ διπλὴν, ἑμμεσον καὶ ἀμμεσον ἀντιλήσιν ὑπὸ τοῦ Παπίου πληροφοριῶν παρὰ τοῦ Ἀπ. Ἰωάννου, ἢ τὴν ἀνάδειξιν αὐτοῦ καὶ τοῦ Ἀριστιῶνος ὡς τῶν κυριωτέρων πηγῶν τοῦ ἔργου αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ δοθέντις, ὅτι ἐν τῷ ἄνω χωρίῳ τοῦ Παπίου νοοῦνται δύο πρόσωπα, οἱ λόγοι οἱ συνηγοροῦντες ὑπὸς ἀποδοθῆ ἢ συγγραφῆ τοῦ Δ' Εὐαγγελίου εἰς τὸν προσβύτερον Ἰωάννην, οὐχὶ δὲ εἰς τὸν ἀπόστολον, συνφά τῃ Ἐκκλησιαστικῇ παραδόσει, οὐδαμῶς κλίνουσιν ὑπὲρ ἑαυτῶν τὴν πλάστιγγα. Οἱ λόγοι οὗτοι εἶνε αὐτοὶ ἑκαῖνοι, οὔτινες προσάγονται καὶ ὑπὸ τῶν ἀποδεχομένων ὡς ξήσαντα ἐν Ἐφέσῳ ἕνα μόνον Ἰωάννην, οὐχὶ δὲ τὸν ἀπόστολον, ἀλλὰ τὸν ἄλλοθεν ἄγνωστον προσβύτερον, μεθ' οὗ πεπλανημένως συνεχύθη ὁ ἀπόστολος καὶ εἰς ὃν καὶ κατὰ τὴν γνώμην ταύτην ἀνήκει ἡ σύγγραφη τοῦ Δ' Εὐαγγελίου. Οἱ λόγοι οὗτοι εἶνε ἢ ἀπὸ τε τῶν ἐσωτερικῶν καὶ ἐξωτερικῶν λόγων φαινομένη μεταγενεστέρᾳ συγγραφῇ τοῦ Δ' Εὐαγγελίου. Ἀλλὰ λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς κατὰ τὴν παράδοσιν μακρᾶς βιοτῆς τοῦ Ἀπ. Ἰωάννου, τῆς ἐν βαθεῖ γήρᾳ τελειότης αὐτοῦ (ἐπὶ Τραϊανῶ, ἦτοι 97—107)(7), οἱ λόγοι οὗτοι ἀποβάλλουσι τὴν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα αὐτῶν.

Δείπεται νὰ μνημονευθῶσι παντοῖαι νεώτεραι ὑποθέσεις περὶ τοῦ συγγραφέως τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου, ὧν οὐδεμία ἐπιλύει τὰς δυσκολίας τοῦ ζητήματος ἰκανοποιητικῶς πως, ὡς δῆλον καὶ ἐκ τῆς πολλαπλότητος καὶ ποικιλίας αὐτῶν. Κατὰ τὰς θεωρίας ταύτας — ἀπάσας κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὀρθολογιστικᾶς — τὸ ἐν λόγῳ ἱερὸν Εὐαγγέλιον συνέγραψαν μαθῆται τοῦ Ἀπ. Ἰωάννου ὑπὸ ἀμειωτέραν ἢ ἀπωτέρω ἐπίδρασιν αὐτοῦ διατελοῦντες, ἢ ἄγνωστος χριστιανὸς τοῦ Β αἰῶνος. Ὡς πρὸς δὲ τὸ περιεχόμενον τοῦ Εὐαγγελίου, τοῦτο κατὰ τινὰς ἐν βίῳ ἢ ἐν μέρει ἀντιπροσώπευε ἀποστολικὴν παράδοσιν, κατ' ἄλλους

εἶνε τοῦτο (οἱ λόγοι ἴδια καὶ αἱ διδασκαλαί) ἐλεύθερον προϊόν τοῦ συγγραφέως, εὐρισκομένου ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τούτων ἢ ἑκείνων τῶν καθαρῶς χριστιανικῶν ἢ καὶ μὴ ἰδεῶν. Τὸ περιεχόμενον τοῦτο ἄλλοι τινὲς διασπᾶσιν εἰς τὸν ἀρχικὸν πυρῆνα, ἀνήκοντα τῷ Ἰωάννῃ, καὶ εἰς μεταγενέστερα στρώματα, ἐν ἢ πλείονα, συναποτελέσαντα τὸ ὅλον. Εἰς τὰ στρώματα ταῦτα ἄλλοι προσδίδουσι τὸν χαρακτήρα διαφόρων παραδόσεων συγχωνευθεισῶν ἐπὶ τὸ αὐτὸ ὑπὸ ἐνὸς καὶ μόνου συγγραφέως. Εὐδὴλον, ὅτι πᾶσαι αὗται αἱ θεωρίαι τείνουσι κυρίως εἰς τὴν ὑπονόμεισιν τοῦ κύρους καὶ τῆς αὐθεντίας τοῦ παρόντος Εὐαγγελίου, τοῦ κατ' ἔξοχὴν ὑπὲρ τῆς θεότητος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ Ἰσταμένου καὶ ἐμφανῶς καὶ διαπρυσίως ταύτην ἀνακηρύττοντος. Ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει καθ' ἣν ἡ ὑπὸ τοῦ Ἀπ. Ἰωάννου σύγγραφη τοῦ ἐν λόγῳ Ι. Εὐαγγελίου δὲν θεωρηθῆ τελείως ἀποδεδειγμένη, καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει καθ' ἣν τὸ παρὸν Ι. Εὐαγγέλιον ἀποστερηθῆ τῆς ὑπερόχου ταύτης τιμῆς καὶ τοῦ κύρους, οὐδαμῶς διὰ τοῦτο κλονίζεται καὶ ἡ ὑπέροχος σημασία καὶ σπουδαιότης αὐτοῦ, ὡς τοῦ κατ' ἔξοχὴν στηλοβάτου τῆς θεότητος τοῦ Χριστοῦ, λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς πρωτομωτάτης ἀγαγνωρίσεως καὶ χρήσεως αὐτοῦ ὡς κανονικῆς καὶ ἀνεγνωρισμένης πηγῆς τῆς χριστιανικῆς διδασκαλίας οὐ μόνον ὑπὸ τῶν Ὀρθοδόξων, ἀλλὰ καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν αἱρετικῶν τοῦ α' ἔτι ἡμίσεος τῆς Β' ἑκατονταετηρίδος (Βασιλείδης καὶ οἱ ὀπαδοὶ αὐτοῦ, Ὀφίται, Ναασηνοί, κλπ.).



(7) Εἰρην. κατὰ Αἰρεσ. II 22, III 3, 4.

## ΕΡΜΗΝΕΙΑ

## ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑ ΙΩΑΝΝΗΝ ΑΓΙΟΝ ΕΥΑΓΓΕΛΙΟΝ

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ Α' 1-18.

Ὁ πρόλογος τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου ἀποτελεῖ ἀνάξιον προσανάκρουσμα τῆς ὅλης ἐν αὐτῷ ἡχοῦσης ὑπερόχου πνευματικῆς μελωδίας. Ἐν μυστηριώδει μεγαλοπρεπείᾳ καὶ ἐπιβλητικότητι εἰσαγεται εὐθύς ἀμέσως δι' αὐτοῦ ὁ ἀναγνώστης εἰς τὴν προσήκουσαν ἐπίμησιν τῶν λόγων καὶ ἔργων τοῦ Κυρίου, τῶν ἐν τῇ περαιτέρῳ (Α' 19 κ. ἔξ.) Εὐαγγελικῇ διηγήσει περιεχομένων, χαρακτηριζόντων δὲ ἐν τοῖς ἐπιμέρους τὸν Χριστὸν ὡς τὸν ἐνσαρκωθέντα προαιώνιον Λόγον τοῦ Θεοῦ, τὸ πλῆρωμα καὶ τὴν πηγὴν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ φωτὸς τῆς ἀληθείας.

**Στίχ. 1-5.** Ὁ Λόγος ἐν ἀναφορᾷ εἰς τὸν Θεόν, τὸν κόσμον καὶ τοὺς ἀνθρώπους. Ἐνυπόστατος Λόγος, προαιώνιος παρὰ τῷ Θεῷ Πατρὶ ὑπάρχων, καὶ Θεός. Δημιουργὸς τοῦ σύμπαντος. Φῶς καὶ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων.

Στίχ. 1. 2. Τίς ὁ Λόγος, ὃν ὁ ἱ. Εὐαγγελιστὴς διὰ τῶν πρώτων λέξεων αὐτοῦ χαρακτηρίζει ὡς προαιώνιον Θεόν(1), φανερόν γίνεται ἐκ τῶν ἀμέσως ἐπομένων. Ὁ Λόγος εἶνε ὁ Ἰ. Χριστὸς (στίχ. 17), διότι παρὶ Αὐτοῦ, ὡς Λόγου, ὁ Εὐαγγ. λέγει ἀμέσως: ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων (στίχ. 4.), μετ' ὃ ἐπιφέρει (στίχ. 1 καὶ ἔξ.), ὅτι Ἰωάννης ὁ Βαπτιστὴς προορισμὸν εἶχεν, ἕνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτὸς (τούτου). Ἄλλ' ὁ Βαπτιστὴς,

(1) «Σὺ δὲ Λόγον ἀκούσας μηδέποτε ἀνάγκη τῶν λεγόντων ἔργον αὐτὸν εἶναι, ἀλλὰ μηδὲ τῶν ἀπλῶς λόγον (προφορικὸν ἢ ἐνδιαιόμενον) αὐτὸν εἶναι νομιζόντων. . . . Οὗτος ὁ Λόγος οὐσία τις ἔστιν ἐνιωστήτατος, ἐξ αὐτοῦ προελθοῦσα ἀπαθὴς τοῦ Πατρὸς». Χρυσ., Πρὸς, καὶ Θεολ.,

κατὰ τὴν περαιτέρω διήγησιν τοῦ Εὐαγγελιστοῦ, ἠμαρτύρησε περὶ τοῦ Χριστοῦ καὶ μόνοι (στίχ. 15. 26-34. Γ' 26-36).

Καίτοι δ' ὅμως ἐκ τῶν ἀμέσως κατωτέρω παρὰ τῷ ἱ. Εὐαγγελιστῇ φανερόν γίνεται, ὅτι ὑπὸ τὸν Λόγον δέον νὰ νοηθῇ ὁ Ἰησοῦς, δὲν εἶνε πιθανόν, ὅτι οὗτος θὰ ἤρχετο τῆς Εὐαγγελικῆς αὐτοῦ διηγήσεως διὰ προσωνομίας Αὐτοῦ ὅπως ἀγνώστου καὶ ἀκαταλήπτου εἰς τοὺς ἀναγνώστας αὐτοῦ (πρὸς βλ. ΙΘ' 35. Κ' 31). Εἴτε παρ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου Εὐαγγελιστοῦ, εἴτε καὶ παρ' ἄλλων, ἐγνώριζον πιθανώτατα τὴν προσωνομίαν ταύτην οἱ ἀναγνώσται αὐτοῦ, καὶ ἀντελαμβάνοντο αὐτῆς ὡς πρὸς τῇ κυρίᾳ καὶ καθιερωμένῃ Ἰησοῦς Χριστὸς χαρακτηριζούσης ἀπὸ τινος ἀπόψεως τὸν Χριστόν. Ὅποια τις εἶνε ἡ ἀποψὴς αὕτη ἐξάγεται ἐξ αὐτῆς τῆς ἐτυμολογικῆς σημασίας τῆς λέξεως Λόγος. Ὁ Ἰησοῦς λόγῳ καὶ ἔργῳ ἐγένετο ἡ κατ' ἐξοχὴν ἀποκάλυψις τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν ἐν ἀναφορᾷ εἰς τὸν κόσμον καὶ τοὺς ἀνθρώπους ἰδίᾳ προαιώνιων σοτηρίων βουλῶν καὶ προθέσεων Αὐτοῦ (Ἐβρ. Α' 1), ὁ κατ' ἐξοχὴν φροεὺς καὶ τελειωτὴς τῶν προθέσεων τούτων (Κολ. Α' 15. 19). (1).

(1) «Ἐπειδὴ τὰ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν ἐμελλεν ἀπιγγέλλειν (ὠνόμασε τὸν Ἰησοῦν ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης Λόγον), πάντα γὰρ, ἦνοι, ὅσα ἔκουσα παρὰ τοῦ Πατρὸς μου ἀπιγγεῖλαι ἡμῖν.» Χρυσ. «Ἐπειδὴ τὰ τοῦ Πατρὸς ἡμῶν ἀπιγγεῖλαι, ὡς καὶ πᾶς λόγος τὰ τοῦ νοῦς ἀπαγγέλλει βουλεύματα.» Θεολ. Ὁμ. ὁ Ζιγ. ἀναφερόμενος εἰς Γρηγ. τὸν Θεολ., ἐπισυνάπτων δ' ἅμα «Ἄρα δ' ἂν εἶποι τις, ὅτι καὶ ὡς ὄρος πρὸς τὸ ὀριζόμενον, ἐπειδὴ καὶ τοῦτο λέγεται λόγος· ὁ γὰρ νεονοκῶς, ἦνσι, τὸν Υἱὸν (τοῦτο γὰρ ἔστι τὸ ἑωρακῶς,) νενόκαε τὸν Πατέρα, καὶ σύντομος ἀπόδειξις καὶ ραδίᾳ τῆς τοῦ Πατρὸς ἡύσεως ὁ Υἱὸς γέννημα γὰρ ἔπαι τοῦ γεγεννηκότος σιωπῶν λόγος.» Ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς αὗτοι ἀρχαῖοι ἔξην. ὡς πρώτην ἀφορμὴν τῆς ὑπὸ τοῦ Εὐαγγ. Ἰωάν. χορηγίας τοῦ ὄρου λόγος θεωροῦσι τὴν δι' αὐτοῦ ἐκφρασὴν τοῦ ἀπυθόου τῆς γεννήσεως τοῦ Υἱοῦ ἐκ τοῦ Πατρὸς, ὁ Θεολ. δὲ καὶ τὴν τοῦ συναϊδίου, ἐπιστόντες ἅμα τὴν προσοχὴν αὐτῶν καὶ εἰς τὴν χορὴν τοῦ ἁθροῦ (ὁ Λόγος).«Ἐπειδὴ μάλα διδάσκαι, ὅτι οὗτος ὁ Λόγος μονογενὴς ἐστὶν υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἵνα μὴ παθητὴν ὑπολάβῃ τις τὴν γέννησιν, προλαβὼν τῇ τοῦ Λόγου προση-

Εἰς τὴν προσωπομίαν ταύτην τοῦ Ἰησοῦ πρώτην καὶ κυρίαν ἀφορμὴν παρέσχεν αὐτῇ ἡ προσωπικὴ ἐμπειρία τῶν Ἀποστόλων, ἡ ἐπ' αὐτῶν, καὶ δὴ ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου, δι' ὧν εἶδον καὶ ἤκουσαν παρὰ τοῦ Ἰησοῦ ἐμβάθυναι εἰς τὸν θεῖον Αὐτοῦ χαρακτήρα καὶ τὴν ιδιότητα. Ἐτέρα ἰσχυρῶς υποβοηθητικὴ ἀφορμὴ εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ Εὐαγγ. Ἰωάννου χρῆσιν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦ ὄρου Λόγος ἠδύνατο νὰ χρησιμεύσῃ, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐχρησίμευσεν, ἡ ἀπὸ τῶν πρώτων στίχων τῆς Γενέσεως ἐξόχως ζωηρὰ καὶ ἐκφραστικὴ ἐπὶ τῶν συγγραφέων τῆς Π. Διαθήκης ἀπεικόνις τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ὡς τοῦ κατ' ἐξοχὴν ὄργάνου τῆς ἀπεκαλύψεως τοῦ θελήματος καὶ τῶν ιδιοτήτων Αὐτοῦ. (Πρὸβλ. τὰ ἐν τῷ Α', κεφ. τῆς Γενέσεως πυκνά: **Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· γεννηθήτω φῶς κλπ.**, τὰ τῶν Ψαλμ. ΑΒ' 6· **Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ Οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν**, καὶ ΡΣΤ' 20· **Ἀπέστειλέ τὸν λόγον αὐτοῦ καὶ ἔλασάτο αὐτούς** τὰ τῶν Προφητῶν. **Ἐγένετο λόγος Κυρίου πρὸς με** Ἰερ. Α' 4. 11, Β' 1. Ἰεζ. Α' 3. Ὡσ. Α' 1. Ἡ ζωηρὰ αὕτη ἀπεικόνις τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ ἐν μεταγενεστέροις βιβλίοις τῆς Π. Διαθήκης ἐπιτείνεται, τείνουσα νὰ ἐξέλθῃ τῶν ὁρίων τῆς ποιητικῆς προσωποποιίας (Σοφ. Σειράχ Α' 4. ΚΔ' 14 23. Σοφ. Σολομ. Θ'. Γ' ΙΗ' 12. Πρὸβλ. τὴν ἀ-

γορία πᾶσαν ἀναίρετ' πονηρὰν ὑποψίαν, τὸ τε ἐξ Αὐτοῦ τὸν Υἱὸν εἶναι δηλῶν καὶ τὴ ἀπαθῆς. . . Οὐ ταύτης δὲ μόνον τῆς αἰτίας οὕτως ὠνόμασεν Αὐτὸν, ἀλλὰ πρώτης μὲν ταύτης, δευτέρας δὲ (παρετέθη). Οὐχ ἀπλῶς δὲ Αὐτὸν Λόγον εἶρηκεν, ἀλλὰ μετὰ τῆς τοῦ ἄρθρου προσθήκης, τῶν λοιπῶν Αὐτὸν καὶ ταύτη χωρίζων». (Ἐν σχέσει πρὸς τὴν τελευταίαν ταύτην παρατήρησιν πρὸβλ. τοῦ αὐτοῦ ἐρμηνεῖαν εἰς τὸν 31 στ. «Ὡς οὖν ὁ Λόγος τὸ ἐξαιρέτων δεῖκνυσι καὶ ὁ Υἱὸς τὸ ἐξηλλαγμένον πρὸς τοῖς ἄλλοις ἐμφαίνει, οὕτω ὁ ἄμνος καὶ ὁ Χριστὸς καὶ ὁ Προφήτης καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν καὶ ὁ ποιμὴν ὁ καλὸς, καὶ ὅσα ἄν ἐπ' Αὐτοῦ λέγεται, μετὰ τῆς τοῦ ἄρθρου προσθήκης πολὺ δεῖκνυσι τὸ διωρισμένον. Καὶ γὰρ ἄμνοι ἦσαν πολλοὶ καὶ προφῆται καὶ χριστοὶ καὶ υἱοὶ, ἀλλὰ πάντων ἐκείνων Αὐτὸν ἀφίστησι πολλῶ τῷ μέτρῳ». «Γίνος δὲ ἕνεκεν οὐκ εἶπεν ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Υἱὸς, ἀλλ' ὁ Λόγος, ἀκουε. "Ὅτι διὰ τὴν τῶν ἀκουόντων ἀσθένειαν, ἵνα μὴ ἀκούσαντες εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς Υἱὸς νοήσωμεν γεννησιν

νάλογον εἰκόνα τῆς Σοφίας τοῦ Θεοῦ, Ε' 25—27. Η' 3—5. Θ' 4, 9 — 11, διαγραμμαμένην διὰ χαρακτήρων ὑποστατικῆς ἀχρῆδὸν ὑπάρξεως). Ἐν ταῖς Χαλδαϊκαῖς παραφράσεσι τῆς Π. Διαθήκης ἐκφαίνεται σαφῶς ἤδη καὶ ὠρισμένως (πρὸβλ. τὴν ἀρχαιοτέραν αὐτῶν, τὴν τοῦ Ὀυκλέου, καθ' ἣν ἐπὶ πρδ. ἐν Γεν. Γ' 8 ἀγαγινώσκειται. «Οὗτοι ἤκουσαν τὴν φωνὴν τοῦ λόγου Κυρίου τοῦ Θεοῦ (ἀντὶ τὴν φωνὴν Κυρίου τοῦ Θεοῦ) περιπατοῦντος ἐν τῷ Παραδείσῳ» ἐν δὲ ψαλμ. Β' 4· «Ὁ λόγος Κυρίου (ἀντὶ ὁ Κύριος) ἐκμνηστεύει αὐτούς» κτλ.) ἡ τάσις τῆς περιβαλῆς τοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ διὰ προσωπικοῦ χαρακτήρος, οὕτως ὥστε ν' ἀποφραχθῇ ἡ κατὰ τὰς ἰδέας τῶν Ἰουδαίων τούτων παραφραστῶν προσκρούουσα ἄμεσος ἐπαφὴ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον. Ἐξηγηταὶ τινες ὑπολαμβάνουσι, ὅτι αἱ παραφράσεις αὗται εἶνε αἱ κυρίως ἐπιδράσασαι ἐπὶ τοῦ Ἰωάννου. Ἀλλ' ἐκτὸς τῆς μεταγενεστερᾶς προελεύσεως αὐτῶν τὸ ἐν αὐταῖς διήκον πνεῦμα εἶνε ἕξον τῷ Εὐαγγελιστῇ Ἰωάννῃ, ὃν τρόλον καὶ τοῖς πρωτοτύποις Βιβλίοις τῆς Π. Διαθήκης, ἐνθα ὁ Θεὸς παρίσταται ἐπικοινωνῶν ἄμεσος πρὸς τὸν κόσμον.

Ἔπεται ἄρα, ὅτι ἀφορμὴν πρὸς χαρακτηρισμὸν τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς τοῦ προσωπικοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ παρέσχεν αὐτῷ κατὰ τὰ ρηθέντα τὸ μὲν ἡ ἐκ τῶν λόγων καὶ ἔργων τοῦ Ἰησοῦ γεννηθεῖσα ἐν

ἐμπαθῆ καὶ σωματικῇν, τούτου ἕνεκα Λόγον Αὐτὸν ἐκάλεσεν ἵνα σὺ μάθῃς, ὅτι ὡςπερ ὁ λόγος γεννᾶται ἐκ τοῦ νοῦς ἀπαθῆς, οὕτω καὶ Οὗτος ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς ἀπαθῆς. . . ἄμ. δὲ καὶ ἵνα δεῖξῃ συναϊδίον τῷ Πατρὶ ὄντα. Ὡςπερ γὰρ οὐκ ἔστιν εἰπεῖν νοῦν ὄντα ποτε χωρὶς λόγου, οὕτως οὐδὲ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Θεὸν χωρὶς τοῦ Υἱοῦ. Μετὰ τοῦ ἄρθρου δὲ εἶπεν ὁ Λόγος. Εἰσὶ γὰρ καὶ ἄλλοι λόγοι τοῦ Θεοῦ, οἳ δὲ φημι αἱ προφητεῖαι καὶ τὰ προσηγάματα. . . ἀλλ' ὁ κυρίως Λόγος οὐσία τις ἐστὶν ἀνυπόστατος.» Θεοφ. «Τὸ ὄνομα τοῦ λόγου πολυσήμαντόν ἐστι, ἰδιότροπως δὲ νῦν σημαίνει τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. Λέγεται γὰρ ὁ Λόγος, ὡς ὁ Θεὸς λέγει Ἰρηγόριος, ὅτι οὕτως ἔσχε πρὸς τὸν Πατέρα, ὡς πρὸς νοῦν λόγος· οὐ μόνον διὰ τὸ ἀπαθῆς τῆς γεννήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ ἀναφῆς καὶ ἀεγαγγελικόν. Τάχα δ' ἄν κτλ.» Ζηγ.

αὐτῷ πεποιθήσις τῆς ἐν Αὐτῷ πλήρους ἀποκαλύψεως τοῦ Θεοῦ, ἀφ' ἑτέρου δὲ ἡ Π. Δ. διὰ τῆς ἐν αὐτῇ ζωηρᾶς ἀναδείξεως τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ, ἀποκαλύπτοντος τὰς βουλὰς καὶ τὰ θελήματα Αὐτοῦ. Ἐἴ τι δ' ἐπὶ πλέον ὡς συμβαλλόμενον εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου χρῆσιν ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦ ὄρου Λόγος δύναται νὰ προστεθῆ εἶνε ἴσως, ὅτι ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης ἐν οἷς ἡ Π. Δ. περὶ τοῦ προφορικοῦ λόγου τοῦ Θεοῦ (ὡς ἐκφράσεως καὶ τρόπου τινος ὄρου τῶν βουλῶν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θελήματος Αὐτοῦ) λέγει ἐνεῖδεν ἀδιάνγνωστον τοῖς πολλοῖς προσκλίσιμα καὶ προτύπωσιν τοῦ προαιωνίου προσώπου τοῦ ἐνσαρκωθέντος Λόγου τοῦ Θεοῦ. Πρὸς ὑποστήριξιν τῆς γνώμης ταύτης δύναται νὰ προσαχθῶσιν ἐκφράσεις τινὲς τοῦ Εὐαγγ. (Α' 14 ἐσκήνωσεν, Ἰόξαν, 29, 51. Β' 19. Γ' 14. ΣΤ' 32, 38, 47—50, Η' 58), ἐν αἷς ὁ Ἰησοῦς παρίσταται ὡς ἡ πραγμάτωσις τῶν τυπικῶν Θεοφανειῶν τῆς Π. Διαθήκης καὶ ὁ χαρακτηρισμὸς ἀφ' ἑνὸς μὲν τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ ὡς κοινοῦ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ τοῖς Χριστιανοῖς (Ι' 35), ἀφ' ἑτέρου δὲ τοῦ Ἰησοῦ ὡς τῆς ζώσης ἐνσαρκώσεως τῆς ἀληθείας (πρβλ. Α' 16. ΣΤ' 48. ΙΑ' 25. ΙΔ' 6. Α' 1—3 κτλ.).

Ὅτι ἄλλοι νεώτεροι ἐξηγηταὶ διετύπωσαν τὴν γνώμην, ὅτι ἡ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, αὐτοῦ μόνου(1) ἐκ τῶν ἱερῶν συγγραφέων τῆς Κ. Δ., χρῆσις τῆς ἐπωνυμίας τοῦ Λόγου πρὸς δήλωσιν τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ ὁραλεῖται εἰς ἐπίδρασιν τῆς Ἑλληνικῆς Φιλο-

(1) Τὰ μόνα χωρία τῆς Κ. Δ., ἐν οἷς ἀπαντᾷ ἡ ἐπωνυμία τοῦ Λόγου πρὸς δήλωσιν τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ εἶνε τὸ τῶν στίχ. 1 καὶ 14 τοῦ Α' κεφ. τοῦ Εὐαγγελίου Ἰωάννου, τὸ τοῦ 1 στίχ. κεφ. Α' τῆς Α' τοῦ αὐτοῦ Καθολικῆς ἐπιστολῆς, ἐνθα ἐπιδυνάμειται καὶ ὁ προσδιορισμὸς τῆς ζωῆς, ὁ Λόγος τῆς ζωῆς, καὶ τὸ τοῦ 13ου στ. κεφ. ΙΘ' τῆς Ἀποκαλύψεως, ἐνθα ὁρίζεται ὡς ὁ Λόγος τοῦ Θεοῦ. Τὸ τοῦ 12 στ. Δ' κεφ. τῆς πρὸς Ἑβραίους χωρίου, ὅπερ τῶν ἐξηγητῶν τινες δεχόμενοι ἀναφερόμενον ἐπίσης εἰς τὸν Χριστόν, ἢ τοῦλάχιστον προσεγγίζον εἰς τὴν παρὰ τῷ Εὐαγγελιστῇ χρῆσιν τοῦ Λόγου, πολλοὶ ἄλλοι ἀναφέρουσιν εἰς τὴν προφορικὴν ἢ τὴν γραπτὴν Ἀποκάλυψιν καὶ οὐδὲν πλέον.

σοφίας, οἷα ἰδίως παρουσιάζει αὕτη ἐν τῷ συστήματι τοῦ περὶ τοὺς χρόνους ταύτους ζήσαντος (ἐγενήθη περὶ τὸ 20 π. Χ.) Ἰουδαίου Φίλωνος. Καὶ ἄλλοι μὲν αὐτῶν περιορίζουσι τὴν ἐπίδρασιν ταύτην εἰς μόνην τὴν ὑπὸ τοῦ Ι. Εὐαγγελιστοῦ παραλαβὴν τοῦ ὄρου Λόγος, ὡς ἐν χρῆσει τότε ὄντος ἔξω τοῦ Χριστιανισμοῦ, πρὸς δήλωσιν θείας δυνάμεως ἢ προσώπου, ἐπέχοντος ἐν τῇ φαντασίᾳ τῶν Ἑθνικῶν καὶ τῶν φιλοσοφούντων Ἰουδαίων θέσιν ἀνάλογον πρὸς τὴν θέσιν, ἣν ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ ἀποδίδει ὁ Ἰωάννης τῷ Χριστῷ. Ἄλλοι δὲ ἐπεκτείνουσι τὴν τῆς Ἑλληνοϊουδαϊκῆς φιλοσοφίας ἐπίδρασιν εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ παραλαβὴν οὐ μόνον τοῦ ὄρου Λόγος, ἀλλὰ καὶ τοῦ σχετικοῦ περιεχομένου αὐτοῦ. Ἡ πρώτη τῶν γνωμῶν τούτων, οὐδὲν ἔχουσα τὸ κατ' οὐσίαν προσκροθόν,(1) δύναται νὰ γένηται ἀποδεκτὴ, ἂν ἀποδειχθῇ, ὅτι ὁ, τε Εὐαγγ. Ἰωάν. καὶ οἱ ὑποτιθέμενοι ὑπ' αὐτοῦ ἀναγνώσται τοῦ Εὐαγγελίου αὐτοῦ διετέλουν ὄντες πῶς ἐν γνώσει τῶν περὶ Λόγον φιλοσ. θεωριῶν, ἐπὶ μέρους τοῦ Φίλωνος, καὶ ἅμα ὅτι ὁ Εὐαγγ. Ἰω. οἶκοθεν καὶ ἀπὸ μόνων τῶν δεδομένων τῆς Γραφῆς ἠδυνάτει ν' ἀναγῆθῃ εἰς τὴν ἰδέαν τοῦ τοιοῦτου (ὡς Λόγου) χαρακτηρισμοῦ καὶ τῆς προσωνομίας τοῦ Χριστοῦ. Ἡ δευτέρα γνώμη † ἀντίκειται πρὸς

(1) Τὴν γνώμην ταύτην διατυποῦσι καὶ Ὁρθόδοξοι Θεολόγοι, ἐν οἷς ὁ Ρώσος ἐπίσκοπος Σμολένσκης Ἰωάννης, καὶ ὁ ἀσπίδος καθηγητῆς τοῦ Ἑθν. Πανεπιστημίου Ἐμμ. Ζολώτας. Ἐτερος ὀρθόδοξος θεολόγος, ὁ Ρώσος Μ. Μπογοσλόβσκι, ἐν τῇ πραγματείᾳ αὐτοῦ περὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας τοῦ Χριστοῦ ἐξηγούμενος τὸν πρόλογον τοῦ κατὰ Ἰωάννην ἐν ἀναφορᾷ εἰς τὸ προκείμενον ζήτημα πρὸς ταῖς ἀναλόγους πῶς ἠράσατο τῆς Π. Δ. (Ψαλμ. ΑΒ' 6, ΡΜΖ', 4. 7 Ἄγγ. Β' 6) ὡς κυρίαν αἰτίαν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου χρήσεως τοῦ ὄρου Λόγος ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ θεωρεῖ τὴν ἐκ Θεοῦ ἀποκάλυψιν, ἐπικαλούμενος πρὸς τοῦτο τὸ χωρίον τῆς Ἀποκαλύψεως ΙΑ' 13.

† Ἀπολογητικῶν καὶ προσκαλυπτικῶν λόγων χάριν ἐν τοῖς μετὰ τοὺς Ἀποστόλους χρόνοις ἐπαρλληλίσθη ὑπὸ διαφόρων Ἐκκλ. συγγραφέων ἑκατέρω (ἢ Χριστιανικῆ καὶ ἢ Φιλοσοφικῆ) τῶν περὶ Λόγου διδασκαλιῶν, ὅπως ἐξαρθῆ ἢ πρώτη ὑπὲρ τὴν δευτέραν, καὶ ἀναδειχθῆ καὶ ἐν αὐτῷ ἡ ὑπεροχὴ τοῦ Χριστιανισμοῦ. Ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο, ὅπερ προὐκάλεσεν ἐπίδρασιν τινὰ τῆς φιλοσοφικῆς τοῦ Λόγου ἐκδοχῆς ἐπὶ



τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ τοῦ Εὐαγγελίου τοῦ Ἰωάννου καὶ πρὸς τὴν σχετικὴν περὶ Χριστοῦ διδασκαλίαν ἀρχαιότερων Ἀποστολικῶν συγγραμμάτων, ἀναίρεται δὲ καὶ ὑπὸ τῆς θεμελιώδους διαφορᾶς, τῆς μεταξὺ τῆς διδασκαλίας τοῦ ἱ. Εὐαγγελιστοῦ περὶ τοῦ Χριστοῦ Λόγου, καὶ τῆς περὶ τοῦ φιλοσοφικοῦ καθόλου καὶ μερικώτερον τοῦ Φίλωνος Λόγου. Ὁνομάζων δὲ ἱ. Εὐαγγελιστὴς ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ κατ' αὐτὸν Εὐαγγελίου τὸν Ἰησοῦν Λόγον, καὶ χαρακτηρίζων ἅμα Αὐτὸν ὡς τὸν μεσολαβήσαντα ἐν τῇ δημιουργίᾳ καὶ τῇ Ἀποκαλύψει, ἐξέφραξε προδήλως περὶ τοῦ Χριστοῦ ὅ,τι ἀπεκόμισε περὶ Αὐτοῦ ἐκ τῆς παρουσίας καὶ τῶν ἰδίων Αὐτοῦ λόγων (πρβλ. Α' 30. Γ' 13, 21, 35, 36, Ε' 19-30. ΣΤ' 57, 6. Ζ' 28, 29, Η' 14, 23, 38, 42, 54, 58. Γ' 29-38, ΙΒ' 44-60. ΙΔ' 6-11. ΙΣΤ' 15, 28. ΙΖ' 2, 5, 8, 21. ΙΗ' 37. Κ' 28, 30, 31.), οὐδαμῶς δὲ ὅ,τι συναφᾶς παρεῖχον τυχόν αὐτῷ αἱ παλαιότεραι καὶ σύγχρονοι φιλοσοφικαὶ θεωρίαι. Ἐπὶ τούτοις παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ Παύλῳ καὶ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἐπιστολῇ διακωγράφησις τοῦ προσώπου τοῦ Χριστοῦ διάφορος μὲν περὶ τὴν λέξιν, ἀλλὰ ἡ αὐτὴ κατ' οὐσίαν πρὸς τὴν Ἰωάννειον (πρβλ. Ἰδίᾳ Κολ. Α' 13-20. Β' 8. Φίλ. Β' 5-11. Ἑβρ. Α' 1-4). Ὅθεν δήλον, ὅτι ἡ περὶ τοῦ Χριστοῦ αὕτη διδασκαλία ἀπέτελει κτήμα ἴδιον τῆς πρώτης Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας.

Ἀλλὰ καὶ ἡ φιλοσοφικὴ θεωρία(1) περὶ Λόγου καθόλου, καὶ δὴ παρὰ Φίλωνι τῷ Ἰουδαίῳ (τῷ κατ' ἐξοχὴν ἀντιπροσώπῳ τῆς Ἑλληγοισανδαϊκῆς φιλοσοφίας) εἶνε θεμελιωδῶς διάφορος τῆς περὶ τοῦ ἱ. Χριστοῦ ὡς Λόγου διδασκαλίας τοῦ Εὐαγγ. Ἰωάννου. Κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην ὁ Ἰησοῦς εἶνε ἡ ἀληθῆς ἐνσάρκωσις προαιωνίου θείου

ἵνας ἰδίᾳ τῶν Ἀπολογητῶν (Ἰουστίνος) καὶ ὁ Χρυσόστομος μόλις ἀπέτιμνος τοῦ πράγματος γράφει· «Καὶ προῖον (ὁ ἱ. Εὐαγγ.) καὶ Θεὸν φησὶν εἶναι (τὸν Λόγον)· καὶ οὐχ ὡς ὁ Πλάτων τὸν μὲν (τὸν Θεὸν Πατέρα φαίνεται) νοῦν, τὸν δὲ (Λόγον) ψυχὴν λέγων εἶναι· ταῦτα γὰρ πόρρω τῆς ἀληθείας καὶ ἀκινήτου ἡύδατος. Οὐδὲν γὰρ ἔχει τὸ κοινὸν πρὸς ἡμᾶς (ὁ Λόγος), ἀλλὰ ἀνακεχώρηκε τῆς πρὸς τὸν κόσμον κοινωνίας, τῆς κατ' οὐσίαν λέγω, οὐ μὴν τῆς κατὰ σχέσιν».

(1) Τὰ κατὰ τὴν θεωρίαν ταύτην, ὡς καὶ τὴν σχετικὴν διδασκαλίαν τοῦ Φίλωνος λεπτομερῶς ἐκτεθεμένα βλ. ἐν τῷ Ὑμνηματί εἰς τὸ κατὰ Ἰωάν. Εὐαγγ. Ἑμμ. Ζολώτα 6 171. κ. ἑ.

προσώπου (καλούμενου παρὰ τῷ Ἰωάννῃ καὶ Μονογενοῦς Υἱοῦ, Α' 14. 18. Γ' 16. 18. Α' Ἰω Δ' 9, ἐν τῇ ἐννοίᾳ μοναδικῆς υἱότητος), δι' Οὗ ὁ Θεὸς (καλούμενος παρὰ τῷ Εὐαγγελιστῇ ὁ Θεὸς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Λόγον, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν Υἱόν) ἐκίνησε διαρκῶς ἐν ἀναφορᾷ εἰς τὸν πεπερασμένον κόσμον, ἐν ᾧ δ' ἅμα καὶ δι' Οὗ τελείως γνωρίζεται τοῖς ἀνθρώποις ἡ φύσις καὶ ἡ θέλησις τοῦ Θεοῦ, δι' ὃ καὶ ἀρμοδίως προσωνομαζόμενος Λόγος. Ὁ Φίλων ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς Ἑλληνικῆς Φιλοσοφίας (μερικώτερον τοῦ Πλάτωνος καὶ τῶν Στωϊκῶν), πρὸς τὴν ἐπεχείρει νὰ συμβιβάσῃ τὴν διδασκαλίαν τῆς Γραφῆς, ταύτην (τὴν Γραφήν) αἰτίαν καὶ πηγὴν κριτικῆς (τῆς Ἑλλ. Φιλοσοφίας) πειρώμενος νὰ ἀποδείξῃ, ἐδημιούργησε μεσάζοντά τινα μεταξὺ Θεοῦ καὶ κόσμου τύπον, ὃν περιέβαλε διὰ προσωπικῆς ἐνεργείας καὶ διὰ προσωνυμιῶν, ἐνίων(1) αὐτῶν σφόδρα ἀνημιμησκουσῶν τὰς Χριστιανικὰς, ἀλλ' ὅστις οὔτε πρόσωπον πραγματικὸν καὶ παρ' αὐτῷ τούτῳ εἶνε, ἀλλ' ἀληθῶς εἰπεῖν προσωποποιήσις τοῦ Θεοῦ Λόγου (τοῦ λογικοῦ, τοῦ τοῦ Θεοῦ), προσλαμβάνουσα ἀντικειμενικὴν ἐπόστασιν μόνον κατ' ἕσον περισταται ἐν ἐνεργείᾳ ἐν τῷ κόσμῳ, οὔτε δύναται νὰ συνδυασθῇ πρὸς τοὺς θεμελιώδεις χαρακτήρας τοῦ Χριστιανικοῦ Λόγου (τοῦ Λόγου τοῦ Εὐαγγελιστοῦ Ἰωάννου, τοῦ τῆς ἐνσάρκωσης, ἦν καὶ κατὰ φαντασίαν ὁ ἀπετροπιάζετο ὁ Φίλων διὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ Λόγον), τῆς ἀπολυτρώ-

(1) Πρὸς τὴν κοινῇ μετὰ τοῦ Ἰωάννου προσημιᾶ τοῦ Λόγου ὁ μεσάζων οὗτος τῆς Ἑλληνοϊουδαϊκῆς φιλοσοφίας τοῦ Φίλωνος τύπος καλεῖται πρὸς ἄλλους: εἰκόνη τοῦ Θεοῦ, χαρακτὴρ τοῦ Θεοῦ, ὁ προσβύτιτος καὶ ὁ προεβύτιτος υἱός, πρωτόγονος ἐρμυνεὺς τοῦ Θεοῦ, ἀρχιερεὺς κ.λπ. Ἐν τῇ Ἑλληνικῇ φιλοσοφίᾳ ἦδη ἀπὸ τοῦ Ἑρακλείτου παρουσιάζει διδασκαλίαν περὶ Λόγου, ἀποτελοῦσα ἀπέπεισαν ἐξηγήσεως τῆς σχέσεως τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸν κόσμον. Κατὰ τὴν διδασκαλίαν ταύτην, ἀναπτυσσόμενος ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν Στωϊκῶν, ὁ Λόγος εἶνε ἡ τοῦ σύμπαντος λογικὴ αἰτία, ἀπὸ τίνος ἀπέβηκε ὅσα, ἀπὸ ἄλλης πεπερασμένη, ἅμα μὲν ὁ θεὸς λόγος (ἡ λογικὴ δύναμις τοῦ Θεοῦ), ὁ κυβερνῶν τὸν κόσμον, ἅμα δὲ ὁ σπερματικὸς λόγος, ὁ κατανευνημένος εἰς τὰ λογικὰ σπέρματα, εἰς ἃ πάντα τὰ ἐπὶ μέρους ὄντα ὀφείλουσι τὴν ὕπαρξιν αὐτῶν.

σεως και τῆς τελείας ἐν Αὐτῷ γνώσεως τοῦ Θεοῦ, γνωριζομένου, κατὰ τὸν Φίλιωνα, ὑπὸ τοῦ ἀιθρώπου πολλῶ κἀλλιον δι' ἐκστάσεως ἢ διὰ τῆς μεαιτείας τοῦ Λόγου.

Αἱ ἐκδοχαὶ τοῦ Λόγου ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ: ὁ λεγόμενος, ὁ ἐπαγγελθεὶς, ἢ τοῦ: ὁ λέγων, δὲν δύνανται νὰ στηριχθῶσιν ἐπὶ τῆς σημασίας τῆς λέξεως ταύτης.

**Ἐν Ἀρχῇ.** Ὁ ἀπόλυτος οὗτος προσδιορισμὸς ἀναμιμνήσκων τὰς πρώτας λέξεις τῆς Γενέσεως. Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς κλπ. δηλοῖ τὸ χρονικὸν σημεῖον, καθ' ὃ ἤρξατο ἢ δημιουργικὴ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια. Ἦν ὁ Λόγος. Κατὰ τὸ χρονικὸν ἄρα σημεῖον, καθ' ὃ ἤρξατο ἢ ἐνέργεια αὕτη, καθ' ὃ ἄρα οὐδὲν κτιστὸν ὑπῆρχεν, ἦν, ὑπῆρχεν ὁ Λόγος. Δήλη κατὰ ταῦτα ἡ ἀκτιστος, προαιώνιος, ὑπαρξὺς τοῦ Λόγου. Πρβλ. Α' Ἰωάν. Α' 1. Β' 13. 14. Κολ. Α' 16. 17: **Αὐτὸς ἐστὶ πρὸ πάντων.** «Τὸ ἐν ἀρχῇ ἦν οὐδὲν ἕτερόν ἐστι, ἀλλ' ἢ τοῦ εἶναι δεῖ δηλωτικόν, καὶ ἀπέριως εἶναι.» Χρυσ. «Δείκνυσι τὸ αἰδιον.» Θεοφ. «Ἐδειξεν, ὅτι δεῖ ἦν» Ζιγ.

**Καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν.** Διὰ τοῦ ἐμπροσθέντος προσδιορισμοῦ πρὸς τὸν Θεόν (Α' Ἰω. Α' 2) δηλοῦται κατ' οὐσίαν ὅτι καὶ διὰ τοῦ παρὰ τῷ Θεῷ (Η' 38. ΙΖ' 5), ἀλλ' ἐκφράζεται ἕμια σαφέστερον ἢ ἐννοια τῆς ἀποτελείας τοῦ Λόγου. Οὗτος ὑπῆρχε προαιώνιος ὡς ἴδιον πρόσωπον ἐν διαρκεῖ στενῇ σχέσει καὶ κοινωνίᾳ (Πρὸς μετὰ αἰτίας. πρβ. διὰ τὴν τοιαύτην χρῆσιν τῆς προθ. Ματθ. ΙΓ' 58: **Οὐχὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ πρὸς ἡμᾶς εἰσὶς** «ἀντὶ τοῦ μεθ' ἡμῶν ἀναστρέφονται» Θεοφ. Ματθ. ΚΣΤ' 55. Μρκ. ΣΤ' 3. Θ' 19. ΙΑ' 49. Α' Κορ. ΙΣΤ' 7. κλπ.) μετὰ τοῦ Θεοῦ διατελῶν. «Οὐ γὰρ εἶπεν ἐν Θεῷ ἦν», ἀλλὰ «πρὸς τὸν Θεόν ἦν», τὴν καθ' ἑαυτῶν ἰδιότητα ἀποστάσεων ἡμῶν. Χρυσ. «Ἰνα παραστήσῃ τὸ ἰδιάζον τῶν ὑποστάσεων». Ζιγ. Τῆς προαιωνίου ταύτης σχέσεως Πατρὸς καὶ Υἱοῦ ἐννοιαν παρέχονται χωρῖα τοῦ Εὐαγγελίου οἷα τὰ ΣΤ' 48 Η' 38. ΙΖ' 24, ἐν οἷς ὁ Υἱὸς χαρακτηρίζεται ὡς ὁρῶν τὸν Πατέρα, ὁ δὲ Πατὴρ ὡς ἀγαπῶν τὸν Υἱόν, διατρανοῦντα ἕμια τὴν ἀποτελεῖ προσωπικὴν ὑπόστασιν ἑκατέρου. «Νόει μοι καὶ Σαβέλλιον τὸν Λύβην ἐκ τούτου τοῦ ρητοῦ ἀνατρεπόμενον». Θεοφ.

**Καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος.** Διὰ τῆς φράσεως ταύτης εἰς τὸν προαιώνιον παρὰ τῷ Θεῷ Πατρὶ Λόγον ἀποδίδεται θεία φύσις. Οὕτω καὶ

ὁ Θωμᾶς ὁμολογεῖ τὸν Ἰησοῦν ἀναφωνῶν ὁ Κύριός μου καὶ ὁ Θεός μου (Κ' 28), καὶ τὴν ὁμολογίαν αὐτοῦ ταύτην δέχεται καὶ ἐπιδοκιμαζει αὐτὸς ὁ Χριστός. Δὲν ἠδύνατο δὲ ὁ ἱ. Εὐαγγελιστὴς νὰ μεταχειρισθῇ καὶ ἐπὶ τοῦ Λόγου τὸ σύναρθρον ὁ Θεός, ἀνευ κινδύνου συγχύσεως Αὐτοῦ πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα (Σαβελλιανισμός). Τῆς λέξεως Θεός ὡς προσδιορισμοῦ ἐν μεταφορικῇ σημασίᾳ ἐπανειλημμένη γίνεται χρῆσις ἐν τῇ Π. Α. Πρβλ. Ἐξ. Δ' 16. ΚΑ' 6. ΚΒ' 7, κατὰ τὸ Ἑβραϊκόν. Ψαλμ. ΠΑ' Γ. Ἰωάν. Γ' 34: **ἐγὼ εἶπα Θεοὺ ἐστε,** καὶ ἔρμην.) Κατὰ τὸ Ἑβρ. κείμενον Θεοί, Υἱοὶ Θεοῦ, καλοῦνται πυνκνά οἱ ἄγγελοι (Ψαλμ. Η' 6. 93ος 7. ΡΑΖ' Γ. κλπ.) Οἱ Ο' ἀπέδωκαν διὰ τοῦ «ἄγγελοι» ὡς μετεχόντων καθαρῶς πνευματικῆς φύσεως. Ὅτι ἡ πνευματικότης αὕτη τῆς φύσεως κατ' ἐξαιρετικὸν τρόπον, ὡς πραγματικὴ καὶ τελεία φύσις, προσιδιάζει τῷ Λόγῳ δῆλον ἐν ταῦτα ἐκ τῆς ἀκρίτου (ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ οὕτως, ὡς Θεοὶ δηλ., ἐπίσης κατὰ τὰ ἀναγνώστῳ ἐν τῇ Γραφῇ προσωνυμιούμενα κτιστὰ ὄντα, πῶς ἀγγέλους ἰδίᾳ), προαιωνίου παρὰ τῷ Θεῷ Πατρὶ ὑπάρξεως Αὐτοῦ. Πρὸς ἀνάδειξιν δὲ ἀκριβῶς τῆς ἰδέας ταύτης χρησιμεύει ὁ 2ος στίχ., μετ' ἐμφάσεως ἀνακεφαλαίων τὰ προηγουμένα(†) (τὸν 1ον στίχ.), καὶ φέρει τὸν λόγον πρὸς τὰ κατωτέρω (τὸν 3ον στίχ.).

Οὗτος (ὁ Θεὸς Λόγος δηλ.) ἦν ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν. Ὑπῆρχε πρὸ πάσης δημιουργίας παρὰ τῷ Πατρὶ. «Προεπιών γὰρ καὶ Θεός ἦν ὁ λόγος (ἀνευ ἄρθρου δηλ. Θεός, οὐχὶ ὁ Θεός ὡς ἐν τῷ πρὸς τὸν Θεόν,) ἵνα μὴ νομισθῆτις ἐλάττωνα εἶναι τὴν θεότητα τοῦ Υἱοῦ, εὐθέως Αὐτοῦ τὰ γνωριστικὰ τῆς γνησίας τίθησι θεότητος, τὸ τε αἰδιον ἀναλαβόν, Οὗτος γὰρ ἦν, φησὶν, ἐν ἀρχῇ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὸ δημιουργικὸν προστιθεὶς, πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, ὁ μάλιστα ὁ Πατὴρ Αὐτοῦ διὰ τῶν προφητῶν ἀπανταχοῦ τῆς οὐσίας τῆς Αὐτοῦ γνωριστικὸν εἶναι φησιν». Χρυσ. Οἱ παρατα. ἦν (ἐν ἀρχῇ ἦν... ὁ Λόγος ἦν... Οὗτος ἦν...) κατὰ τινος τῶν

(†) «Ἄ τῶν δεῖ δεῖ ἦν, καὶ δεῖ ἀχώριστος τοῦ Πατρὸς ἦν, καὶ δεῖ Θεός ἦν, ἀνεκεφαλαίωται ἀνετόμως ἀπὸ καὶ θαυμαστικῶς, ἵνα ἐξέθετο περὶ τούτου θεολογίαν, δύνανται ἡμῶν θεολογίαι περὶ τοῦ Υἱοῦ παρασχόμενοι.» Ζιγ.

ἔξηγητῶν χαρακτηρίζουσι τὸν Χριστὸν κατὰ τὴν προαιώνιον παρὰ τῷ Θεῷ Πατρὶ ὑπαρξίν ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν χρόνον τῆς ἐπὶ γῆς παρουσίας, ὅτε προσελάβετο Οὗτος καὶ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν (στίχ. 14: ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο).

Στίχ. 8. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Παρατακτικῶς καὶ ἀπυκνῶς ἐπισυνάπτεται ἕτερος χαρακτηρισμὸς τοῦ προαιωνίου Θεοῦ Λόγου. Δι' αὐτοῦ ὡς μεσίτου καὶ ἐκτελεστοῦ τῶν βουλῶν τοῦ Θεοῦ (πρώτης αἰτίας καὶ πηγῆς τῶν πάντων) προήλθον εἰς τὸ εἶναι πάντα τὰ ὄντα οἰασθήποτε τάξεως καὶ κατηγορίας (πνευματικά, ἕλικά κλπ., οὐδαμῶς τέως ὑπάρχοντα (Πρβλ. Παρ. Η' 14 κ. ἔ Ρωμ. ΙΑ' 36. Κολ. Α' 10. Α' Κορ. Η' 6. Ἑβρ. Α' 2.). «Τῶν γεννητῶν κἄν ὄρατῶν ἢ κἄν νοητῶν, οὐδὲν χωρὶς τῆς τοῦ Υἱοῦ δυνάμεως εἰς τὸ εἶναι παρελήθη» Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζιγ. Τὴν χρῆσιν τῆς δι' αὐτοῦ (δι' αὐτοῦ) ὁ αὐτὸς Πατὴρ ἐξηγεῖται. «Δι' αὐτοῦ εἴρηται δι' οὐδὲν ἕτερον (τ. ἔ. οὐδαμῶς πρὸς δήλωσιν τοῦ ὑποδεσφς, ἐλαττώσεως) τίθειται, ἀλλ' ἵνα μὴ ἀγέννητον ὑποκτεύσῃ τι: τὸν Υἱόν.» Ὁμοίως καὶ ἐκ τῶν αὐτῶν κατὰ τῶν αἰρετικῶν ἀφορισμῶν καὶ ὁ Θεοφ. «Ἴνα μὴ ἀγέννητον καὶ ἀναρχον ὑπονοήσῃς εἶναι τὸν Υἱὸν καὶ ἀντίθετον.» Πρβλ. καὶ Ζιγ. γράφοντα: «Τινὲς δὲ λῆροὶ τὸ δι' αὐτοῦ πρὸς ἐλάττωσιν τοῦ Υἱοῦ νενοήκασιν, οὐ δημιουργίας, ἀλλ' ὑποουσίας ἐμφορικῶν τοῦτο φάσκοντες εἶναι. Οὐκ ἠδεδίσαν δέ, ὅτι καὶ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς ἀδιαφόρως τοῦτο τίσσεται: φησὶ γὰρ ὁ Ἀπόστολος περὶ τοῦ Θεοῦ δι' οὗ ἐκλήθητε εἰς κοινωνίαν τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ». (Α' Κορ. Α' 8.)

Καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν, ὁ γέγονεν. («Ὁ γέγονεν. Τ. ἔ. ὅπερ ἐδημιουργήθη καὶ οὕτως ἢ ἄλλως διαδοχικῶς ἐφίσταται). Διὰ τῆς ταυτοσήμου ταύτης ἀρηνητικῆς προτάσεως ἀναδεικνύεται ἔτι μᾶλλον ἢ δημιουργικῆ ἐνέργεια τοῦ Θεοῦ Λόγου, ὡς ἀποκλειστικῶς Αὐτῷ μόνῳ ἀνήκουσα, συνεκφραζομένης (διὰ τοῦ παρακ. γέγονεν, τ. ἔ. ἐγένετο: καὶ ἐξακολουθεῖ ὑπάρχον) καὶ τῆς προνοητικῆς καὶ συντηρητικῆς Αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ κόσμου δυνάμεως καὶ ἐνεργείας (Ἑφ. Α' 10. Κολ. Α' 17. Ἑβρ. Α' 3.) Διὰ τὸν πνευτικὸν ἐν τῇ Π. Δ. (Βλπ. Ψαλμοῦς), συνήθη δὲ καὶ παρὰ τῷ Εὐαγγελιστῇ παραλληλισμὸν τῶν ἐννοιῶν (πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο· χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἐν) πρβλ. Γ' 16. Δ' 50. Α' Ἰω. Α' 5. Β' 4, 38. Κατ'

ἄλλην στίξιν τὸ ὁ γέγονεν συνδέεται πρὸς τὰ ἐπόμενα: ὁ γέγονεν ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.

Στίχ. 4. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν καὶ ἡ ζωὴ (αὐτῆ) ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων (εἶχε τ. ἔ. τὴν σημασίαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ ἀληθοῦς καὶ πραγματικοῦ φωτός διὰ τοὺς ἀνθρώπους). Παρατακτικῶς καὶ ἀπυκνῶς πρὸς τὰ ἠγούμενα ἐπιφέρεται καὶ τρίτος χαρακτηρισμὸς τοῦ Λόγου, καθ' ὃν Οὗτος παρίσταται ὡς φορεὺς τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνευματικοῦ φωτός. Τῆς προαιωνίου (ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, στίχ. 1.), μὴ ὑποκειμένης εἰς θάνατον ζωῆς (πρβλ. Ε' 40. ἕνα ζωὴν ἔχθητε, ἐννοεῖται αἰώνιον ΣΤ' 53. Γ' 10. ΙΑ' 25, κλπ.) καὶ τοῦ φωτός τῆς ἀληθείας καὶ ἀγιότητος φορεὺς καθ' ἑαυτὸν τε καὶ ἐν ἀναφορῇ εἰς τοὺς ἀνθρώπους ἦτο καὶ εἶνε πάντοτε ὁ Λόγος Χριστὸς Ἰησοῦς (ΙΑ' 6, Ἑβρ. ΙΓ' 8.). Ἀλλὰ τοιοῦτος καθ' ἑξοχὴν παρέστη κατὰ τὴν ἐνανθρώπησιν Αὐτοῦ (πρβλ. Θ' 5. ΙΒ' 46.), καθ' ἣν ἔργῳ καὶ λόγῳ διεσκέδασε τὴν παρὰ τοῖς ἀνθρώποις ἐπικρατούσαν ἀχλὺν τῆς ἀγνωσίας τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ καὶ τῆς πρὸς Αὐτὸν ἀγούσης ἠθικῆς ζωῆς, καὶ παρέσχεν οἷτις τὴν ἐν Θεῷ, τὴν ἀληθινὴν, τὴν ὄντως μακαρίαν, τὴν καὶ αἰώνιον ζωὴν. Τῆς ζωῆς ταύτης μέτοχο ἦδη καθίστανται (θὰ καταστῶσι δὲ πλήρως καὶ τελείως μετὰ τὸν φυσικὸν θάνατον) οἱ πιστεύοντες εἰς Χριστὸν καὶ τῷ θελήματι Αὐτοῦ ἀκολουθοῦντες (Γ' 14. 17. Ε' 21. ΣΤ' 27. 33. 40. 50.) «Τὸ τῆς ζωῆς ὄνομα ἐνταῦθα οὐ τῆς δημιουργίας μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ τῆς προνοίας, τῆς κατὰ τὴν διαμονήν. Καὶ τὸν περὶ τῆς ἀναστάσεως δὲ λόγον προκαταβάλλεται ἡμῖν. Τῆς γὰρ ζωῆς παραγενεμένης πρὸς ἡμᾶς λέλυται τοῦ θανάτου τὸ κράτος. Χρυσ. «Ζωὴν δὲ ὁ Εὐαγγελιστῆς ὀνομαζέει τὸν Κύριον ὡς τὴν τῶν ἀπάντων ζωὴν συνεχόντα, ἀλλὰ καὶ ὡς τῆς πνευματικῆς ζωῆς πρῆξεν ὡς πᾶσι τοῖς λογικοῖς» Θεοφ. «Οὐ μόνον Αὐτὸς τὰ πάντα παρέγαγεν, ἀλλὰ καὶ συντηρεῖ εἰς τὸ διαμένειν» Ζιγ. «Καὶ ποταπὸν εἰπέ μοι τοῦτο τὸ φῶς; Οὐ τοιοῦτον αἰσθητὸν, ἀλλὰ νοητὸν, τὴν ψυχὴν φωτίζον». Χρυσ. Ὁμοίως ὁ Θεοφ. ἐπισυνάπτων. «Οὐκ εἶπε δὲ, ὅτι τῶν ἀνθρώπων μόνον ἐστὶ φῶς, ἀλλὰ πάντων ἀνθρώπων. Πάντες γὰρ ἄνθρωποι, καθ' ὃ νοὸν ἐλάβομεν καὶ λόγον παρὰ τοῦ κτίσαντος ἡμᾶς Λόγου, κατὰ τοῦτο λεγόμεθα φωτισθῆναι ὑπ' Αὐτοῦ. Ὁ γὰρ λόγος ὁ δοθεὶς ἡμῖν, ἴδι' ὅν καὶ λογικοὶ καλούμεθα,

φῶς ἐστίν, ὁδηγοῦν ἡμᾶς εἰς τὰ προκτεῖα, δι' ὧν ἀνομιμῆσαι τὴν φιλοσοφικὴν τοῦ λόγου ἐκδοχὴν, καθ' ὃν χρόνον ὁ Ζιγ. σημειοῦται «Καὶ αὐτὸς ὁ Υἱὸς ἦν σὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων, ὡς φωτίζον τὸν νοῦν αὐτῶν καὶ ὁδηγοῦν ἀπὸ τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν».

Στίχ. 5. Ὁ,τι συμβαίνει εἰς τὸ ὑλικὸν φῶς, ὑπερτείνει τὰ διαλύση τὰ σκότη, τὴν ἐπιχρότησιν πανταχοῦ ἐπιδιώκοντα, ἐπαναλαμβάνεται καὶ ἐπὶ τοῦ πνευματικοῦ φωτός, παλαιόντος κατὰ τοῦ ψεύδους καὶ τῆς κακίας, εἰκότως λίαν ἐκπροσωποῦμένων διὰ τοῦ ζοφεροῦ σκοτους (πρβλ. Ἐφ. Ε' 8· ἦτε ποτὲ σκότους, ἅτε Ἐθνικοὶ, ζῶντες ἐν τῇ θρησκευτικῇ πλάνῃ καὶ τῇ ἠθικῇ ἐκλύσει). Τὸ διὰ τῆς ἐπὶ γῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἐλάμψαν πνευματικὸν φῶς δὲν ἐσβέσθη, βεβαιολοῦνθαι σαλαγίζον (φαίνει, ἀμεταβίβως), καθ' ὃν χρόνον γράφει ὁ ἱ. Εὐαγγελιστῆς, διὰ τῆς διαδοχῆς τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τῶν Ἀποστόλων, τῶν δεξαμένων τὴν ἔπαγγελίαν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος (ΙΔ' 26. ΙΒ' 26. ΙΣΤ' 15), οὐ μὴν δ' ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν διαδόχων αὐτῶν καὶ διὰ τῆς Χριστιανικῆς Ἐκκλησίας καθόλου (πρβλ. Γ' 16. ΙΑ' 52. ΙΒ' 32).

Καὶ ἡ σκοτία αὐτὴ οὐ κατέλαβεν. Μετ' αἰσθήματος θριαμβευτικῆς ἀγαλλίασεως ἀποβλέπει ὁ ἱ. Εὐαγγελιστῆς πρὸς τὴν ματαίωσιν πάντων τῶν μέσων τῶν μέχρι τοῦ χρόνου, καθ' ὃν γράφει, τεθέντων ὑπὸ τῶν ὀπαδῶν τοῦ σκοτους εἰς ἐφαρμογὴν πρὸς ἀπόσβεσιν τοῦ διαχυθέντος ἐπὶ τῆς γῆς θεοῦ φωτός. «Οὔτε ὁ θάνατος αὐτοῦ περιεγένετο, οὔτε ἡ πλάνη, ἀλλ' ἔστι φαιδρὸν πανταχοῦ καὶ λάμπει (τὸ κήρυγμα τοῦ Χριστοῦ, ὡς ἐρμηνεύει ἐνταῦθα τὸ φῶς ὁ ἱ. Πατὴρ) μετὰ τῆς οἰκείας ἰσχύος, εὐκ ἐμφιλοχωροῦν ταῖς φωτισθῆναι μὴ βουλομέναις ψυχαῖς». Χρυσ. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν· Οἱ ὀπαδοὶ τοῦ σκοτους δὲν προσωκειώθησαν (οὐ κατέλαβον. Πρβλ. στίχ. 10 καὶ 11) τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος φῶς, τῆς ἠθικῆς αὐτῶν φύσεως ἀντιτιθεμένης πρὸς τὸν ἕγιον αὐτοῦ χαρακτήρα (Γ' 20).

Στίχ. 6—18. Ἡ ἐνοάρκωσις τοῦ Λόγου (γενικώτερον καὶ μᾶλλον ἀορίστως, στίχ. 6-13, μερικώτερον καὶ μᾶλλον ὠρισμένως, στίχ. 14-18), διαπιστωμένη ὑπὸ τῆς ἐπισήμου μαρτυρίας τοῦ Βαπτιστοῦ, καὶ ἡ σημασία καὶ σπουδαιότης αὐτῆς (τῆς ἐνοάρκωσεως) διὰ τοὺς πιστεύοντας, αἵτινες ἔχουσιν ἐν Χριστῷ τὴν πλήρη καὶ τελείαν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θελήματος αὐτοῦ (στίχ. 14, 18) καὶ τὴν ἐκ

Θεοῦ γέννησιν (στίχ. 13, 14), τὴν ἠθικὴν ἀλλεῖς λέξεσιν ἀνακαίνεσιν (στίχ. 16), ἐγγυωμένην τὴν αἰώνιον μκαρτέαν ζωὴν.

Στίχ. 6. Ἐγένετο ἄνθρωπος κτλ. Διὰ τοῦ ἀορίστου τούτου τρόπου τοῦ λέγειν ἐπιστᾶται ἐπὶ πλέον ἢ προσοχὴ ἐπὶ τὸν ἄλλως γνωστὸν τοῖς ἀναγνώσταις Ἰωάννην τὸν Βαπτιστὴν. Διὰ τοῦ ἐγένετο δὲ σαφῶς ἀντιπαράτιθεται ἢ ἐν χρόνῳ ἐμφάνισις αὐτοῦ πρὸς τὴν ἀχρονον (ἦν, στίχ. 1) ὑπαρξίν τοῦ Λόγου. «Τὸ ἐγένετο οὐ τῆς εἰς τὸ εἶναι παρόδου δηλωτικὸν, ἀλλὰ τῆς ἀποστολῆς ἐστὶν αὐτῆς». Χρυσ. Ἀπεσταλμένος πρὸς Θεοῦ. Μὴ προσελθὼν ἄρα εἰς μέσον οἰκοθεν, ἀλλὰ πιστευθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ τὸ ἔργον, ὑπερ ἀνέλαβε (πρβλ. στίχ. 33). «Μηδὲν λοιπὸν ἀνθρώπινον εἶναι νόμιζε τῶν λεγομένων». Χρυσ. Θεοῦ. Ὄνομα αὐτῷ Ἰωάννης. Καθ' Ἐβραϊσμὸν (πρβλ. καὶ Γ' 1). Τὸ Ἐβραϊκὸν ὄνομα Ἰωάννης ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν Θεόδωρος, προκρίνεται δὲ τὴν σήμερον ἢ δι' ἑνὸς ν γραφῆ αὐτοῦ.

Στίχ. 7. Οὗτος. Ὁ ἐν τῷ προηγουμένῳ στίχῳ ὀνομασθεὶς καὶ χαρακτηρηθεὶς Ἰω. ὁ Προδρόμος. Ἦλθεν εἰς μαρτυρίαν. Ἐνεφανίσθη πρὸ τῶν ἀνθρώπων, ὡς μαρτυρήσῃ. Καθορίζεται γενικῶς ὁ σκοπὸς τῆς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀποστολῆς τοῦ Προδρόμου. Περὶ τοῦ φωτός. Προσδιορίζεται τὸ ἀντικείμενον τῆς μαρτυρίας, ὑπερ δὲ ἦτο τὸ φῶς, περὶ οὗ ἀμέσως ἀνωτέρω (στίχ. 4, 5) ὁ ἱ. Εὐαγγελιστῆς εἶπεν, ἀλλεῖς λέξεσιν ὁ Χριστός. Ἴνα πάντες πιστεύσωσι δι' αὐτοῦ Ὁ σκοπὸς τῆς μαρτυρίας τοῦ Βαπτιστοῦ. Πάντες. Οἱ πρὸς οὓς ἐγένετο ἡ μαρτυρία αὐτοῦ (τοῦ Βαπτ.), ἀλλὰ καὶ πάντες οἱ οὕτως ἢ ἄλλως κατόπιν λαμβάνοντες γινώσιν τῆς μαρτυρίας ταύτης (πρβλ. στίχ. 15). Πιστεύσωσι. Δῆλον ὅτι τῷ Ἰησοῦ, Οὗ τὴν ἐμφάνισιν ὡς τοῦ φωτός διεπίστωσεν ὁ Βαπτιστῆς συνφθὰ τῇ γενομένῃ αὐτῷ ἀπὸ Θεοῦ ἀποκαλύψει (πρβλ. στίχ. 33). Ἀλλὰ τῆς πίστεως ταύτης ἀναγκαίως εἶχεν, ὡς προηγηθῆ ἢ μετάνοια, ἥτις προϋποτίθεται μὲν ἐνταῦθα, ρητῶς δὲ μνημονεύεται ἐν τῷ κηρύγματι τοῦ Προδρόμου παρὰ τοῖς ἄλλοις ἱ. Εὐαγγελισταῖς (Ματθ. Γ' 11. Μαρκ. Α' 4. Λουκ. Γ' 3. Πρβλ. ἐπίσης Πρξ. 10' 4). Ὁ Θεοφ. σχετικῶς σημειοῦται «Ἄρα οὖν πάντες ἐπίστευσαν δι' αὐτοῦ; Οὐχί. Πῶς οὖν φησὶν ὁ Εὐαγγελιστῆς σημειοῦται ἵνα πάντες πιστεύσωσι. Ὅσον τὸ ἐπ' ἐκείνῳ, διὰ τοῦτο ἐμαρτύρησεν, ἵνα πάντας ἐκλύσῃ. Ὁμ. Ζιγ.

Στίχ. 8. Καίτοι εκ τῶν ἀνωτέρω (στίχ. 6, 7, σαφῶς δῆλον, ὅτι οὐδόλως ἦτο αὐτός ὁ Βαπτιστής τὸ φῶς, ὁ ἱ. Εὐαγγελιστής θεωρεῖ ἀναγκαῖον, ὅπως ἐπιμείνη ἔτι μᾶλλον εἰς τὴν ἰδέαν αὐτήν, διαστῆλων οὕτω ρητῶς καὶ κατηγορηματικῶς τὸν Βαπτιστὴν ἀπὸ τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ ὡς ἦν τὸ φῶς, καθ' ὃν χρόνον ὁ Βαπτιστής ἦτο μόνον μάρτυς τῆς ἐμφανίσεως καὶ παρουσίας ἐν ταῖς ἀνθρώποις τοῦ φωτός. «Ὁθεν τό: ἀλλ' (ἐγένετο) πρὸς. στίχ. 6) ἵνα μαρτυρήσῃ περὶ τοῦ φωτός. Ὑποτίθεται, ὅτι ὁ ἱ. Εὐαγγελιστής εἶχεν ἕκ' ἄμφω πράγματα ὑπερεκτιμῶντα τὸν Βαπτιστὴν καὶ μέχρι τινὸς παραβῆλλοντι αὐτὸν πρὸς τὸν Χριστὸν αὐτόν. (Πρὸς. καὶ στίχ. 20. Γ' 28 κ. ἑ. Πράξ. 19' κ. ἑ.). Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ἢ ἐπιμονὴ τοῦ ἱ. Εὐαγγελιστοῦ εἰς τὴν δόλωσιν, ἥτι οὐκ ἦν ὁ Βαπτιστής τὸ φῶς ἀφορμὴν ἔχει τὴν σφαλερῶν ἰδέαν, ἣν εἶχεν αὐτὸς οὗτος σχηματισμὸς περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ ὡς τοῦ φωτός, ἦν καὶ θεωρεῖ διὰ τοῦτο ἀναγκαῖον, ὅπως ἀναιρέση καὶ ἀποτρέψῃ καὶ πάντα ἄλλον ἀπ' αὐτῆς. Κατὰ τὸν Χρυσόστομον· «Ἐπειδὴ ὡς τὰ πᾶσι παρ' ἡμῖν μείζων ὁ μαρτυρῶν τοῦ μαρτυρουμένου καὶ ἀξιοπιστότερος πολλοῖς εἶναι δοκεῖ... τὴν πονηρὰν αὐτῆν ὑποψίαν ἀναιρεῖ». Παράβαλε Ζηγ. καὶ Θεοφ., ὅς ἐπὶ τούτοις παρατηρεῖ. «Φῶς μὲν εἵπομεν ἕκαστον τῶν ἀγίων τὸ φῶς, δὲ οὐκ ἂν εἵπομεν μετὰ τοῦ ἄρθρου... τὸ φῶς κυρίως ἀλλὰ φῶς κατὰ μετοχὴν, ἔχον τὴν λάμψιν ἐκ τοῦ ἀληθινοῦ φωτός».

Στίχ. 9. Δηλοῦται ἡ πρὸς τὴν ἐπίσημον ἐμφάνισιν τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ περὶ τοῦ φωτός (στίχ. 6, 7) χρονικὴ σχέσις τῆς ἐπιφανείας αὐτοῦ τοῦ φωτός, ἀντιτίθεται δ' ἄρα ἡ φύσις καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ πρὸς τὸ οἰονδήποτε ἄλλο φῶς, καὶ διὸ καὶ ἐν ταῖς πρώτοις πρὸς τὸ ἀπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ προῖόν. Καθ' ὃν χρόνον ἄλλαις λέξεσι παρήλθεν εἰς μέσον κηρύττων περὶ τοῦ φωτός ὁ Βαπτιστής, ταῦτο, ὃν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν, ἦν ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον, ἦν ἐν τῷ ἔρχεσθαι εἰς τὸν κόσμον, ἐν τῷ ἐμφανίζεσθαι δημοσίᾳ. Κατὰ ταῦτα τὸ ἦν συνδέεται μετὰ τῆς μετοχῆς ἐρχόμενον καὶ ἀποτελεῖ περιφρασιν (συνήθη παρὰ τῷ ἱ. Εὐαγγελιστῇ Β' 6 Γ' 23, Γ' 40, Β' 6, ΓΑ' 1. κλπ.), παριστάσαν δὲ ζωηρότερον καὶ ἐμπατικώτερον τὴν ἔννοιαν τοῦ ἦρχετο. Οἱ ἀρχαῖοι Ἐξηγηταὶ (Χρυσ. Θεοφ. Ζηγ.), καὶ τῶν νεωτέρων τινές, ἀναφέροντες τὴν μετοχὴν ἐρχόμενον εἰς τὴν λέξιν ἄνωθρωπων, τὴν φράσιν ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν ἐρμηνεύουσιν ὑπὸ

τὴν ἔννοιαν τῆς προαιωνίου ὑπάρξεως τοῦ ἀληθινοῦ φωτός, ὅφ' ἦν ἔννοιαν δηλαδὴ καίτοι τὸ ἦν ἐν τοῖς πρώτοις στίχοις, τὴν ἐνταῦθα μνησάν (ἐπανάληψιν) τῆς ἀνάρχου ὑπάρξεως δικαιολογοῦντες ὁ μὲν Χρυσόστομος ὡδε· «Ἐπειδὴ ἄνω (στίχ. 6, 7 δηλ.) περὶ τοῦ Ἰωάννου διαλεγόμενος ἔλεγεν, ὅτι ἦλθεν, ἵνα μὴ τις ταῦτα ἀκούων διὰ τὴν τοῦ μαρτυροῦντος πρόσφατον παρουσίαν καὶ περὶ τοῦ μαρτυρουμένου τοιαύτην λάβῃ, ἀνήγαγε τὴν διάνοιαν, καὶ πρὸς τὴν ἐπέκεινα πάσης ἀρχῆς παρέπεμψεν ὑπαρξιν, τὴν οὐδαμοῦ λήγουσαν, οὐδὲ ἰσταμένην». Χρυσ. ὁ δὲ Θεοφ. «Μέλλει εἰπεῖν περὶ τῆς ἐνσάρκου οἰκονομίας τοῦ Μονογενοῦς, ὅτι ἦλθεν εἰς τὰ ἴδια, ὅτι σὰρξ ἐγένετο· ἵνα τοῖσιν μὴ νομίση τις, ὅτι πρὸ σαρκωθῆναι οὐκ ἦν, τούτου ἕνεκα ἀνάγει τὴν διάνοιαν ἐπὶ τὴν ἐπέκεινα πάσης ἀρχῆς ὑπαρξιν».

Κατ' ἄλλην νεωτέρων τινων ἐκδοχὴν, ἡ φράσις ἦν ἐρχόμενον ἀναφέρεται εἰς τὸν πρὸ τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας χρόνον, καθ' ὃν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν ἦν ἐν τῷ ἔρχεσθαι, πύρρωθεν τρόπον τινα ἦσαν ἀκουστά τὰ βήματα τῆς προσελεύσεως αὐτοῦ, καὶ οἰσθητὰ τὰ ἔχνη τῆς διαχειομένης λάμψεως αὐτοῦ. Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν αὐτήν κατὰ τινὰς δέον νὰ ἐπισταθῇ ἢ προσοχὴ εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς πορατινομένης προσελεύσεως ἦν ἐρχόμενον, ἐκφραζομένης κυρίως διὰ τοῦ ἐρχόμενον, οὐχ ἦτον δ' ὅμως καὶ τῆς διαρκοῦς ὑπάρξεως, ἣν ἐκφράζει τὸ ἦν. Ὑπαρχουσι τέλος καὶ οἱ ἐκδέχόμενοι τὸ ἦν ὡς συνδετικόν, καὶ ὑπονοῦντες ἐκ τῶν ἀνωτέρω τὸ ὑποκείμενον τῆς προτάσεως, ἄλλοι ἄλλως, συνήθως δὲ ἐκ τῆς φράσεως περὶ τοῦ φωτός (στ. 8). Τὸ φῶς (τοῦτο, περὶ οὗ ἦλθεν ἵνα μαρτυρήσῃ ὁ Βαπτιστής, μὴ ὢν αὐτὸς) ἦν τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Τὸ φῶς τὸ ἀληθινόν. Κατὰ τὴν συνήθη παρὰ τῷ ἱ. Εὐαγγελιστῇ (Δ' 23. Στ' 32. ΙΗ' 9.) χρῆσιν τῆς λέξεως ἀληθινός δηλοῦται τὸ ἀληθὲς καὶ γνήσιον φῶς, τὸ ἀντιαποκρινόμενον πλήρως καὶ τελείως πρὸς τὴν ἔννοιαν τοῦ φωτός, καὶ ἀντιτίθεται ἄρα οὐχὶ πρὸς τὰ ψευδῆ φῶτα, ἀλλὰ πρὸς τὸ ἀτελεῖ καὶ πορρωδῆ. Συνφωδὰ τῇ τοιαύτη αὐτοῦ φύσει τὸ φῶς τοῦτο φωτίζει πάντα ἄνθρωπον, δεκτικόν, ὡς εἰκός, τοῦ Αὐτοῦ φωτισμοῦ. «Ἐἴ τινες ἐκόντες τοῦς τῆς διαστάσεως ὀφθαλμοῦς μύσαντες μὴ βούλοιντο παραδέξασθαι τοῦ φωτός τούτου τὰς ἀκτίνας, οὐ παρὰ τὴν τοῦ φωτός φύσιν ἢ σκότωσης ἐκείνων, ἀλλὰ παρὰ τὴν κακουργίαν τῶν ἐκοντὶ ἀποστεροῦντων ἐνυτοῦς τῆς δωρεᾶς». Χρυσ. Τοῦ ἦν ἐρχόμενον ἀναφερομένου εἰς τὸν χρόνον τῆς ἐνσάρκου ἐ-

πιφανείας ἢ διὰ τοῦ φωτίζεε ἐκφραζομένη ἐνέργεια αὐτοῦ ἀφορᾷ εἰς τὸν χρόνον τοῦτον, καὶ χαρακτηρίζει τὸ πλήρωμα τοῦ διὰ τῆς ἐπιφανείας ταύτης ἀγάσσαντος φωτισμοῦ. Κατὰ τὰς ἐκδοχάς, καθ' ὅς τὸ ἦν ἐρχόμενον ἀναφέρεται εἰς τὸν προτοῦ χρόνον, ἐπεκτείνεται κατ' ἀνάγκην εἰς τὸν χρόνον τοῦτον ἢ ἐνέργεια τοῦ φωτίζεε, δηλοῦντος, ὡς εἰκός, τότε τὸ ἀτελές μέτρον τῆς φωτιστικῆς ἐπὶ τοὺς ἀνθρώπους ἐνεργείας τοῦ Λόγου. Οὕτως; ὁ Θεοφ. καίπερ εἰς τὸν ἕμισον μόνον φωτισμὸν περιορίζων τὸ ῥῆμα φωτίζεε σημειοῦται. «Ὅσον τὸ ἔρ' ἐαυτῷ πάντας φωτίζει. Εἰπέ γάρ μοι, σὺ πάντες λογικαί; σὺ πάντες γινώσκοντες τὸ καλὸν καὶ τοῦναντίον; οὐκ ἔχοντες δύναμιν ἐννοῆσαι ἀπὸ τῶν κτισμάτων τὸν Κτίστην;» Ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον. (Παρθλ. Γ' 19. ΙΒ' 46). Τὸ ἐρχόμενον, ἢ ἐρχόμενον (τὸ φῶς), ὑπερδηλοῖ ἢ ἐν τῷ ἔρχεσθαι, ἤρχετο, ἐξηγοῦνται τινὲς μελλοντικῶς, τ. ἔ. καθ' ὃν χρόνον ἐνεφανίσθη εἰς τὸ κήρυγμα ὁ Βαπτιστὴς ἔμελλεν ἔρχεσθαι. Πρὸς ταῖς ρηθείαις δὲ ἀποδόσκει τῆς μετοχῆς ταύτης εἰς τὸ ἦν καὶ τὸ ἄνθρωπον ἀναφέρεται αὕτη ὑπὸ τινων εἰς τὸ ὅ (φωτίζεε πάντα ἄνθρωπον) ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.

Στίχ. 10. κ. ἔ. Περιγράφεται ἡ πρὸς τὸ φῶς (τὸν Χριστόν), ἐμφανισθὲν μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων, συμπεριφορὰ αὐτῶν καθόλου, καὶ δὴ τῶν Ἰουδαίων. Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν. Ἐν τῇ γῆ καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἀνθρώπων. Τὸ ἦν ἀναφέρεται εἰς τὸν χρόνον τοῦ κηρύγματος τοῦ Βαπτιστοῦ, καὶ εἰς τὸν μετὰ τὴν φυλάκισιν καὶ ἀποκεφάλισιν. Καὶ ὁ κόσμος οὐκ ἔγνω. Ἐπαναλαμβάνεται ἡ ἐννοια τοῦ στίχου ὅπως καταστῆ συμφωνεστέρα ἢ ἀντίθεσις τῆς συμπεριφορᾶς τῆς πλειονότητος τῶν ἀκροατῶν Αὐτοῦ. Καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Καὶ ὁμοίως «τὸν ποιητὴν οὐκ ἔγνωσαν τὰ ποιήματα!» Ζηγ. Ὁ κόσμος (τῶν ἀνθρώπων) γενικῶς εἰπεῖν δὲν ἐγνωρίσεν Αὐτὸν ὡς τοιοῦτον, ὡς δημιουργόν, ὡς ζωὴν καὶ φῶς. Οὕτε ἡ μαρτυρία τοῦ Βαπτιστοῦ, οὔτε τὰ θεία λόγια καὶ τὰ διὰ τῶν χειρῶν Αὐτοῦ τελούμενα ἑξαιρία ἔργα, ἰσχυρὰν νὰ διανοίξωσι τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ (τοῦ κόσμου) πρὸς τοῦτο (πρὸς τὴν ἀναγνώρισιν δηλ. καὶ ἀποδοχὴν τοῦ Ἰησοῦ). «Ὅτι οἱ ἄνθρωποι καθόλου, καὶ κατ' ἔξοχὴν οἱ Ἰουδαῖοι, περὶ ὧν ἀμείβως ὁ λόγος, ἠδύναντο νὰ γνωρίσωσι τὸν Ἰησοῦν ὁποῖος ἦτο, καὶ ὅτι ἄρα ὑπέχουσιν εὐδύνην διὰ τοῦτο, λανθάνει σαφῶς ἐν τοῖς συμ-

φραζομένοις (Ἰδιᾶ ἐν τῷ οὐ παρελάθειν). Αὐτόν. Ἄντι Αὐτοῦ (τὸ φῶς), διότι νοεῖται (ὑπὸ τὸ φῶς) ὁ Χριστός. Οἱ ἀρχαῖοι ἐξηγηταὶ (Χρυσ. Θεοφ. Ζηγ.), καὶ τῶν νεωτέρων τινὲς, ὑπολαμβάνουσιν, ὅτι ὁ λόγος ἐν τῷ παρόντι στίχῳ περὶ τοῦ πρὸ τῆς ἐνσαρκώσεως χρόνου, περὶ τῆς κατὰ τοῦτον ἐμμέσου ἢ ἀμέσου παρουσίας καὶ ἐνεργείας τοῦ Λόγου ἐν τῷ κόσμῳ τῶν ἀνθρώπων καὶ περὶ τῆς καθόλου εἰπεῖν μὴ ἀναγνωρίσεως Αὐτοῦ ὑπ' αὐτῶν. Οὕτως ὁ Χρυσ. παρατηρεῖ. «Ὅταν οὖν ἐγκαλῶσιν ἡμῶν Ἕλληνας ταῦτα λέγοντες: τί τὸν ἔμπροσθεν χρόνον ἐποίησε Χριστός;... ἐρωτῶμεν, ὅτι καὶ πρὸ τούτου ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ προσέδει τῶν ἔργων Αὐτοῦ, καὶ γνώριμος τοῖς ἀξίοις ἄκασιν ἦν». (Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζηγ.) Καὶ ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω. Ὁ Χρυσόστομος σημειοῦται «Κόσμον τὸ πλήθος φησι τὸ διεφθαρμένον καὶ τοῖς γήναις προσεταιηκός πράγμασι, τὸν χυδαῖον καὶ ταραχώδη καὶ ἀνόητον ὄχλον». Καὶ κατωτέρω «Ὁὐκ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι οὐδεὶς αὐτὸν ἔγνω, ἀλλ' ὅτι ὁ κόσμος αὐτὸν οὐκ ἔγνω, τ. ἔ. οἱ τῷ κόσμῳ μόνον προσηλωμένοι καὶ τὰ τοῦ κόσμου προνοῦντες ἄνθρωποι». Ὁμοια περὶ τῆς λέξεως γράφει καὶ ὁ Θεοφ. καὶ ὁ Ζηγ., ἐπισυναπτῶν: «Κόσμον ἐνταῦθα λέγει τοὺς... τοῖς αἰσθητοῖς πράγμασι προσεταιηκός καὶ μηδὲν ὑπὲρ ταῦτα νοῆσαι δυναμένους». Αἴηλη ἢ καὶ κατὰ τοὺς ἀρχαίους ἐξηγητὰς χρῆσις τῆς λέξεως κόσμος ἐνταῦθα ἐν τῇ ἠθικῇ λεγομένη σημασίᾳ αὐτῆς. Καθ' ὅτι ἡ λέξις κόσμος πρὸς τῇ ἀμέσῳ, κυρία οὕτως εἰπεῖν, σημασία αὐτῆς, καθ' ἣν αὕτη δηλοῖ τὸ σύμπαν, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς γῆς (Ματθ. ΚΔ' 21. ΚΕ' 34. Λουκ. ΙΑ' 50. Ἰω. Α' 10. ΙΖ' 5. 24. Ρωμ. Α' 20, ἢ μερικώτερον τὴν γῆν μετὰ τῶν κατοικοῦντων αὐτὴν ἀνθρώπων (Ματθ. Ε' 14. ΙΙ' 38. Μαρκ. ΙΣΤ' 15 Ἰω. Α' 10. ΣΤ' 14. ΙΑ' 27. Ρωμ. Ε' 12. 13. Β' Κορ. Α' 12 κλπ.), ἀπαντᾷ πυκνὰ ἐν τῇ Καινῇ Διαθήκῃ καὶ ἐν εἰδικωτέροις σημασίᾳ (μισταφορικῇ, ἠθικῇ), καθ' ἣν δηλοῦται ὁ κόσμος ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ ὀλικοῦ καὶ παροδικοῦ αὐτοῦ χαρακτήρος (Γαλ. Α' 3. ΣΤ' 14. Κολ. Β' 8. 20.), ἢ παλὺ συνηθέστερον οἱ ἄνθρωποι, καθ' ὅσον ἔμποροῦνται ἰδιαιτέρου τινὸς πνεύματος (προφημάτων καὶ αἰσθημάτων), ὅπερ καλεῖται πνεῦμα τοῦ κόσμου τούτου (Α' Κορ. Β' 12), καὶ ὑπερ ἀποτελοῦν κατ' οὐσίαν προσήλωσιν εἰς τὰ γήινα ἐμφαίνεται παρ' μὲν ὡς σκοτισμὸς τοῦ νοῦ πρὸς ἐκτίμησιν καὶ ἀποδοχὴν τῆς θείας ἀληθείας (Ἰω. Α' 10. ΙΔ' 17. Α' Κορ. Α' 20. 21.

Γ' 17), καὶ δὲ ὡς διαφθορὰ τῆς καρδίας, ρεπούσης πρὸς τὴν ἁμαρτίαν (Ἐφ. Β' 2. Α' Ἰω. Β' 15-17. Ἰακ. Α' 27. Δ' 4 κλπ.). Ἐντεῦθεν ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ κόσμου ὡς ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν τοῦ Διαβόλου (Ἰω. ΙΒ' 31. Α' Ἰω. Δ' 4. Ε' 19), καὶ ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ τῶν ἐκ τοῦ κόσμου (Ἰω. Η' 23), ἐχθρῶν τῆς ἀληθείας, ἢ τοῦλάχιστον ἀδιαφόρων (Ἰω. Ζ' 7. ΙΣΤ' 20. 23, Α' Ἰω. Γ' 1, 13. Δ' 4, 5) καὶ τῶν μὴ ἐκ τοῦ κόσμου, τῶν πιστῶν (Ἰω. ΙΕ' 19. ΙΖ' 14), τῶν φοιτισθέντων τῷ φωτὶ τῆς θείας ἀληθείας καὶ ἀγιασθέντων τὴν καρδίαν. Ἄλλ' ὢν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης ὁ κόσμος ἀντικείμενος τῆς κρίσεως τοῦ Θεοῦ, εἶνε ὅχι ἦντο καὶ τοῦ ἔλλους καὶ τῆς σωτηριώδους Αὐτοῦ ἐνεργείας (Ἰω. Α' 29. Γ' 16-19. Δ' 42. ΣΤ' 33. 31. Π' 19, 26. Θ' 5. ΙΒ' 46, 47).

Στίχ. 11. Ὑπὸ τὰ ἔθνη κατὰ τὴν ἐπικρατετέραν γνώμην νομιεῖται ἢ Παλαιστίνη, ἢ Ἰουδαία ὡς «γῆ Κυρίου» (Ὡσ. Π' 3. κλπ) ὡς γῆ τοῦ Ἰεχωβά, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ τοῦ Μονογενοῦς Αὐτοῦ Υἱοῦ (Β' 16). Οὕτω ὁ λόγος χωρεῖ ἀπὸ τοῦ γενικωτέρου (ὁ κόσμος, στ. 10) εἰς τὸ μερικώτερον, καὶ ἡ ἀντίθεσις καθίσταται συμφανεστέρα καὶ τραγικωτέρα. Κατ' ἄλλην γνώμην ὑπὸ τὰ ἔθνη νοιεῖται αὐτὸς ὁ κόσμος (στ. 10) ὡς ἴδιον κτίσμα καὶ κτῆμα τοῦ Θεοῦ. Ἀρμολογίαν τῶν γνωμῶν μνημονεύουσι καὶ εἰ ἀρχαῖοι Ἐξῆγ. Ταύτων ὁ Θεοσφ. σημεῖοῦται. «Ἴδιον δὲ Αὐτοῦ ἢ τὸν ὅλον κόσμον νοήσεις, ἢ τὴν Ἰουδαίαν, ἢν ἐξελέξατο ὡς οὐκίνομα κληρονομίας καὶ ὡς μερίδα καὶ ὡς περιουσιασμὸν Αὐτοῦ». Καὶ οἱ ἔθνη. Ὁ Ἰουδαϊκὸς λαὸς, ὡς ἐκλεκτὸς λαὸς τοῦ Θεοῦ (Ἐξ. ΙΘ' 5. Δευτ. Ζ' 6. κλπ.), ἄρα δὲ καὶ τοῦ Χριστοῦ (πρὸς βλ. ΙΣΤ' 15. ΙΖ' 10). «Ἰδίους Ἰουδαίους λέγει ὡς λαὸν περιούσιον ἢ καὶ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, ὅπ' Αὐτοῦ γεγεννημένους» Χρυσ. Ἐπερ τις καὶ ἄλλος οἱ Ἰουδαῖοι κατ' ἐξαιρετικὸν τινα τρόπον δι' αἰώνων οἰκεῖσι τῷ ἀληθινῷ Θεῷ, παρασκευασθέντες δὲ ὅπ' αὐτοῦ πολυκεδῶς καὶ πολυτροπῶς, ὠρεῖλον ὀπιεῖται χερσὶ νὰ ὑπαδεχθῶσι τὸν Ἰησοῦν ἐν μέσῳ αὐτῶν γεννηθέντα καὶ πᾶσαν τὴν ἐπὶ γῆς ἐνέργειαν Αὐτοῦ ὑπὲρ αὐτῶν καθιερόσαντα. Ἀντὶ τούτου οἱ οἱ ἐν τῇ μεγάλῃ πλειονότητι αὐτῶν οὐ μόνον ἠρνήθησαν Αὐτὸν (ὁ παρελάθον), ἀλλὰ καὶ ἐσταύρωσαν (ΙΘ' 15 κ. ἔ.), ὅπερ προὑποτιθεῖς γνωστὸν ὁ Ι. Ἐθαγγελιστὴς παρασιωπᾷ. Οὐχ ἦντο δὲν ἦτο ἀγνωστὸς τῷ Θεῷ ἢ ἀπιστία αὐτῆ τῶν Ἰουδαίων παρὰ τὴν ἐξαιρετικὴν περὶ αὐτῶν πρόνοιαν Αὐτοῦ. Ταύτην Οὐτον καὶ προεῖπε διὰ τῶν Προφητῶν Αὐτοῦ (ΙΒ' 38 κ. ἔ.).

Στίχ. 12. 13. Ὅσοι σιερά καὶ πένθιμος ἢ εἰκὼν, ἦν διαζωγραφουσαὶ οἱ στίχοι 10—11, τόσῳ φωτεινῇ καὶ παρήγορος ἢ τῶν παρόντων στίχων.

Στίχ. 12. Πρὸς τὸν κόσμον καθόλου, καὶ πρὸς τὴν μεγάλην πλειονοψηφίαν τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, τὴν μὴ ἀναγνωρίσαν καὶ ἀποκρούσαν τὸν Ἰησοῦν, ἀντιτίθενται οἱ ἀποδεξάμενοι Αὐτὸν ἐκ τε τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Ἑθνικῶν (κατ' ἀρχὰς ὀλίγοι, βαθμηδὸν πλείονες), εἰς οὓς, διὰ τοῦτο, διὰ τὴν εἰς Αὐτὸν πίστιν (ἐλάθειν), παρέσχεν (ἔδωκεν), ἀποβαλόντας διὰ τῆς ἁμαρτίας, τὸ μέγα καὶ ἐξαιρετικὸν δικαίωμα καὶ τὴν δύναμιν καὶ ἐξουσίαν(1) (ἐκνώσας αὐτοὺς πρὸς τοῦτο διὰ τῆς χάριτος Αὐτοῦ) νὰ καταστῶσι δημιουργήματα (ἦν τρόπον τὰ νεογέννητα τέκνα) μέγεθα τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ (τέκνα Θεοῦ). Ἐποσῶν τῆς εἰς αὐτὸν πίστεως ἢ ἰσχύος, τοσαύτη τῆς χάριτος ἢ υπερβολῆ. Καὶ καθάπερ ἢ τοῦ πρὸς φύσιν τῆ τῶν μετὰ τῶν δμῶν ἡμεῶν γῆ χρυσὸν ἀπὸ γῆς εὐδῆως ἐποίησεν, οὕτω δὴ καὶ πολλῷ μᾶλλον ἀντὶ πηλίναν χουσοῦς τὸ βιάπισμα ἐργάζεται. Χρυσ. Διὰ τῆς ἀπολύτου συντάξεως ἔσται ἐλάθειν αὐτῶν (ἀντὶ τοῦ λαοῦ αὐτῶν), ἀποκαθισταμένης εἰς τὴν ὀμιλήν συντακτικὴν πλοκήν διὰ τοῦ αὐτοῦ (ἔδωκεν αὐτοῦς), ἀναδεικνύεται ἢ κατ' ἄτομον πίστις (ἔσται). Ἦν ἡράσις ἔσται ἐλάθειν αὐτῶν ἐξηγητικῶς τινεὶ ἐρημησιουοῦσιν οὐχὶ ταῦτοσημῶς κατ' οὐσίαν πρὸς τὴν τοῦ πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ἀλλ' ὡς σημαίνουσαν τὴν προθυμίαν μόνον πρὸς τὸ πιστεῖσαι. Εἰς τοῦτο τὴν προθυμίαν ταύτην ἐπιδείξαντας (ἔσται ἐλάθειν αὐτῶν) παρέσχεν (ὁ Χριστὸς), κατὰ τὴν ἐρημησίαν ταύτην, τὸ δικαίωμα νὰ καταστῶσι τέκνα Θεοῦ, διότι αὐτοὶ πιστεύουσι (διότι ἄλλαις λέξ. τῇ προθυμίᾳ πρὸς τὸ πιστεῖσαι ἐπακολουθεῖ ἢ πίστις αὐτῆ) εἰς τὸ ὄνομα Αὐτοῦ, ἢ δὲ

(1) Ἄλλοι ἐξηγοῦνται πρὸς τὴν σημασίαν τῆς λέξεως (ἐξουσία) ἐν τῇ ἐτέρᾳ τῶν ὅσων τούτων σημασιῶν. Ἀπαντῶσα ἐν τῇ Κ. Δ. ἡ λέξις ἐξουσία διηλεῖ ἐν αὐτῇ ὅτι μὲν τὸ δικαίωμα (Β' Θεοῦ. Γ' 9), ἀλλοτε τὴν δύναμιν (Ματθ. Θ' 8. Μρκ. Γ' 15), ἀλλοτε τὴν υπερτέραν ἀρχήν, τὸ ἀξίωμα (Ματθ. Π' 9. ΚΗ' 18), ἢ τὴν ἐπικράτειαν (Λουκ. ΚΓ' 7), ἢ τὸν ἀρχοντα (Λουκ. ΙΒ' 11. Ρωμ. ΙΓ' 1 κ. ἔ.).

πίστις εἶνε δ' ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου ἀπαραιτήτος ὄρος διὰ τὴν ἐν λόγῳ πνευματικὴν ἀναγέννησιν. Ὡς πρὸς τὴν φράσιν δὲ **τέκνα Θεοῦ γενέσθαι**, δηλοῦσαν κατὰ τὰ ρηθέντα τὴν διὰ τῆς πίστεως ἐν Ἁγ. Πνεύματι πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν ἀναγέννησιν, τὴν δικαιοσύνην, τὴν καὶ παρὰ τῷ Ἁγ. Παύλῳ χαρακτηριζομένην ἐπίσης ὡς υἰοθεσίαν (Γ' αλ. Α' 3, Πρβλ. καὶ Β' Περ. Α' 3, 4.) ἀξιοσημειοῦται αἱ (κατὰ τὴν γνώμην μέχρι τινὸς καὶ νεωτέρων τινῶν) ἐκδοχαὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ τοῦ Ζιγ. ἐν τῇ ἐν λόγῳ υἰοθεσίᾳ (ἐν τῷ ἐνταῦθα **τέκνα Θεοῦ**) ἐμβλεπόντων κυρίως τὸν τελειωτικὸν τρόπον τῆς υἰοθεσίας, τὴν τελείαν καὶ πλήρη υἰότητα, ἣν ἀπεκδέχονται καὶ οἱ πίστει δικαιωθέντες (Ρ' ωμ. II' 28), τὴν τελειοτικὴν ἄλλαις λέξεσι σωτηρίαν, ἐφ' ἣν τρέχει καταβάλλον ἠθικὰς προσπάθειας καὶ ὁ πιστός. «Ἐἰ καὶ διὰ τοῦ βαπτίσματος τὴν χάριν τῆς υἰοθεσίας δεχόμεθα, ἀλλὰ τὸ τέλειον ἐν τῇ ἀνοστάσει ἀπολαμβάνομεν καὶ τὴν ἐντελεστέην υἰοθεσίαν τότε ἐπιζόμεν ἀπολήψασθαι. . . Αὐτὰ τοῦτο γούν καὶ ὁ Ἐθαγγελιστὴς οὐκ εἶπεν ὅτι, ὅσοι ἔλαβον αὐτὸν ἐποίησεν αὐτοὺς τέκνα Θεοῦ, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, τ. ἔ. ἐν τῷ μέλλοντι αἰῶνι ἀπολήψασθαι τὴν χάριν ταύτην». Θεοφ. «Ὅτι εὐθὺς ἐποίησεν αὐτοὺς τέκνα Θεοῦ, ἵνα μὴ ῥαθυμήσαντες ἀπολέσωσι τὴν χάριν, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι, ἵνα σπουδάσαντες γένωνται». Ζιγ. Ὁ Χρυσόστομος μετὰ τὴν παραθεθεῖσαν ρῆσιν σχετικῶς σημειοῦται: «Καὶ τί διήποτε οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐποίησεν αὐτοὺς τέκνα Θεοῦ, ἀλλ' ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν τέκνα Θεοῦ γενέσθαι; Δεικνύς, ὅτι πολλῆς δεῖ τῆς σπουδῆς, ὥστε τὴν ἐν τῷ βαπτίσματι τῆς υἰοθεσίας ἡμῶν ἐνευρωθεῖσαν εἰκόνα ἀκηλίδωτον διόλου διατηρῆσαι καὶ ἀνέπαρον». Διὰ τὴν ἐπὶ τῇ πίστει ταύτῃ ἐν τῷ ἁγίῳ βαπτίσματι πραγμάτων τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνταῦθα υἰότητος βλ. Γ' 3—12. **Τοὺς πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα αὐτοῦ.** «Ὅσοι οἱ λαβόντες τὰς Λόγαν καὶ τὸ φῶς τὸ ἀληθινὸν διὰ τῆς πίστεως ἔλαβον καὶ ὑπεδέξαντο» Θεοφ. Ἐπαναλαμβάνεται καὶ δοξάζεται ἀκριβέστερον ἢ ἔννοια τοῦ ὅσοι ἔλαβον αὐτόν, οἷτινες οὕτω (ὅσοι ἔλαβον αὐτόν) περιλαμβάνονται εἰς τὸν κύκλον τῶν πιστευόντων εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Ἰησοῦ, εἰς τὸν κύκλον δηλ. ἐκείνων, οἷτινες πιστεύουσι καὶ ἀνομολογοῦσιν Αὐτόν ὡς προαιώνιον Λόγον, υἱὸν τοῦ Θεοῦ καὶ Σωτῆρα τῶν ἀνθρώπων. **Πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα.** Φρασιολογία τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης πυκνὴ παρὰ τῷ Ἐθαγγελιστῇ.

Τὸ ὄνομα ἐκάστου ἀνταπεκρίνεται συνήθως παρὰ τοῖς παλαιοῖς πρὸς τὸν χαρακτήρα καὶ τὴν ιδιότητα τοῦ φέροντος αὐτό. Ὅθεν καὶ τὸ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ὄνομα τοῦ Θεοῦ ὁ ὢν (Ἐξ. Γ' 81), περιλαμβάνον ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν θεμελιωδῶν ιδιοτήτων Αὐτοῦ. Ἐντεῦθεν **πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ** δηλοῖ τὸ ἀποδέχεσθαι Αὐτόν τῷ νῷ καὶ τῇ καρδίᾳ τοιοῦτον οἶος εἶνε, οὕτω δὲ καὶ τὸ **πιστεύουσιν εἰς τὸ ὄνομα τοῦ Χριστοῦ**. Διὰ τῶν λέξεων **λαμβάνουσιν** (ὅσοι ἔλαβον αὐτόν) **πιστεύουσιν** (πιστεύουσι εἰς τὸ ὄνομα Αὐτοῦ), περιγράφεται τὸ ὑποκειμενικόν (τὸ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου) στοιχεῖον ἐν τῇ δικαιοσύνῃ, διὰ δὲ τοῦ **τέκνα Θεοῦ καὶ ἐκ Θεοῦ γενέσθαι** (στίχος 13) τὸ ἀντικειμενικόν (τὸ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ), ἐκείνης αὐτῶν (τῶν λέξεων: **λαμβάνουσιν, πιστεύουσιν, τέκνον Θεοῦ, ἐκ Θεοῦ γενέσθαι**) ταυτοσήμου κατ' οὐσίαν πρὸς τὰς ἄλλας καὶ ἐξυπονοούσης καὶ περιλαμβανούσης αἰτίας.

Στίχ. 13. Ἀναδεικνύεται τὸ ὑπερφυῆς καὶ ὁ καθαρὸς πνευματικὸς χαρακτήρ τῆς υἰότητος (**τέκνα Θεοῦ γεν.**), εἰς ἣν περιέρχεται ὁ ἀποδεχόμενος τὸν Χριστόν καὶ πιστεύων εἰς Αὐτόν. Ὁ διὰ τῆς εἰς Χριστόν πίστεως τέκνον Θεοῦ γινόμενος καθίσταται τοιοῦτος διὰ μόνης τῆς ἐκ Θεοῦ (διὰ τῆς χάριτος Αὐτοῦ) γεννήσεως, οὐδαμῶς δὲ διὰ τῆς φυσικῆς ὁδοῦ τῆς κοινῆς γεννήσεως. Ἐν τῇ ἀντιπαράθεσιν ταύτῃ Ἐξηγηταὶ τινεὶ ἐμβλέπουσιν ὑπατινιγμὸν εἰς τὰ δοκοῦντα πλεονεκτήματα τῆς ἀπὸ τοῦ Ἀβραάμ φυσικῆς καταγωγῆς τῶν Ἰουδαίων (Ματθ. Γ' 9), κατ' οὐδὲν, κατὰ τὸν λόγον τοῦ ἱ. Ἐθαγγελιστοῦ, εἰς τὴν ἐκ Θεοῦ γέννησιν συμβαλλομένης. Ἡ ἐν λόγῳ γέννησις εἶνε ὑπερφυῆς ἔργον μόνης τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ, προὑποτιθεμένης τῆς πίστεως, οὐδαμῶς δὲ φυσικῶν τινῶν παραγόντων καὶ δεσμιῶν. Οἱ ἀρχαῖοι ἐξηγηταὶ ἐμβλέπουσιν ἕτερον πρακτικὸν σκοπόν. Οὕτως ὁ Ζιγ. «Ἐδτελιζει μὲν τὴν ἐξ ἀνθρώπων γέννησιν, ὡς φυσικὴν· μεγαλύνει δὲ τὴν ἐκ Θεοῦ ὡς ὑπερφυῆ, ἵνα τότε ταπεινὸν τῆς πρώτης καὶ τὸ ὑψηλὸν τῆς δευτέρας καταμαθόντες, καὶ τὸ μέγεθος τῆς εὐεργεσίας ἐπιγνόντες ἀξίως εὐχαριστῶμεν καὶ ἀγωνιζώμεθα μὴ ἀπολέσαι ταύτην ἐκ ῥαθυμίας». Ὁμ. Χρυσ. καὶ Θεοφ. **Ἐξ αἰμάτων.** Ὁ πληθ. καὶ παρὰ τοῖς κλασσικοῖς ἀντι τοῦ ἐνικοῦ. Μόνον δὲ παρίσταται δι' αὐτοῦ (τοῦ πληθ.) τὸ αἷμα ἀπὸ τῆς ἀπόησως τῶν συναποτελούντων αὐτὸ μερῶν. Κατ' ἄλλους ὁ πληθ. ὑφαιρέεται εἰς τὴν πρὸς σύλληψιν συμμετοχὴν δύο προσώπων, τοῦ ἀν-



δρός και τῆς γυναικός, ἡ ἀφορμὴν ἔχει τὴν πλειονότητα τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Τὸ **αἶμα** ὡς φορέα τῆς φυσικῆς ζωῆς πυκνὰ ἐν τῇ Ἁγ. Γραφῇ. **Ἐκ θελήματος σαρκός.** Ὑπὸ τῆς φυσικῆς ὁρμῆς. **Ἐκ θελήματος ἀνδρός.** Ὁ ἄνθρωπος, ὡς λογικὸν ὄν, προσβαίνει εἰς τὰς πράξεις αὐτοῦ οὐχ ἀπλῶς ὑπὸ τῆς φύσεως παρακινούμενος, ἀλλὰ καὶ συναινῶν καὶ ἀποφασίζων διὰ τῆς λελογισμένης θελήσεως. «Νοήσαις δ' ἂν εἰκότως θέλημα σαρκὸς τὴν ἐπιθυμίαν τὴν ἀναξιοπυροῦσαν πρὸς μίξιν τὴν σάρκα· θέλημα δὲ ἀνδρός τὴν πρὸς τὸν συνδυασμὸν τοῦ ἐπιθυμοῦντος συγκατάθεσιν». Θεοφ., ὁ δ' ὅμως ἐπὶ τὴν σάρκα θεωρεῖ (κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν) ὑπονοουμένην καὶ τὴν γυναῖκα. Ἐν τῷ στίχῳ τούτῳ, ἐν τῇ δι' ἐπανειλημμένων ἰσοδυνάμων κατ' οὐσίαν φράσεων (οὐκ ἐξ αἰμάτων, οὐδὲ ἐκ θελήματος ἀνδρός, οὐδὲ ἐκ θελήματος σαρκός) ἐπιμονῇ τοῦ ἱ. Εὐαγγελιστοῦ, ὅπως ἐν τῇ γεννήσει τῶν πιστῶν ὡς τέκνων τοῦ Θεοῦ ἀποκλείσθαι τὴν φυσικὴν ὁδόν, ἐξηγηταὶ τινες ἐμβλέπουσιν ὑπαινιγμὸν εἰς τὴν παρὰ Ματθ. Α' 18-25 καὶ Λουκ. Α' 28-38 ἐκτιθεμένην ὑπερφυσικὴν ἐκ τῆς Παρθένου Μαρίας γέννησιν τοῦ Χριστοῦ. Ἄλλοι δὲ θεωροῦντες παρελλοκοῦσαν τὴν τοιαύτην ἐπιμονὴν τοῦ ἱ. Εὐαγγελιστοῦ ἐπὶ πράγματι εὐδαίμονι, οἷον ἢ μὴ διὰ τῆς φυσικῆς ὁδοῦ γέννησις τῶν πιστῶν ὡς τέκνων τοῦ Θεοῦ, ἅμα δὲ καὶ διὰ τὴν διὰ τοῦ καὶ στενὴν κατ' αὐτοὺς σύνθεσιν μετὰ τῶν ἐπομένων (καὶ ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο) προκρίνουσιν ἐνταῦθα τὴν ἀρχαίαν, ἐν τῇ Δύσει ἰδίᾳ κρατήσασαν γραφὴν τοῦ στίχου: ἕως οὐκ ἐξ αἰμάτων... ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθη, καθ' ἣν ὁ λόγος περὶ τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῆς ὑπερφυσικῆς γεννήσεως Αὐτοῦ, ρητῶς καὶ ἀπαρακαλίπτως ἀναφερομένης. Δῆλον, ὅτι κατὰ τὴν γραφὴν ταύτην ὁ περὶ τῆς ἐνσαρκώσεως τοῦ Ἰησοῦ λόγος ἀρχεῖται ἀπὸ τοῦ παρόντος στίχου(13).

**Στίχ. 14. Καὶ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο.** Νέα (ἴδιον τὸ καὶ) ἀξιοσημείωτος φάσις ἐν τῇ ἱστορίᾳ τοῦ προαιωνίου Λόγου τοῦ Θεοῦ. Οὗτος παρίσταται ἐν τῷ κόσμῳ ἐνσαρκος. Ὁ κτίστης καὶ δημιουργὸς (στίχ. 3.) ὡς κτίσμα, ὡς ἄνθρωπος. Ὁ προαιώνιος ἄλλιος λέξ. παρὰ τῷ Πατρὶ Θεῷ Λόγος (στίχ. 1. 2.) προσέλαβεν ἐν δεδομένη στιγμήν τελείαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, χωρὶς νὰ πείθῃ τροπὴν τινα ἢ μειώσιν ἢ θεία ἐν αὐτῷ φύσις, ὡς τοῦτο σαφῶς δεικνύται ἐκ τῶν συμφραζομένων, καὶ δὴ ἐκ τοῦ 18 στίχου.

Οὕτω βραχύτατα καὶ ἐντονώτατα, καὶ ἅμα πλήρως καὶ ἀκρι-

βῶς(1) περιγράφεται ὑπὸ τοῦ ἱ. Εὐαγγελιστοῦ τὸ μέγα γεγονός τῆς ἐνανθρωπήσεως τοῦ Θεοῦ Λόγου, τῆς ἐν τῷ Θεανθρώπῳ Ἰησοῦ ὑποστατικῆς ἐνώσεως τῆς θείας καὶ ἀνθρωπίνης φύσεως. «Ἐἰπὼν ὅτι ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθηται» (στίχ. 13.), τῆς ἀπάτου ταύτης τιμῆς τίθησι τὴν αἰτίαν καὶ τὴν ὑπόθεσιν.» Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. Ζιγ. «Ἐγένετο τέθεικεν οὐ μεταβολὴν οὐσίας, ἀπαγε, ἀλλὰ σαρκὸς ἀληθινῆς ἀνάληψιν παραστήσαι βυυλόμενος.» Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. Ζιγ. Οὕτω προήλθεν εἰς τὸ μέσον («τὸ δὲ ὅπως μὴ ζῆται» Χρυσ.) ἐν πρόσωπον ἐν δυαδί φύσει, τῇ θείᾳ καὶ τῇ ἀνθρωπίνῃ, ὅν τρόπον καὶ ἐξεδηλώθη ἐν τῇ μετὰ τῶν ἀνθρώπων ἀναστροφῇ. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν, ὅτι τοῦ ἐγένετο χρῆσιν ἐποιήσατο ὁ ἱ. Εὐαγγελιστὴς ἐπὶ τῆς δημιουργικῆς ἐνεργείας τοῦ Λόγου (στίχ. 1) ἐξηγηταὶ τινες οὐχ ἀνευ λόγου ἐμβλέπουσι καὶ ἐν τῇ ἐνσαρκώσει Αὐτοῦ τὸν αὐτὸν δημιουργικὸν χαρακτήρα, ἄρα δὲ λανθάνουσαν ἐνταῦθα καὶ τὴν ἰδέαν τῆς ὑπερφυσικῆς γεννήσεως τοῦ Ἰησοῦ. Ἡ χρῆσις τῆς λέξεως **σὰρξ** (ἢ **σὰρξ καὶ αἶμα**) ἀντὶ τοῦ ὅλου ἀνθρώπου εἶνε πυκνὴ ἐν τῇ Ἁγ. Γραφῇ (πρὸς ἄλλοις ΙΖ' 2' διὰ δὲ τὸ **σὰρξ καὶ αἶμα** Ματθ. ΙΣΤ' 17)· Αὐτῆς (τῆς λέξ. **σὰρξ**) ἀναδεικνύεται τὸ ὕλικόν καὶ φθαρτὸν στοιχεῖον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ. (καὶ κατ' ἄλλους ἢ σύμφυτος αὐτῷ ἀσθένεια καὶ ἀτέλεια). Οὕτω δὲ καθίσταται μᾶλλον αἰσθητὴ ἢ μετὰ τῶν δύο φύσεων θείας **Πνεῦμα ὁ Θεὸς** Δ' 24 καὶ ἀνθρωπίνης) ὑπάρχουσα ἀντίθεσις, καὶ κατ' ἀκολουθίαν τὸ ὑπερφυσικὸν τῆς ἐνώσεως αὐτῶν, αἴρεται δὲ καὶ πᾶσα ἀμυβολία ὡς πρὸς τὸν πραγματικὸν καὶ τέλειον χαρακτήρα τῆς ἐνανθρωπήσεως, καὶ ἐξηγεῖται καὶ διασαφηνίζεται ὁ τρόπος τῆς ὑπὸ τῶν πιστευσάντων ἀποδοχῆς τοῦ Θεοῦ Λόγου (στίχ. 1. 2.), καὶ τοῦ ἐκ ταύτης σωτηριώδους δι' αὐτοὺς ἀποτελέσματος; (**τέκνα Θεοῦ γενέσθαι**). Ὡς πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Λόγου ἐν τῇ ἐνσαρκώσει πρόσληψιν πρὸς τῷ ὕλικῳ καὶ αἰσθητῷ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως στοιχείῳ καὶ τοῦ πνευματικοῦ αὐτῆς μέρους, τοῦ πνεύματος,

(1) Ἦστον χαρακτηριστικὸς ἢ διὰ τῆς μοναδικῆς ταύτης ἐνταῦθα φράσεως (ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο) διαζωγραφηθεῖται ἡ ἐνώσεως τοῦ Λόγου ἀλλοχοῦ τῆς Κ. Δ. Πρὸς. Ρωμ. Π' 8. Φιλ' Β' 1. Α' Τυμ. Γ' 16. Ἰβρ. Β' 14. Α' Ἰω. Δ' 2.

της ψυχῆς, πρὸς ἄλλοις ΙΑ' 33. ΙΒ' 27, ὡς καὶ Ε' 27. Η' 40. **Καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν.** Χαρακτηρίζεται ἡ μετὰ τῶν ἀνθρώπων ζωὴ καὶ ἀναστροφή τοῦ ἐνανθρωπήσαντος Λόγου ὡς τις κατασκήνωσις Αὐτοῦ ἐν αὐτοῖς. Διὰ τῆς εἰκονικῆς ταύτης φράσεως πρὸς δῆλωσιν τῆς ἐπι γῆς μεταξὺ τῶν ἀνθρώπων ἐναίρκου παρουσίας τοῦ Λόγου (λαμβάνομένων ὑπ' ὄψει καὶ τῶν ἀμέσως ἐπακολουθοῦντων: **καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ**) ἐπαίνωσεται πιθανῶς ὁ Ι. Πλαγγελοῦτης τὴν ἤδη ἐν μέσῳ τῶν Ἑβραίων, ὡς ἐκλεκτοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, ἐν σικῆ καὶ τύπῳ κατασκήνωσιν Αὐτοῦ (Λευίτ. ΚΣΤ' 12), κατασκήνωσιν, ἧς αλοθιτὴν εἰκόνα ἀπετέλει ἡ φωτεινὴ νεφέλη, ἡ καλύψασα τὴν Σκηνὴν τοῦ Μαρτυρίου (Ἐξ. Μ' 34-38. «Καὶ ἐκάλυψεν ἡ νεφέλη τὴν σκηνὴν τοῦ μαρτυρίου, καὶ δόξης Κυρίου ἐπέλησθη ἡ σκηνή.» Πρὸς Ματθ. ΙΖ' 5.) Τὴν ὀριστικὴν καὶ πραγματικὴν κατασκήνωσιν τοῦ Θεοῦ (διὰ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος) παρὰ τῷ ἀληθεῖ Ἰσραὴλ, τοῖς Χριστιανοῖς, προανήγγειλαν οὐχ ἀπαξ καὶ οἱ Προφῆται (Ἰεζ. ΑΖ' 26, κ. ἔξ. Ἰωήλ Γ' 17). Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν διὰ τοῦ ἐν ἡμῖν (**ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν**) δηλοῦται ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τοῦ Χριστοῦ, ἐν ἣ κατασκήνωσεν εἰς τὸ διηνεκὲς ὁ προαιώνιος Λόγος τοῦ Θεοῦ. «Διὰ παντὸς κατοικεῖ τὴν σκηνὴν, τὴν γὰρ οἴκηκα τὴν ἡμετέραν περιεβάλετο. Ἄλλ' οὐχ ὡς πάλιν αὐτὴν ἀρήσων, ἀλλ' ὡς διὰ παντὸς ἔξω μεθ' ἑαυτοῦ.» Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. **Καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ, δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός.** Ὑπερφυῆς αἴγλη καὶ υπερκόσμιος λάμψις (δόξα), ἀνάλογος πρὸς τὴν τὰς ἐμφανίσεις τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Π. Α. συνοδεύουσαν (Ἐξ. ΙΣΤ' 10. ΚΔ' 16. Μ' 34, κλπ.), πρὸς τὴν τελειότητα τῆς θείας φύσεως καὶ τῶν ἰδιοτήτων αὐτῆς ἀνταποκριομένη, σαφῶς διεφαίνετο, ἤλαμπε καὶ ἀπῆστραπεν ἀπὸ τοῦ ἐνσαρκωθέντος Λόγου. Ἄλλὰ ταύτην ὑπὸ τὴν ἀνθρωπίνην Αὐτοῦ φύσιν γὰρ διδῶσιν ἠδύναντο, γὰρ θεάσονται, γὰρ ἐναβρυνθῶσι καὶ ἀγαλλιᾶσονται ἐν αὐτῇ, οὐχὶ πάντες οἱ ἀκροαταὶ τῶν λόγων Αὐτοῦ καὶ οἱ θεαταὶ καὶ μάρτυρες τῶν ἔργων Αὐτοῦ (ΣΤ' 20. ΙΒ' 37), ἀλλὰ μόντοι οἱ πιστεύοντες εἰς Αὐτόν, οἱ διὰ τῶν νοσηρῶν ὀφθαλμῶν τῆς ψυχῆς διαβλέποντες καὶ ἀναγνωρίζοντες ἐν παντὶ λόγῳ καὶ ἔργῳ Αὐτοῦ τὴν θεῖαν σοφίαν, δύναμιν καὶ ἀγιότητα, καὶ ἦσαν ἐν τοιοῦτοις τοῖς πρώτοις οἱ Ἀπόστολοι (Α' 51. Β' 11). Δῆλον ἐκ τῶν ρηθέντων, ὅτι τὸ **ἐθεασάμεθα** ἐκφράζει τὴν ἐν-

νοίαν τοῦ ἰδεῖν αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ περιλαμβάνει ἄρα μόνους τοὺς γενομένους μάρτυρας τῆς ἐναίρκου παρουσίας τοῦ Ἰησοῦ, ὡς καὶ τὴν τοῦ διδῆναι τῷ νῶ καὶ τῇ καρδίᾳ, ἐμβραδύναυ καὶ πέρα τοῦ αἰσθητοῦ. Ἐξηγηταὶ τινες περιορίζουσι τὴν σημ. τοῦ **δόξα** (**ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν**) εἰς τὸ γεγονός τῆς Μεταμορφώσεως (Ματθ. ΙΖ' 2). Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐκδοχὴν ταύτην ἤδη ὁ Θεοφ. σημειοῦται «Ποῦ δὲ ἐθεάσαντο τὴν δόξαν; Ἰσως μὲν τινες ὑπολήθονται, ὅτι ἐν τῷ ὄρει τῷ Θαβὼρ. Τάχα δὴ καὶ τοῦτο μὲν ἀληθές, πλὴν οὐκ ἐν τῷ ὄρει μόνῳ, ἀλλὰ ἐν πᾶσιν, οἷς ἔπρατε καὶ ἔλεγεν, ἐβλεπον τὴν δόξαν αὐτοῦ». (Δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός—δόξαν τοιαύτην, οἷα ἡ τοῦ Μονογενοῦς, ὡς ἰδιαζόντως ὀνομάζει ὁ Ι. Πλαγγ. (Α' 18. Γ' 16 Α' 8. Ἰω. Δ' 9) τὸν Χριστόν, διὰ τῆς ἐπωνυμίας ταύτης (**Μονογενῆς**) δηλῶν τὴν ἔξαιρετικὴν σχέσιν τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα (οὗ τέκνα γενικῶς καλοῦνται παρ' αὐτῷ καὶ οἱ πιστοὶ, σάχ. 12), τὴν κατὰ φύσιν υἱικὴν πρὸς τὸν Θεὸν σχέσιν Αὐτοῦ. **Παρὰ Πατρός.** Νοητέον; λαμβανομένην (ἄρα δ' οὖσαν τὴν αὐτὴν πρὸς τὴν Ἐκείνου, τοῦ Πατρὸς. Πρὸς Β' Κορ. Δ' 8). Ἄλλοι ἤττον πιθανῶς τὸν ἐμπρόθετον προσδιορισμὸν **παρὰ Πατρός** συνάπτουσι τῷ ὡς **Μονογενοῦς**. «Τί δέ ἐστι τὸ **δόξαν ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός**; Οὐ προφῆτου, φησὶν, οὐδὲ ἀγγέλου... ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ γνησίου Μονογενοῦ; Παιδός. Τὸ δὲ ὡς ἐνταῦθα οὐχ ὁμοιωσέως ἐστίν, οὐδὲ παραβολῆς, ἀλλὰ βεβαιώσεως καὶ ἀναμφισβητήτου διορισμοῦ... ὅταν ἔπρατε ἔχειν μονογενῆ Υἱόν». Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζιγ, ὅς σημειοῦται: «Δόξαν οὐχ οἷα τῶν δοξασθέντων ἁγίων ἢ ἀγγέλων, ἀλλὰ δόξαν ὄντως μονογενοῦς. Τὸ γὰρ ὡς ἐνταῦθα τὸ ὄντως δηλοῖ. Πῶς δὲ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν Αὐτοῦ, ὡς Μονογενοῦς; παρὰ Πατρός πλήρης χάριτος; Βλέποντες τὰ θαύματα, . . γὰρ δῶρα τὰ ἀπόρητα... τὴν πολιτείαν, τὰς μελλούσας ὑποσχέσεις, τὰ παθήματα, τὴν θάνατον καὶ τῶν ὑψηλῶν γέμουσαν δογματικὴν διδασκαλίαν (Αὐτοῦ)» Χρυσ. **Πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας.** Ὁμοίως ἡ σύνταξις ἔχει, ἂν ἡ πρότασις αὕτη συνδεθῇ πρὸς τὸ Λόγος (ὁ Λόγος σὰρξ ἐγένετο καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, πλήρης χάριτος καὶ ἀληθείας), ὅτε δ' ὁμοίως ἢ παρεπίπτουσα πρότασις καὶ **ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν Αὐτοῦ ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρός** δέον γὰρ ἐκληφθῆ παρενθετικῶς, ὑπερ-

συντακτικῶς τε (διὰ τὴν διὰ τοῦ καὶ ἐθεασάμεθα σύνδεσιν πρὸς τὰ ἠγούμενα) καὶ κατ' ἔννοιαν φαίνεται ἀποκλειόμενον. Συνδέτεον ἄρα πλήρους χάριτος καὶ ἀληθείας πρὸς τὸ ἀμέσως ἀνωτέρω Μονογενοῦς, ἢ μᾶλλον πρὸς τὸ αὐτοῦ (καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ), εἰς ὃ τὸ ὡς Μονογενοῦς παρὰ Πατρὸς ἐπισυνάπτεται προσδιοριστικῶς. Τὴν ἐντύπωσιν τῆς τοιαύτης συντακτικῆς ἀνωμαλίας (τὴν δόξ. αὐτοῦ .. πλήρης χάρι. κλπ. ἀντιπλήρους χάρι.) μειοῖ ἡ ἱκανῶς συνήθης ἐν τε τῇ Π. Α. καὶ ἐν τῇ ἀποκρούσῃ καὶ τῇ ἄλλῃ Ἑκκλ. φιλολογίᾳ χρήσις τοῦ ἐπιθέτου πλήρους ἀλήθειας καὶ ἄνευ διακρίσεως γένους.

Βαθυσημίαντος καὶ ἐκφρασιτικώτατος χαρακτηρισμοῦ τοῦ Χριστοῦ, Ἄπ' αὐτοῦ—ἐν τε τοῖς λόγοις καὶ τοῖς ἔργοις—πρὸς τὴν ἀριδιήλωσιν ἐκραινομένην θεῖα καθόλου μεγαλειότητι (δόξῃ) ὑπερεκχειλῆς ὡς ἀπὸ πηγῆς ἀνεωτάτου ἐξερχεῖτο χάρις καὶ ἀλήθεια, ἰδιότητες (ἐν τῇ Π. Α.) τοῦ Θεοῦ, αὐτούσαι οὕτω παραστᾶσαι ἐν ἀνθρώποις ἐν τῷ ἐνσαρκωθέντι Λόγῳ, τῷ Χριστῷ. Ὁ Χριστὸς ἃ ἔλεγε καὶ ἔπραττεν, ἅπαντα ἀληθείας πλήρη (ἦν), αὐτόχαρις ὢν καὶ αὐτοαλήθεια καὶ ἄλλοις αὐτὰ χορηγῶν. Θεορ. Ἡ λέξις χάρις ἐν τῇ Κ. Α. καὶ διη παρὰ τῷ Ἄπ. Παύλῳ, ἐκφράζει συνήθως τὴν ἀπὸ τῆς ἀγίας καὶ ἀγαθότητος τοῦ Θεοῦ ἀπορρέουσαν(1) ἐπισκεπτικὴν καὶ συγγνωμονικὴν διάθεσιν, τὴν ἐλεούσαν καὶ συγχωροῦσαν τὸν ἁμαρτωλὸν ἄνθρωπον, οὕτω δὲ ἡμεῖς ἀνακαίνιζουσαν καὶ ἀναγεννώσαν αὐτὸν εἰς νέαν ἡθικὴν καὶ ἀληθῶς μακαρίαν ζωὴν. Ἡ δὲ πυκνὴ παρὰ τῷ ἱ. Εὐαγγ. λέξις ἀλήθεια δηλοῖ ὅτι κέκτηται ἀντικειμενικὴν, ὄντως ἀληθῆ καὶ πραγματικὴν ὑπόστασιν, ὅσος ὁ Θεὸς καὶ τὰ αὐτοῦ καὶ τὰ ἐν αὐτῷ, κατ' ἀπολουθίαν δὲ καὶ τὴν περὶ αὐτοῦ ἀληθῆ γνῶσιν καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ θελήματος αὐτοῦ.

Στίχ. 15. Διαπίστωσις τοῦ γεγονότος τῆς ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ ἐνσαρκώσεως τοῦ προαιωνίου Λόγου (στίχ. 1-4) καὶ αἰθίς (πρβ. στίχ. 7 κ. ἑ.), διὰ τῆς μέγα δυναμένης μαρτυρίας τοῦ Βαπτιστοῦ.

(1) Ὅθεν καὶ ἡ παρὰ τῷ ἱ. Εὐαγγελιστῇ χρῆσις τῆς λέξεως ἀγάπῃ ὅπου παρὰ τῷ Ἄπ. Παύλῳ καίτοι ἡ λέξις χάρις. Πρβ. Γ' 16 πρὸς τὸ Ρωμ. Γ' 24 κλπ.

στοῦ(1). Ἡ μαρτυρία(2) αἴτη, — ἥτις ἔδωκε πιθανῶς τὴν πρώτην ἀφορητὴν καὶ ὄθῃσιν καὶ εἰς αὐτὸν τὸν ἱ. Εὐαγγελιστὴν (στίχ. 29-41), ὅπως ἀντιληφθῆ τῆς ἐν τῷ Χριστῷ θείας μεγαλειότητος (στίχ. 14 ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν αὐτοῦ),— κέκτηται σημασίαν καὶ σπουδαιότητα οὐ μόνον διὰ τὸν χρόνον, καθ' ὃν (καὶ δι' οὗ) τὸ πρῶτον αὐτὴ ἐξηγήθη(3), ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν ὕστερον χρόνον, ἐξακολουθεῖ κατατιθεμένη (ὅθεν καὶ ὁ ἐνεστ. μαρτυρεῖ, καὶ ὁ μετὰ σημ. ἐνεστώτος, πρβλ. Ἐξ Ε' 8 κ. ἄλλχ., πρμ. κέκραγε), καὶ διὰ τοῦ κύρους αὐτῆς εὐχερῶς πεύθουσα. Ὁὗτος ἦν. Ὁ παραταρ. (ἦν ἀντι ἔπειν, στίχ. 30) λόγον ἔχει τὴν ἐν σχέσει πρὸς τὸν χρόνον, καθ' ὃν γράφει ὁ ἱ. Εὐαγγελιστής, καὶ καθ' ὃν μαρτυρεῖ ἔτι ὁ Βαπτιστὴς παρωχημένην ἐμφάνειν τοῦ Ἰησοῦ. Τὸ ὃν εἶπον δεικνύει, ὅτι ὁ Βαπτιστὴς ἀναφέρεται εἰς προηγουμένην μαρτυρίαν αὐτοῦ περὶ τοῦ Χριστοῦ (στίχ. 26 κ. ἑ. καὶ Μιθ. Γ' 11. Μάρκ. Α' 7. Λουκ. Γ' 16). Ὁ ὁπίσω μου ἐρχόμενος. Τοπικῶς (Μάρκ. Α' 17. 20) ὅθεν=ὁ ἐπακολουθῶν, ὁ κατόπιον ἐρχόμενος. Ἐχει δὲ ὕπ' ὄψιν ὁ Βαπτιστὴς τὴν μεταγενεστέραν ἐν σχέσει πρὸς αὐτὸν γέννησιν καὶ δημοσίᾳ ἐμφάνειν τοῦ Χριστοῦ, Ἐμπροσθέν μου γέγονε. Καὶ αὐθις μᾶλλον τοπικῶς (Μιθ. ΙΑ' 10), ἢ χρονικῶς (ὅτε θὰ συμπέτη πρὸς τὴν ἐκφρασιν πρῶτός μου ἦν)=

(1) Ἐπειδὴ γὰρ πάλυ τὸ θαῦμα εἶχον τοῦ ἀνδρὸς τούτου πάντες Ἰουδαῖοι... συνεχῶς αὐτοῦ ἀναμιμνήσκαι τῆς τοῦ Προδρόμου μαρτυρίας.

Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι Εὐαγγελισταὶ τῶν παλαιότερων μέμνηνται Προφητῶν... οὗτος δὲ (ὁ Εὐαγγελιστὴς Ἰωάννης) τρανοτέρην τὴν μαρτυρίαν ἐργαζόμενος, καὶ νεωρότερον, ἅτε καὶ μεγαλοφρονότερον τῶν ἄλλων φηγεζόμενος οὐ τοῦ ἀπελθόντα, οὐδὲ τελελευτικῶτος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ζῶντα καὶ παραγενόμενον, ὑποδείξαντα καὶ βαπτίζαντα αὐτὸν, τοῦτον εἰς μέσον ἄγει συνεχῶς. Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζυγ.

(2) Ἐπειδὴ διὰ τῆς παρενθέσεως ἐνταῦθα τῆς κατωτέρω (στίχ. 30) ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτῆς ἀλληλουχίᾳ φερομένης μαρτυρίας ταύτης τοῦ Βαπτιστοῦ παρίσταται διωκοπιότητι ἢ τοῦ λόγου ἀπολουθία, τῶν ἐξηγητῶν τινες ἐπιχειροῦσι τὴν μετάθεσιν τοῦ παρόντος στίχου μετὰ τὸν 18ον, ἄλλοι δὲ παρὰ τὴν ὁμοίωσον μαρτυρίαν τῶν ἀρχαίων χειρογράφων δὲν διατάσσουσι νὰ θεωρήσωσιν αὐτὸν καὶ ὡς μὴ γνήσιον.

(3) Αὕτη ἐξηγήθη ἀπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ ἐνώπιον τῶν μαθητῶν αὐτοῦ κατὰ τὸ θεῖον πῶμα πιθανῶς τοῦ Χριστοῦ ὑπ' αὐτοῦ.

μὲ προέλαβε, προέτρεξεν ἐμοῦ, μὲ υπερέβη. «Τὶ δὲ ἔστιν ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος ἔμπροσθέν μου γέγονεν; Ὁ μετὰ μικρὸν ἐρχόμενος πρὸς ὑμᾶς, ὁ ὕψον οὐρανοῦ ἐμρανεύζομενος ἦν ὡς ἀνθρώπος, υπερέβη με τῇ δόξῃ καὶ μεγαλειότητι, πᾶν γὰρ μέλλει δοξασιῶθῆναι καὶ μεγαλυνοῦθῆναι. Ὡς γεγενημένον δὲ εἶπε τὸ μέλλον, νόμιμ προφητείας». Ζηγ. Ὅτι πρῶτός μου ἦν. Ὁ λόγος τοῦ παραδόξου τοῦτου φαινομένου (καθ' ὃ ὁ ὀπίσω ἐρχόμενος γέγονεν ἔμπροσθεν) εἶπε ἡ προαιώνιος ὑπαρξίς τοῦ Χριστοῦ ὡς Λόγου παρὰ τῇ Πατρὶ (στίχ. 1, 2, Πρβλ. Η' 58, ΙΖ' 5, Κολ. Α' 17). Ἄλλοι ἐρμηνεύουσι τὸ πρῶτος ἐν τῇ σήμ. τοῦ μέζων, ἰσχυρότερος. «Ὅτι αὐτοῦ κρείττων ἦν ὁ Χριστός, Χρυσ. Πρβλ. καὶ Θεοφ. καὶ Ζηγ. Ἄλλ' ἡ σημασία αὕτη ἐγκλείεται ἐν τῇ χρονικῇ, ἐν ἣ καίται πιθανώτερον (κατὰ τὴν συνήθη αὐτοῦ χρῆσιν) τὸ πρῶτος ἐνταῦθα. Κέκτηται δὲ ἰσχυροτέρην τοῦ πρότερος σημασίαν, διότι ἐκφράζει τὴν ἔννοιαν τῆς προτεραιότητος διῶς ἀπολύτως.

Στίχ. 16. Καὶ ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες ἐλάβομεν. Τὴν ἐν Χριστῷ ἐνσάρκωσιν τοῦ Θεοῦ Λόγου (στίχ. 14) πρὸς τῇ μαρτυρίᾳ περὶ τοῦ Χριστοῦ τοῦ—ὑπὸ τε τῶν Ἰουδαίων καὶ τῶν Χριστιανῶν ἀνομολογημένου προφήτου— Βαπτιστοῦ(1) διαπιστοῖ ἢ δαμιλῶς ἀπ' Αὐτοῦ ἐπὶ πάντας τοὺς πιστεύσαντας ἐκχυθεῖσα θεία χάρις. «Συνεῖρει τὴν αὐ. οὐ μαρτυρίαν τῇ τοῦ Βαπτιστοῦ». Χρυσ. Ἐκ τοῦ πληρώματος αὐτοῦ. Ἐκ τῆς υπερπερισσεύσεως δηλ. τῶν ἐν Αὐτῷ θεῶν δυνάμεων καὶ ἰδιοτήτων, καὶ διὸ ἐκ τῆς υπεραιφρόνου ἐν Αὐτῷ θείας χάριτος (στίχ. 14). Διὰ τὴν ἐνταῦθα ἔννοιαν ὡς καὶ διὰ τὴν χρῆσιν τῆς λ. πληρωμα Πρβλ. Κολ. Β' 9 ἐν αὐτῷ (τῷ Χριστῷ) κατοικεῖ πᾶν τὸ πληρωμα τῆς Θεότητος σωματοικῶς καὶ ἐστὶ (ὡς τε Κολασσαεὶς καὶ πᾶς ἄλλος πιστός) ἐν αὐτῷ πεπληρωμένοι. Ἐπίσης δὲ Κολ. Α' 19, ὡς καὶ Ἐφ. Α' 23, ὅπου ἡ Χριστ. Ἐκκλησία ὀνομάζεται πληρωμα τοῦ Χριστοῦ τοῦ πᾶντα ἐν πᾶσι

(1) Ἡ περὶ τοῦ Χριστοῦ μαρτυρία τοῦ Βαπτιστοῦ (στίχ. 15) χαρακτηρίζεται ὡς διαπιστάσιμα ἐν γεγονόσ τῆς ἐν τῷ Χριστῷ ἐνσάρκωστος τοῦ Θεοῦ Λόγου (στίχ. 14) οὐχὶ θεβίως ἐπὶ λέξει, ἀλλὰ κατὰ τὴν οὐσίαν καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτῆς.

πληρωμένου (πληροῦντος δηλ. αὐτὴν), καὶ Γ' 19. «Ὁ μεδεκτὴν, φησὶν, ἔχει τὴν δωρεάν, ἀλλ' αὐτοπηγὴ καὶ αὐτορρίζα ἐστὶ πάντων τῶν καλῶν, αὐτοζωὴ καὶ αὐτόφως καὶ αὐτοαλήθεια» οὐκ ἐν αὐτῷ συνέχων τῶν ἀγαθῶν τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ καὶ εἰς τοὺς ἄλλους ἀπαντας ὑπερβλύζων αὐτὸν καὶ μετὰ τὸ ὑπερβλύσαι μένων πλήρης» Χρυσ. Πρβλ. Ε' 20, ΙΕ' 15, ΙΖ' 22. Πάντες. Καὶ οἱ μὴ γενόμενοι ἄρα αὐτόπται μάρτυρες τῆς ἐνσάρκου ἐπιφανείας τοῦ Ἰησοῦ. Ἐλάβομεν. Τί ἀκριβῶς ἔλαβον παρὰ τοῦ Χριστοῦ δὲν ὀρίζει ἀμέσως ὁ Ι. Εὐαγγελιστής, διὰ τῆς ὀρισταυ ταύτης φράσεως δηλουμένου, ὅτι ἔλαβον πᾶν οὐ οὔτοι κατ' ἔσοχὴν ἔχρηζον. Καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος. Ἐπιπροστίθεται (= καὶ ἐλάβομεν) καὶ ὀρίζεται ἀκριβέστερον τὸ ἀντικείμενον τῆς λήψεως, τὸ ληφθέν. Εἶπε δὲ τοῦτο χάρις, δῶρον τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ. Ἀντὶ χάριτος. Ἡ ἐκάστοτε λαμβανομένη χάρις, τὰ ἐκάστοτε λόγῳ καὶ ἔργῳ παρεχόμενα τοῖς Ἀποστόλοις νέα δῶρα τῆς χάριτος τοῦ Χριστοῦ ἔρχονται τρόπον τινὰ εἰς διαδοχὴν, οἶονεὶ ἀντικατάστασιν καὶ ἀναπλήρωσιν τῶν προτέρων (τῶν ἐν Χριστῷ αὐθις ληφθέντων πνευματικῶν δόρων), οὕτω δὲ διὰ τῆς χρησιμοποίησεως τῆς ληφθείσης χάριτος, ὡς ἀπαρχῆς καὶ βάσεως, διὰ τὴν περαιτέρω, ὁσημέραι προάγεται καὶ τελειοῦται ἢ ἐν Χριστῷ ἠδωκὴ ζωὴ τοῦ πιστεύοντος, καὶ καθίσταται οὗτος ἐπὶ μᾶλλον κοινωγὸς τῆς θείας ζωῆς. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ὑπὸ τὴν προτέραν χάριν (ἀντὶ χάριτος) νοεῖται ἡ ὑπὸ Νόμον. «Χάριν ἀντὶ χάριτος φησὶν, Ἀντὶ τῆς παλαιᾶς ἐν καινήν. Ὅσοι γὰρ ἦν δικαιοσύνη καὶ δικαιοσύνη... εἰ δὲ σιαν ἐφύλαττεν, ἐλάττω τῆς ἀληθείας ἦν.» Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζηγ. Πολλοὶ τῶν παλαιότερων ἐρμηνευτῶν (ἐν οἷς ὁ Ὄριγ. καὶ Θεοφ., ἐν μέρει δὲ καὶ ὁ Χρυσ.) ἐξηγοῦσι τὸν παρόντα στίχ. ἐν συναφείᾳ μετὰ τοῦ ἀμέσως ἀνωτέρου (στίχ. 15), ὅπερ ἦτον πιθανόν. Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην τὸ ἐλάβομεν ἐμβάλλεται εἰς τὸ στόμα τοῦ Βαπτιστοῦ. Καὶ ὁ Βαπτιστὴς βεβαίως ὡς καὶ πάντες οἱ Προφῆται, ἐφωτισθη ὑπὸ τοῦ Προαιωνίου Λόγου (Πρβλ. στίχ. 4) καὶ μετέλαβε τῆς ἀπ' αὐτοῦ χάριτος, καὶ κατὰ τοῦτο οὐδεποσῶς ἀποκλείεται τοῦ ἐλάβομεν, ἀλλὰ τοῦτο, κατὰ τὰ συμφραζόμενα, ἐκφέρει ὁ Ι. Εὐαγγελιστής ἐξ ὀνόματος τῶν, ὡς αὐτὸς, εἰς Χριστὸν πιστευσάντων, αἵτινες οὕτω παρίστανται ἐπισυνάπτοντες τὴν ἐξ ἰδίας πείρας μαρτυρίαν περὶ τοῦ Χριστοῦ εἰς τὴν ἐντολὴν καὶ ὁδηγίαν τοῦ Θεοῦ γενομένην περὶ Αὐτοῦ μαρτυρίαν

τοῦ Βαπτιστοῦ (πρλ. Α' 31 κ. εξ). Ἀντὶ τοῦ καὶ κατὰ τὴν γραφὴν τῆς πλειονότητος τῶν ἀρχαιοτέρων κωδίκων καίτια ἔτι, ἐξηγούμενον αἰτιολογικῶς. Κατὰ τὴν γραφὴν ταύτην ὁ στίχ. 16 συνδέεται πρὸς τὰ ἀμέσως προηγούμενα, καὶ ἐξάγεται ἡ ἔννοια Ἰωάννης μαρτυροῦσε κλ.π., διότι (ἔτι) ἐκ τοῦ πλήρ. αὐτοῦ ἡμεῖς πάντες, ἴσα δὲ καὶ αὐτός, δυνάμενος κατὰ ταῦτα ἐξ ἰδίας πέρας νλ μαρτυρήσῃ ἢ ὁ στίχης 15 ἐρμηνεύεται ὡς παρεμπόδιον καὶ τὸ αἰτιολογ. ἔτι συνδέεται πρὸς τὸν 14 στίχ. πρὸς τὴν φράσιν πλήρως χάριτος καὶ ἀληθείας, ὅτι διὰ τοῦ ὅτι ἐκ τοῦ πληρώματος κλ.π. μαρτυροῦσα ὁ λόγος τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ ἀπορίσεως ἔτι εἶνε πλήρως χάριτος καὶ ἀληθείας. Ὁ λόγος οὗτος εἶνε ἡ ἔμκενρία τῶν μετασχόντων τῆς χάριτος ταύτης.

Στίχ. 17. Ὁ λόγος τῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ μόνον, δι' οὐδενὸς δὲ ἄλλου, οὐδὲ δι' αὐτοῦ τοῦ Μωυσέως, θεύσεως ἐν τοῖς ἀνθρώποις τῶν ὑπεραριθμίων πνευματικῶν ἀγαθῶν (στίχ. 16), ὧν μέτοχοι ἐν Χριστῷ καθίστανται οἱ πιστεύοντες. Καὶ διὰ τοῦ Μωυσέως, (ταῦ διακείας ἄλλως μεγάλου τούτου καυχήματος τοῦ Ἰουδαϊκοῦ ἰδίου λαοῦ, παρεξηγήθη, λέγει ὁ Ι. Ἐδαγγελιστῆς, ἐπίσης μέγα τι τοῖς ἀνθρώποις, ἐπὶ ὅθι ὁ Μωυσαϊκὸς Νόμος, ἀλλ' οὗτος περιεῖχεν ἐντολὰς, δὲν περιεῖχε δὲ καὶ τὴν ἀναγκαίαν ἠθικὴν δύναμιν πρὸς ἐπιτέλειαν αὐτῶν (Ζ' 19), ὅθεν καὶ συνεπήγετο κατὰ κρίσιν (Ρωμ. Γ' 19, 20), ἐν ᾧ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν Αὐτῷ (ἐν τῇ μετ' Αὐτοῦ διὰ τῆς πίστεως κοινωνίᾳ) ἐγένετο ἐν τοῖς ἀνθρώποις ἡ χάρις, ἡ ἀρετὴ καὶ ἡ διὰ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἀνακαίνισις εἰς νέαν ἠθικὴν ζωὴν (Ρωμ. Γ' 21, κ. εξ. ΣΤ' 14), καὶ ἡ ἀλήθεια, ἡ ἀλήθεια καὶ τελεία περὶ Θεοῦ γνώσις τοῦ θελήματος; Αὐτοῦ, ἀμφοτέρω (ἢ γνώσις τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ θελήματος Αὐτοῦ) ἀτελέστερον ἐν τῇ Π. Α. παρουσιάζοντα. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ἡ λέξις ἀλήθεια σημαίνει τὴν πίσιν (πιστότητα) τοῦ Θεοῦ εἰς τὰς ἐπαγγελίας; Αὐτοῦ, πληρωθείσας ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ. «Ἦν μὲν οὖν χάρις καὶ ταῦτα (αἱ ἀρέσεις τῶν ἀμαρτιῶν) καὶ ἡ τοῦ βαπτίσματος; δωρεὰ, καὶ ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις, ἢ δι' Αὐτοῦ διδομένη, δεικνύει τὴν ἀλήθειαν σαφέστερον εἰσώμεθα, ἂν τοὺς τύπους καταριθώμεν. Τὰς γὰρ μελλούσας ἐπιτελεῖσθαι ἐν τῇ Κ. Α. οικονομίας προλαβόντες προδιέγραψαν οἱ τύποι ὡς τύποι ἀληθῶν ἐπιτελέσεν αὐτὴν ὁ Χριστός». Χρυσ. Πρβλ. Θεοφ. καὶ Ζηγ. Ἐ-

γένετο. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ ῥήματος τούτου ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ περὶ τοῦ Μωυσέως ῥηθὲν ἐπὶ ὅθι ὁ Θεοφ. παρατηρεῖ «Καὶ ὅρα πῶς ἐπὶ μὲν τῆς Παλαιᾶς εἶπε τὸ ἐπὶ ὅθι διὰ Μωυσέως, ὑπουργὸς γὰρ καὶ ὑπηρετῆς; οὗτος ἦν. Ἐπὶ δὲ τῆς Καινῆς... τὸ ἐγένετο, ἵνα δεῖξῃ ὑπὸ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ὡς δασπότου, οὐχὶ δούλου, γενομένην καὶ εἰς τέλος προβάσαν τὴν χάριν καὶ τὴν ἀλήθειαν». Ὁμ. Ζηγ. καὶ τῶν νεωτέρων τινές.

Στίχ. 18. Ὁ λόγος τῆς διὰ τοῦ Χριστοῦ μόνου ἀποκαλύψεως τοῖς ἀνθρώποις τῆς πλήρους καὶ τελείας περὶ Θεοῦ γνώσεως. Οὔτε ὁ Μωυσῆς αὐτός, ἄτε φίλος καὶ οὗτος καὶ θνητός ἀνθρώπος (πρβλ. Ε' 37, ς' 46, Γ' 13, ὡς καὶ Ἐξ. ΛΓ' 20, 23, Δευτ. Δ' 12, Α' Τιμ. ς' 16), ὄν τρόπον οὐδὲ ἄλλος προφήτης ἢ δίκαιος (ἐν ΙΑ' 9 πρόκειται περὶ ἡμῶν θεός) ἠδύνατο γὰρ ἴδῃ τὸν Θεὸν πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, κατ' ἀκολουθίαν δὲ καὶ νὰ διδάξῃ τὰ κατ' Αὐτὸν ὡς αὐτότης γνώσεως. Ἀμφοτέρω ἦσαν δυνατὰ εἰς μόνον τὸν Χριστὸν, τὸ Μονογενῆ Υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν ἐν τῷ κόλπῳ ὄντα τοῦ Πατρὸς, ὄντα Θεὸν καὶ γενόμενος Θεὸν μὲν γινώσκοντα τελείως τὰ τοῦ Θεοῦ, ὡς ἄνθρωπον δὲ δυνάμει ἄνθρωπον, καὶ μόνον γὰρ διδάξῃ καὶ τοὺς ἀνθρώπους περὶ αὐτῶν. «Τοῦ ἴδειν τὸ καὶ ἐν τῷ κόλπῳ ἐνδικαιώσθαι πολλῷ πλέον ἐστί. Ὁ μὲν γὰρ ἀπλῶς ὁρᾶν οὐ πάντως ἀκριβῆ τοῦ φαινομένου γινώσιν ἔχει ὁ δὲ τοῖς κόλποις ἐνδιατρίβων οὐδὲν ἀγνοῦσιν ποτε» Χρυσ. Ὁ Μονογενὴς Υἱός. Κατὰ πολλοὺς τῶν παλαιότερων κωδίκων ἀναγιγνώσκεται Μονογενὴς Θεός.

Ἡ γραφὴ αὕτη, καίπερ μὴ ὑποστηριζομένη ὑπὸ τῆς ἀλλαχόθι ομοιωτικῆς χρήσεως τῆς Κ. Α., ἐπιδοκιμάζεται ὑπὸ ἱκανῶν νεωτέρων κριτικῶν. Ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς. Διὰ τοῦ ἐνεστ. τῆς μετοχῆς ὁ ὢν (εἰς τὸν κόλπον) δηλοῦται ἡ φυσικὴ καὶ διαρκής — ἀνεξαρτήτως μεταβολῆς καταστάσεως — σχέσις τοῦ Μονογενεοῦ Υἱοῦ (τοῦ Χριστοῦ) πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα, οὐκ αἰ (ὡς δεικνύει ἡ εἰκονικὴ ἔκφρασις εἰς τὸν κόλπον) σχέσις στενωτάτης οικειώσεως, δυνατῆς ὡς εἰκόξ μόνον εἰς τὸν Θεὸν ἐπίσης ὄντα Υἱόν. «Διὰ τοῦτο ὁ Ἐδαγγελιστῆς τοῦ κόλου μέμνηται, πάντα διὰ τοῦ ἐνὸς ῥήματος τούτου ἐμπαίνων, ὅτι πολλὴ τῆς οὐσίας ἢ συγγένεια καὶ ἡ ἐνότης, ὅτι ἀπαράλλακτος ἢ (ἀλλήλων, Πατρὸς καὶ Υἱοῦ) γνώσις, ὅτι ἴση ἢ ἔξουσία. Οὐ γὰρ τὸν ἐτεροῦσίον ἐν τοῖς κόλποις ἂν ἔσχεν ὁ Πατήρ, ἀλλ' οὐδὲ ἂν

αὐτὸς ἐτόλμησε . . . Τὸ δὲ ὧν τοῦ αἰεὶ εἶναι σημαντικὸν ἔστι καὶ τοῦ ἀνάρχου εἶναι Χρυσ. «Κόλπους διούσαν πατρικοὺς μηδὲν ὑποπεισ-  
σης σωματικὸν ἐπὶ Θεοῦ. Τὴν γὰρ γνησιότητα καὶ τὸ ἀχώριστον καὶ  
συναϊδίον δεῖξαι βουλόμενος τοῦ Υἱοῦ πρὸς τὸν Πατέρα ὁ Ἐθαγγελισ-  
τῆς τούτου τοῦ ὀνόματος ἐμνήσθη Θεοῦ. Ὁμ. Ζαγ. Εἰς τὸν  
κόλπον. Ὁ ἔμπροσθ. οὗτος διωρισμὸς ἐξηγεῖται ὡς ταυτοσημῶς πρὸς  
τὸ ἐν τῷ κόλπῳ. Κατ' ἄλλους ὡς δηλῶν τὴν ζωσαν μεταξὺ Πατρὸς  
καὶ Υἱοῦ καιωνίαν (πρβλ. στίχ. 1), ἢ ὡς ἐκφράζων τὴν ἔννοιαν τῆς  
κλίσεως οὗα ἢ τοῦ πρὸς τοὺς κόλπους τινὸς ἀνακλινομένου. Ἐξηγεῖται  
τινας ἀποδίδουσιν εἰς τὴν ἔκφρασιν (ὁ ὧν εἰς τὸν κόλπον) τὴν  
σημασίαν τῆς εἰς τοὺς Πατρικοὺς κόλπους ἐπανόδου καὶ ἐν δεξιᾷ Ἀδ-  
τοῦ καθέδρου τοῦ ἀναστάντος Ἰησοῦ, ἀναδειχθέντος οὕτως ὡς γνησίου  
Μονογενοῦς Υἱοῦ. Ἐξηγουμένου γνησίου ἐπίσης καὶ ἀληθῶς τὸ τοῦ  
Πατρὸς. Ἐκεῖνος. Ἐννοεῖται ὁ Χριστὸς, ὅς μόνος, ἄτε Μονογε-  
νῆς Υἱὸς καὶ ὧν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, βλέπων δ' οὕτω Ἀδτιὸν  
πρόσωπον πρὸς πρόσωπον, ἠδύνατο νὰ ἐξηγησῆται τελείως τὰ κατ'  
Ἀδτιόν. Ἐξηγήσατο. Ἐν τῷ ἐξηγήσατο περιλαμβάνεται τὸ  
ἑώρακεν, ὡς ἀναγκαῖα προτιπόμεσις. Τίνα δὲ ἐξηγήσατο νοεῖται  
οἰκοδοῦν, τὸν Θεὸν, καθότι ἐν τῷ προσώπῳ Ἀδτιοῦ, ὡς τοῦ Μονογε-  
νοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ ἐνοαρκαδιέντος, ἐν τοῖς λόγῳ καὶ τοῖς ἔργοις,  
—καὶ δὴ κατ' ἐξοχὴν ἐν τῇ ὑπὲρ τῶν ἀποστασιῶν ἀπὸ τοῦ ἀληθινοῦ Θεοῦ  
καὶ ἁμαρτωλῶν ἀνθρώπων θυσίᾳ Ἀδτιοῦ— παρέστησαν ἔρημυζον καὶ  
ζῶσαν τὴν γνησίαν εἰκόνα τοῦ Θεοῦ (ΙΔ' 9), «Ὅστις δι' Ἀδτιοῦ καὶ ἐν  
Ἀδτιῷ (τῷ Χριστῷ) ἀπεκαλύφθη τοῖς ἀνθρώποις κατ' ἐξοχὴν ὡς ἀγίατη  
πατρικῇ ἐν τῇ τελείᾳ αὐτῆς μορφῇ, ὡς ἀγίατη ὑπερβαίνουσα πᾶν σὺ-  
νηθες μέτρον καὶ ὄριον, ἄτε τοῦ ἐν τῇ πλάνῃ καὶ τῇ κακίᾳ βεβηθημέ-  
νου ὄντος ἀνθρώπου ἀνασύρασα καὶ ἀξιώσασα αὐτὸν νὰ κατοιστῶ-  
σι τέκνα Θεοῦ, κοινωνοὶ αὐτῆς τῆς θείας ζωῆς καὶ μιμησιότητος (Π' 5 κ. ἔ.) Τοῦ ρήμ. ἐξηγεῖσθε ἀπαντῆ σταθερῶς παρὰ τῶν παλαι-  
οῖς ἢ χρῆσις ἐπὶ τῆς ἑρμηνείας τῶν θείων.

## ΦΑΝΕΡΩΣΙΣ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ

## ΩΣ ΤΟΥ ΜΟΝΟΓΕΝΟΥΣ ΥΙΟΥ ΤΟΥ ΘΕΟΥ

## Α'. ΔΗΜΟΣΙΑ.

Α'. 19—1Β' 50.

Ἡ περὶ Χριστοῦ μαρτυρία τοῦ θεοπέμπτου μάρτυρος  
Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου Α' 19—38. Καὶ δὴ 1ον Πρὸ  
τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Μ. Συνεδρίου (στίχ. 19—28).  
2ον Πρὸ τῶν αὐτῶν, πρὸ τῶν ἐπίων ἑαυτοῦ πεθανόν  
μαθητῶν, καὶ πρὸ ἄλλων τινῶν ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ  
Χριστοῦ (στίχ. 29—34). 3ον Πρὸ τοῦ ἐκ τῶν μαθη-  
τῶν αὐτοῦ (στίχ. 35—38).

Α', 19. Καὶ αὕτη ἐστὶν ἡ μαρτυρία τοῦ Ἰωάννου.  
κλπ. Ἀρκεταὶ ἢ Ἐθαγγελιστῆς διήγησις (πρβλ. Μάρκ. Α' 4) εἰσφορμένη  
διὰ τοῦ καὶ, ὃν τρόπον πολλάκις ἐν τῇ Π. Διαθήκῃ ἀρχονται βιβλία  
ἕλα ἢ ταύλαχιστον κεφάλαια. Ὡς ἀρχὴν δὲ τῆς διηγήσεως αὐτοῦ προ-  
τάσσει ὁ Ἐθαγγελιστῆς τὴν πρὸ τῆς ἐπισήμου ἐπιτροπείας τοῦ Μ. Συνε-  
δρίου μαρτυρίαν τοῦ Βαπτιστοῦ, ἣς μιν εἶπεν ἐποιήσατο ἤδη ἐν στίχ. 6—8  
καὶ 15. Εἰς ἀμεσώτεραν σχέσιν καὶ ἀκολουθίαν πρὸς τὸν διὰ τοῦ  
13ου στίχου περατωθέντα πρόλογον τὴν ἀρχὴν ταύτην τῆς διηγήσεως  
τοῦ Ἐθαγγελιστοῦ τιθέντες ἐξηγεῖται τινεὶ ἐρμηνεύουσι. Καὶ —ὅπως νῦν  
τὰ περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ ρηθέντα διαπιστωθῶσι— αὕτη (ἢ ἀκόλουθος  
δηλ.) εἶνε ἢ ἐν τῷ στίχῳ 8 κ. ἔξ. μνημονευθεῖσα μαρτυρία αὐτοῦ. Οἱ  
Ἰουδαῖοι. Νοεῖται τὸ Μέγα Συνέδριον, ἢ ἀνωτέρα Ἐθνικὴ καὶ Ἐκ-  
κλησιαστικὴ ἀρχὴ τῶν Ἰουδαίων, σεβαστὴ παρ' αὐτοῖς καὶ ἔξω τῶν ὁ-  
ρίων τῆς Παλαιστίνης, ἣτις δὲ ὡς τοιαύτη εἴπερ τις καὶ ἄλλη ἠδύνα-  
το νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀντιπροσωπεύουσα τὸ ὅλον ἔθνος, τοὺς Ἰουδαίους  
πάντας. Διὰ τὴν τοιαύτην χρῆσιν τοῦ Ἰουδαῖοι παρὰ τῷ Ἰωάννῃ  
πρβλ. καὶ Β' 18, Ε' 10, 15—18, 33. Θ' 22 κλπ. Ἐξ Ἱεροσου-

**Λόγων.** Ὅπου ἦτο ἡ ἔδρα τοῦ Μ. Συνεδρίου. **Ἱεροῦς.** Ἐκ τῶν δογματικῶν ὡς εἶπε. Ἐπειδὴ τοῦ Μ. Συνεδρίου προήδρευεν ὁ Ἀρχιερεὺς; ἠδύνατο οὕτως νὰ διαθέσῃ ἐκ τοῦ προσωπικοῦ τῶν Ἱερέων τὰ κατάλληλα πρὸς τὸν σκοπὸν πρόσωπα. **Καὶ Λευέτας.** Οὗτοι ἐχρησίμευον πρὸς φύλαξιν καὶ πρὸς διαφόρους ἄλλας ὑπηρεσίας τοῦ Ναοῦ. Οἱ μετὰ τῶν Ἱερέων ἀποσταλείτες θὰ ἀπετέλουν τὴν τμητικὴν αὐτῶν ἀκολουθίαν, ἐν ἀνάγκῃ δὲ θὰ ἐχρησίμευον καὶ πρὸς ἀσφαλείαν αὐτῶν κατὰ τὴν ὁδὸν ἢ καὶ πρὸ τῶν ἐξηγητῶν τυχόν ὁμιλητῶν τοῦ Βαπτιστοῦ. **Σὺ τίς εἶ;** Τὸ κήρυγμα τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ ἡ εἰς τὸ βάπτισμα αὐτοῦ μεγάλη συρροὴ τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ ἐκείνηρα τὴν προσοχὴν καὶ τοῦ Μ. Συνεδρίου, περιελθόντος αὐτοῦ εἰς τὴν ἀνάγκη, ὅπως καθ' ὃ εἶχε δικαίωμα ἐξακριβώσῃ ἐπισήμως ἐκ τοῦ στόματος αὐτοῦ τοῦ Βαπτιστοῦ τὰ κατ' αὐτόν. Ἐν τῇ τοιαύτῃ ἐξέτασει καὶ ἐπερωτήσῃ οἱ ἀρχ. ἐξηγηταὶ (Χρυσ. Θεοφ. καὶ Ζιγ.) ἐμβλέπονται ἐπίβουλον κατὰ τοῦ Χριστοῦ πρόθεσιν. Οὕτω ὁ Ζιγ. σημειοῦται ὡς ἠρώτησαν ἀνοήτως, ὅτι πείσεται ἀνθρώπινόν τι καὶ ὑπὸ φιλοδοξίας ἑαυτὸν εἶναι τὸν Χριστὸν ἂν εἶποι, καὶ λοιπὸν ἡ περὶ τοῦ Ἰησοῦ σφισθηθεὶς φήμη, καθ' ἣς πάντα ἐπραγματεύοντο. «Ἐν πίσῃ περιτύσσει ἢ ἐπισήμως αὕτη ἀποστολὴ καὶ ἐπερωτήσις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς εἶδος πειρασμοῦ διὰ τὸν Βαπτιστὴν, ἀναλόγου πρὸς τὸν ὑπὸ τοῦ Διαβόλου πειρασμὸν τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ. **Σὺ τίς εἶ;** Κατ' οὐσίαν ὅ,τι καὶ τὸ κατωτέρω (στίχ. 22). **τί λέγετε περὶ σεαυτοῦ;**

Στίχ. 20. Ὁ Βαπτιστὴς ἐν τῇ ἐρωτήσῃ τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Μ. Συνεδρίου ἐνεῖδε τὸν πόθον νὰ μάθωσι μῆκος ἔχει ἀξιώσις Μεσσιῶν (πρὸς βλ. Λουκ. Γ' 15), διὸ καὶ ρητῶς κατηγορηματικῶς ἀποκρούει πᾶσαν τοιαύτην ἀξίωσιν (πρὸς βλ. στίχ. 8), ὡς οὐκ ἔστιν ἂν ἦτο αὕτη δελεαστικὴ. Ἀπαντᾷ δ' ἅμα οὕτως κατὰ τρόπον ὑπαινισσόμενον (οὐκ εἰμὲ ἐγώ); ὅτι ἄλλος ἦτο ὁ Μεσσίας. Ὁ ὑπαινιγμὸς οὕτως πρόκειται εὐδηλότερος κατὰ τὴν γραφὴν οὐκ ἐγὼ εἰμὲ ὁ Χριστός. «Πρὸς τὴν διάνοιαν, μεθ' ἣς ἠρώτων, οὐ πρὸς τὴν ἐρώτησιν αὐτὴν ἀπεκρίνατο». (Χρυσ. Ζιγ.)

Στίχ. 21. **Καὶ ἠρώτησαν αὐτόν τί οὖν; Ἠλίας** εἰ σὺς ἢ νέα αὕτη ἐρώτησις προέκυθε, ὅτι ὁ Βαπτιστὴς εἶχε θεωρηθῆ ἢ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς ὁ προφήτης Ἠλίας. Ἐπὶ τῇ βίβῃ τοῦ Μωλαχίου Δ' 5 ὡς προδρομὸς τοῦ Μεσσία προσηγορεύεται αὐτός

οὕτως ὁ ἀναληφθεὶς εἰς τὸν Οὐρανὸν (Δ' Βασιλ. Β' 11) προφήτης Ἠλίας. Τὸ δὲ ἐπίμονον κήρυγμα τοῦ Βαπτιστοῦ περὶ προσεγγίσεως τῆς Βασιλείας τοῦ Θεοῦ καὶ ὁ αὐστηρὸς καὶ ἀσκητικὸς τρόπος τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἐπεμίμησκον πολὺ τὸν ζηλωτὴν προφήτην τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἀγαάβ (πρὸς βλ. Μτθ. ΙΑ' 14, ΙΣΤ' 14, ΙΖ' 10 κ. ἐξ.). **Τί οὖν;** Εἰσαγεται οὕτω ἡ δευτέρα αὕτη ἐρώτησις ὡς ἀκολουθία τῶν ἡγουμένων. Εἰ οὐκ εἶ ὁ Χριστός, τί οὖν εἶ; οὐκ οὐκ εἶσαι; Καὶ εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἀπαντᾷ ἐπίσης ἀποφατικῶς ὁ Βαπτιστὴς, διότι ἠρωτᾶτο προδήλως ὑπὸ πνεύμα προσωπικῆς ταυτότητος αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἠλίαν, ὅπως βεβαίως δὲν ἦτο. Ὡς πρὸς τὴν ταυτότητα τοῦ χαρακτήρος, τοῦ ζήλου κ. λ. π. πρὸς βλ. Μτθ. ΙΖ' 10-12, Μρκ. Θ' 10, 11, Λουκ. Α' 17, Ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόφρατος ταύτης ζήτημα εἶνε ἂν συνῆδῃ πρὸς τὴν μετριοφροσύνην τοῦ Προδρόμου ἢ ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἰδίου ταύτις ἑαυτοῦ πρὸς τὴν ὑπέροχον τοῦ προφ. Ἠλία φυσιογνωμίαν. **Ὁ προφήτης εἶ σὺ;** Ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν ταύτην (ἐπὶ τῇ βίβῃ τοῦ Δευτ. ΙΙ' 15, 18, 19.) προσεδρακᾶτο φαίσις (πρὸς βλ. Ζ' 40) ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων κατὰ τοὺς χρόνους ταύτους καὶ ἕτερος ἀπεσταλμένος τοῦ Θεοῦ (πρὸς βλ. Μτθ. ΙΣΤ' 14), βαπτιστὴς κατὰ τινος ἦτο (ΣΤ' 14; αὐτὸς ὁ Μεσσίας. Ἀρνηθεὶς νὰ ταύτις ἑαυτὸν καθ' οἰονδήποτε τρόπον πρὸς τὸν Ἠλίαν δὲν ἠδύνατο, ὡς εἶπε, νὰ δεχθῆ τὴν ἐπωνυμίαν τοῦ (κατὰ τὸ πνεῦμα τῶν ἐπερωτῶντων) ὀρισμένου (ὁ προφ.) προφήτου, τοῦ ἀναμιμήσκοντος (κατὰ τὴν προφ. ρῆσιν) τὸν Μεσσίαν αὐτόν. **Καὶ ἀπεκρίθη, οὐ.** «Καὶ μὴν προφήτης ἦν. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἀρνεῖται; Πάλιν πρὸς τὴν διάνοιαν βλέπων τῶν ἐρωτῶντων ἠσπασθῆναι γὰρ τινὰ προφήτην ἐξαίρετον ἦξεν» Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. Ζιγ.

Στίχ. 22. Οἱ ἀπεσταλμένοι τοῦ Μ. Συνεδρίου ἐξαντλήσαντες ὅ,τι ἐλέγκτο ἢ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποτεθῆ περὶ τοῦ Βαπτιστοῦ, ἐπιθυμοῦντες δὲ, ἢ ὄντες πεφορημένοι, νὰ κομισωσιν ὀρισμένην ἀπάντησιν εἰς τοὺς ἐντολὰς αὐτῶν, ἐπερωτῶσι τὸ τέταρτον ζητοῦντες ρητὴν καὶ σαφῆ ἀπάντησιν· τί ἐθεώρει αὐτὸς ἑαυτὸν ὁ Βαπτιστὴς.

Στίχ. 23. Εἰς ἀπάντησιν τῆς ἐπιμόνου ἐρωτήσεως τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Μ. Συνεδρίου ὁ Βαπτιστὴς χαρακτηρεῖ ἑαυτὸν ἐκ τοῦ ἔργου, ὅπως ἀναμίμησκει καθὼς εἶπεν Ἠσαΐας τὴν καρδίαν τοῦ Ἠσαίου πρὸς τὸν Ἰουδαϊκὸν λαόν, ὅπως ἀρῆ ἐκ μέσου πάν τὸ ἐπι-

προσθεῖν πρὸς τὴν σωτηριώδη ἐνέργειαν τοῦ ἐρχομένου Κυρίου (Ψα. Μ' 1-11). Ἐντεῦθεν δὲ καὶ ἡ χρῆσις τοῦ κεκμένου τῆς σχετικῆς προφητείας τοῦ Ἡσαΐου (1), ἀναφερομένης ἀρχικῶς εἰς τὴν ἐκ τῆς Βαβυλωνείου αἰχμαλωσίας ἐπιστροφὴν τῶν Ἰουδαίων. Ὁ Βαπτιστὴς περὶ αὐθενὸς ἄλλου ἐφρόντιζεν, ἢ ὅπως ἀναδείξῃ τὸν παρασκευαστικὸν χαρακτῆρα τῆς ἀποστολῆς αὐτοῦ.

Στίχ. 24 Ὁ Εὐαγγελιστὴς προσετίθει ἐνταῦθα χαρακτηρισμὸν τῶν ἀπεσταμένων τοῦ Μ. Συνεδρίου, ἀναγκαῖον θεωρηθῆναι ὡς αὐτοῦ πρὸς ἐξήγησιν τῆς περαιτέρω αὐτοβούλου πλέον καὶ αὐθορμητοῦ ἐρωτήσεως αὐτῶν. Κατὰ τὴν γραφὴν τῶν ἀρχαιοστρ. κωδίκων **Καὶ ἀπεστειλμ.** ἄνευ ἄρθρου. Κατὰ τὴν γραφὴν ταύτην δηλοῦται, ἢ ὅτι ἡ πρὸς τὸν Βαπτιστὴν κρησβεία ἀπεστειλὴ κυρίως ὑπὸ τῆς ἐν τῷ Μ. Συνεδρίῳ μερίδος τῶν Φαρισαίων, καὶ τὰ ἀποτελοῦντα ἄρα αὐτὴν πρόσωπα ἦσαν ὁμόφρονα αὐτοῖς, ἢ ὅτι ληξάνης τῆς ἀποστολῆς τῶν ἱερέων καὶ Λευιτῶν προσέβαλεν εἰς μέσον νέα ἐπιτροπεία, ἐκ Φαρισαίων ἀποτελουμένη, ἥτις καὶ ἀκροασαμένη τῶν πρὸς τοὺς ἱερεῖς ἀπαντήσεων τοῦ Βαπτιστοῦ ἐποιήσατο τὴν περαιτέρω ἐρώτησιν. Οἱ Φαρισαῖοι, κηχορισμένοι, ἀπεχόμενοι τῆς κοινῆς συναναστροφῆς, ὡς μὴ μολυνθῶσι, ἦσαν τάξις Ἰουδαίων, διακρινομένων διὰ τὴν ἄκραν αὐστηρότητα τῆς τυπικῆς τηρήσεως τῶν διατάξεων τοῦ Μ. Νόμου καὶ τῶν εἰς αὐτὰς ἐρμηνειῶν τῶν Ἰουδαίων διδασκάλων (τῶν μεγάλων Ραββίνων), ἀπολαύουτες τιμῆς καὶ ἐπιρροῆς παρὰ τῷ Ἰουδαϊκῷ λαῷ πρὸς τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν τάσιν καὶ διὰ τὸν πατριωτικὸν αὐτῶν ζῆλον καὶ τὸ κατὰ τοῦ ξενικοῦ ζυγοῦ μῖσος αὐτῶν.

Στίχ. 25. Δείκνυται ἡ τεφλὴ προσκόλλησις τῶν ἀπιδίων τούτων τοῦ γραμμιατοῦ τῆς Γραφῆς καὶ τῶν εἰς αὐτὴν ἐρμηνειῶν τῶν διδασκάλων αὐτῶν (τῶν νόμικῶν). Καίτοι ὁ Βαπτιστὴς διὰ τοῦ στόματος τοῦ Ἡσαΐου ἐχρημακτήρισεν ἑαυτὸν ὡς πρόδρομον τοῦ Μεσσοῦ καὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς, ἄρα ὡς ἔργον ἔχοντα νὰ καλέσῃ τὸν λαὸν εἰς μετάνοιαν, ὅπερ συμβολικῶς ἐσήμαινε τὸ τελοῦμενον ὑπ' αὐτοῦ

(1) Ἄπειν κατὰ τοῦς Ο' ἔχει ὡς: «φρονή. σιάντος ἐν τῇ ἐπίμωφ' ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου, εὐθεῖας πνεῦμα τῆς ἐρήνης τοῦ Θεοῦ ἡμῶν». Πρῶτ., Μεθ. Γ' 3. Μρκ. Α' 3. Λουκ. Γ' 5.

βιάπτισμα, οἷτοι θεωροῦσιν αὐτὸν ὡς νοσφιζόμενον ξένον δικαίωμα, καὶ ἐπιχειροῦσι τρόπον τινὰ νὰ ἐλέγξωσιν αὐτὸν, ἐχόμενοι ἀπρὸς τῆς Ἰδέας, ὅτι κατὰ τὰ δεδιδαγμένα αὐτοῖς μόνον αὐτὸς ὁ Χριστὸς, ἢ ὁ Προφήτης αὐτοπροσώπως ἐμφανιζόμενος καὶ ρητῶς ἑαυτοὺς ὀνομάζοντες ἐδικαιοῦντο νὰ βαπτίζωσιν. Ὁ Θεοφ. λέγων τὸ πρῶτον κατὰ τὸν Χρυσ. «Ἐπειδὴ διὰ κολακείας οὐκ ἠδύναντο αὐτὸν ἐλεῖν, διὰ σκληροτέρων καὶ ἐπικλητικωτέρων λόγων ἐκφοβοῦσιν, ἵνα ὁμολογήσῃ ἑαυτὸν Χριστὸν», μικρὸν κατωτέρω γράφει «φαίνονται μοῖ Ἰουδαῖοι θέλοντες μὴδὲ τὸν Ἰωάννην δόξαι παρὰ τοῖς πολλοῖς Χριστὸν, ἀλλ' ἀπὸ φθόνου καὶ βασκανίας ἐρωτᾶν αὐτόν.»

Στίχ. 26. Ἀπαντῶν ὁ Βαπτιστὴς ὁμολογεῖ, ὅτι βαπτίζει, ἀλλὰ προστίθει καὶ προσδιορισμὸν ἐν ὕδατι, ὅπερ προηποθέτει καὶ ἕτερον βάπτισμα, τὸ ἐν Πνεύματι (στίχ. 33. Πρῶτ. καὶ Μεθ. Γ' 11. Μρκ. Α' 8. Λουκ. Γ' 16.), τὸ ἀληθινὸν δηλ. καὶ πραγματικὸν βάπτισμα (Γ' 5 κ. ἐξ.), τὸ ἀνῆκον τῷ Χριστῷ, ὃν καὶ ὑποδεικνύει ὁ Βαπτιστὴς ὡς ἤδη ἐπιφανέντα λέγων: **μέσος δὲ ὑμῶν ἔστηκεν, ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴσαστε.** Καὶ ἄλλην γραφὴν. **Μέσος ὑμῶν στήκει. Στήκει ἐνεστωτικὸς σχηματισμὸς ἐκ τοῦ πρῶτ. ἔστηκα.** Ὁν ὑμεῖς οὐκ οἴσαστε. Ἐγὼ δὲ οἶδα, δι' ὃ καὶ βαπτίζω ἐν ὕδατι, ἄγων οὕτω ἐπ' αὐτόν. Ὑπὸ τὸ οὐκ οἴσαστε λανθάνει — ὡς τις προφητεία τοῦ Προδρόμου — ὁ πένθιμος τόνος ὁ διήκων δι' ὅλης τῆς Εὐαγγελικῆς διηγήσεως, ἡ παραγνώρισις καὶ ἀπόρρησις τοῦ Χριστοῦ ὑπὸ τῶν Ἰουδαίων (στίχ. 11). «Αὐτοὶ καθ' ἑαυτῶν τὴν ψήφον ἐξήνεγκαν (οἱ Ἰουδαῖοι). Πῶς καὶ τίνοι τρόπον; Ἀξιόπιστον ἠγήσαντο εἶναι τὸν Ἰωάννην . . . . μετὰ πορησίας πολλῆς ὁμολόγησε μὴ εἶναι μήτε ὁ Χριστὸς, μήτε Ἠλίας, μήτε ὁ προφήτης. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστη, ἀλλὰ καὶ ἐδίδαξε τίς εἴη, καὶ διελέχθη καὶ περὶ τῆς τοῦ οικείου βαπτισματος φύσεως, ὅτι μικρὸν καὶ εὐτελές, καὶ ὕδατος πλέον ἔχον οὐδὲν (1) . . . Τί λοιπὸν ἔδει; οὐχὶ πιστεῦσαι τῷ μαρτυρηθῆναι καὶ προσκυνῆσαι καὶ ὁμολογῆσαι Θεόν;» Χρυσ. «Ἐγὼ μὲν βαπτίζω ἐν ὕδατι μόνον, οὐκ ἄρῃσιν ἁμαρτιῶν ἔχοντι, ἀλλὰ προπαρασκευάζοντι εἰς

(1) Κιτ. κτῆρ. «Ἰαρωδικὰ τοῦτό ἐστιν ἐκείνου (τοῦ βαπτισματος τοῦ Χριστοῦ). Τὰ δὲ ἡμέτερα σκιά καὶ εἰκὼν» Χρυσ.



τὸ δέξασθαι τὸ πνευματικὸν βάπτισμα, τὸ τὴν ἄρσιν τῶν ἁμαρτιῶν δωροῦμενον». Θεοφ.

Στίχ. 27. **Αὐτὸς ἔστιν ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος, ὃς ἔμπροσθέν μου γέγνε.** Πρβλ. στίχ. 15: **Οὐδὲ οὐκ εἰμὶ ἰκανὸς εἶνα λύσω αὐτοῦ τὸν ἱμάντα τοῦ υποδήματός.** Πρὸς Μιθ. Γ' 11 καὶ αὖ οὐκ εἰμὶ ἰκανός, τὸ υποδήματά βασιλεύσει, κατ' οὐσίαν τὸ αὐτό. Ἐμφράζει συναίσθησιν τῆς ἀνταρξίμου ἐπιφορῆς τοῦ Χριστοῦ. Οὐδὲ τοῦ εὐτελεστέρου δούλου τὴν θέσιν δὲν ἔχει ἀπέναντι αὐτοῦ ὁ Βαπτιστής. «Τοῖς γὰρ ἐσχάτοις αἰεταῖς ἐπιτίθενται ἢ τοιαύτη ὑπηρεσία» Ζιγ. Κατὰ τὴν γραφὴν τῶν ἀρχ. κωδ. ἔλλείπουναι οἱ λέξεις αὐτὸς ἔσσε καὶ ὃς ἔμπροσθέν μου γέγνε. Κατὰ τὴν γραφὴν τούτην τὸ ὁ ὀπίσω μου ἐρχόμενος προσδιορίζεται ὡς ὑποκείμενον τὸ ρ. στήκει (μέσος ὑμ. ἔστ.).

Στίχ. 28. Ἦδη μετὰ τὸ πέρας τῆς διηγήσεως (πρβλ. καὶ ΣΓ' 59, Η' 20) προσδιορίζεται ὁ τόπος, ὅπου ἀνηλλάγησαν τὰ ἀνωτέρω μεταξὺ τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ τῶν ἀποσταλέτων πρὸς αὐτὸν, ὅπως ἐξακριβώσῃ τὴν ἐπίσημον αὐτοῦ ιδιότητα. Ἐν Βηθανίᾳ. Ἄν εἴνε δυνατόν νὰ ὀρίσθῃ ἐπακριβῶς τὴν σήμερον ἢ θέσις αὐτῆς. Προδήλιος ἔκειτο πρὸς Δ. τοῦ Ἰορδάνου, εἰς ἀπόστασιν ἴσως μιλίων τινῶν ἀπὸ τῶν πρὸς τὴν Νεβρὰν θάλασσαν ὄχθων αὐτοῦ, ὅπου ἐβίβατιζεν ὁ Ἰωάννης (Μιθ. Δ' 6, 13. Μοκ. Α' 5 Α. κ. Γ' 3, Α' 1.), καὶ ἦτο διήφορος τῆς παρὰ τὴν Ἱερουσαλήμ Βηθανίας. τῆς κόμης Μαριῆς καὶ Μάρθας (ΙΑ' 1). Ὁ Ὁριγένης κατ' αὐτὸν δὲ καὶ Ἰω. ὁ Χρυσόστομος, ὁ Θεοφύλ. ὁ Ζιγ. καὶ ἄλλοι (ἐν οἷς καὶ νεώτεροι) προσέκριναν ἐντιθέτα τὴν γραφὴν Βηθαβαρᾶ. Τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ μνησιν τοῦ τόπου τῆς ἀνωτέρω ἐκτελέσεως μαρτυρίας τοῦ Βαπτιστοῦ οἱ ἀρχαῖοι ἐξηγ. ἐπιτινεύουσιν ὑπὸ τὸ πνεῦμα: «Οὐκ ἐν οὐσίᾳ, οὐδὲ ἐν μέσῳ πλήθους ταῦτα περὶ Χριστοῦ ἀνεκήρυκτεν» Θεοφ. Τῶν νεώτερον ἐξηγητῶν τινες ἐν τῇ μνησιν ταύτῃ ἐμβλέπουσι τὸν οὐτόπτην τῶν ἐκτελεσθέντων μαρτυρη. Ὅτι ἢ περὶ ἧς ἀνωτέρω δὲ λόγος μαρτυρία τοῦ Βαπτιστοῦ ἐσηκολούθησε τῷ βαπτίσματι τοῦ Ἰησοῦ δηλον ἐκ τῆς δηλώσεως αὐτοῦ, ὅτι ἵδαι τὸν Χριστὸν (ἐξαγομένης ἐκ τοῦ ὄν ὑμεῖς οὐκ οὐδέατε στίχ. 20), ἂν δὲ κατὰ τὰ τῶν στίχ. 31-33 ἠδύνατο νὰ γνωρίσῃ μόνον μετὰ τὸ βάπτισμα. Ὅτι δὲ κατ' ἀκολουθίαν τῆς ἐν λόγῳ μαρτυρίας Βαπτιστοῦ ἠγᾶται καὶ

40] ἡμερος ἐν τῇ ἐρήμῳ διατριβῇ τοῦ Ἰησοῦ καὶ ὁ πειρασμὸς εὐδελον. Ὁθεν καὶ δικαίως ὁ Ζιγ. σημειοῦται «Τὰ μεταξὺ πάντα παραδρομῶν, πῶς τε ἐβαπτίσθη καὶ πῶς ἀνωθεν ἐμαρτυρήθη, καὶ τὴν ἐν τῇ ἐρήμῳ τεσσαρακονθήμερον νηστειαν, καὶ τοὺς πειρασμούς, ὡς τοῖς ἄλλοις Εὐαγγ. ἀπηγγελμένα, λοιπὸν διηγείται (ὁ Εὐαγγ. Ἰω.) τὰ μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρήμου κάθοδον αὐτοῦ, παραλελειμμένα τούτοις». Πρβλ. καὶ Χρυσ.

2ον) **Δευτέρα μαρτυρία τοῦ Βαπτιστοῦ περὶ τοῦ Χριστοῦ, παρόντος (στίχ. 29-34).**

Στίχ. 29. Ἡ νέα αὕτη μαρτυρία τοῦ Βαπτιστοῦ περὶ τοῦ Ἰησοῦ ἐγένετο, ὡς ἐκ τῶν συμφραζομένων καὶ ἐκ τοῦ Γ' 20 δεικνύται, ὅπου καὶ ἡ πρὸ τῶν ἀποσταλέτων τοῦ Μ. Συνεδρίου, καίτοι πιθανώτατα οὐχὶ ἐν αὐτῇ τῇ Βηθανίᾳ, ἀλλ' οὐ μακρὰν αὐτῆς, κατὰ τὸν τόπον, ὅπου ἐβίβασκε καὶ ἐβάπτιζεν ὁ Ἰωάννης. **Βλέπει τὸν Ἰησοῦν ἐρχόμενον πρὸς αὐτόν.** Πόθεν καὶ πρὸς τίνα σκοπὸν(1) δὲν ὀρίζει ὁ Εὐαγγελιστής, ἐπιστὰς τὴν προσοχὴν αὐτοῦ εἰς τὸ οὐσιώδες, οἷον ἢ περὶ τοῦ Χριστοῦ ὡς σωτήρος τῶν ἀνθρώπων μαρτυρία τοῦ Βαπτιστοῦ. Ἀποτεινόμενος πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν καὶ δεκνύων τὸν Ἰησοῦν χαρακτηρίζει αὐτὸν ὁ Βαπτιστής δι' ἐξάχως ὑψηλοῦ καὶ τιμητικοῦ χαρακτηρισμοῦ, ἐμπαιήσαντος καὶ ὡς ἐκ τῆς οὐνοδαυτήτος τοῦ μαρτυροῦντος μεγάλην εἰς τοὺς ἀκούοντας ἐντύπωσιν (πρβλ. 1' 26 Γ' 41): **Ἦδε ὁ ἄμυνός τοῦ Θεοῦ ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου.** Τὴν ἄρσιν τῶν ἁμαρτιῶν, ὡς ἀναγκαῖον ὄρον τῆς ἐπικρατήσεως τῆς Μεσσιακῆς βασιλείας ἐπὶ τῆς γῆς, ἀπεξεδέχοντο ἐπὶ τῇ βίᾳ τῆς Π. Δ. οἱ Ἰουδαῖοι τῶν χρόνων τοῦ Βαπτιστοῦ, ἀλλ' οὐδαμῶς —παρὰ τὰς

(1) Ὁ Ἰωάννης ἐπανήχετο φαίνεται ἐκ τῆς ἐρήμου, ὅπου εἶχε πειρασθῆ. Οὕτω καὶ ὁ Ζιγ. σημειοῦται «Τῇ ἐπαύριον μετὰ τὴν ἀπὸ τῆς ἐρήμου κάθοδον αὐτοῦ ὄπλωνται». Πρὸς τῆς ἐνδοξείας τῆς ἐπιπέμου Αὐτοῦ ἐνεργείας εἶδει νὰ ἀνογνωρισθῆ καὶ κηρυχθῆ ὑπὸ τοῦ τελευταίου τῶν Προφητῶν, τῶν προφητευμένων τὴν ἐλευσίαν Αὐτοῦ. «Ὡστε δοῦναι ἀφορμὴν ἐκείνῳ τῷ Οὐμνιστῷ κήρυκε καὶ δευτέρῳ φωνῇ τοῖς τὰ πρότερα ἀκηκοῦσιν ἀκριβέστερον ἐνθεῖναι τὰ εἰρημένα καὶ προσδεῖναι ἕτερα πάλιν». Χρυσ.

σχετικᾶς προφητείας τῆς Π. Δ., ἐπὶ παραδ. τὴν Ἰσ. ΝΓ' (στίχ. 4: **οὗτος τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν φέρει**, 6: **Κύριος παρέβηκεν αὐτὸν τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν**, 7: **ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη**, κτλ.) Μεσσιανὸν καὶ κατ' αὐτοὺς ἔχουσαν χαρακτηρισμὸν—ἐξαομιμένην ἐκ τῆς θυσίας τοῦ Μεσσοῦ (Α' Κορ. Α' 23). Ὁ ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ ἄρα χαρακτηρισμὸς τοῦ ὡς Μεσσοῦ ὑπ' αὐτοῦ (κατὰ τὸ δοθέν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σημεῖον) ἀναγνωρισθέντος Χριστοῦ ὡς ἀμνοῦ αἰχροντος τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου ἀφείλετο εἰς φαιτωμὸν τοῦ Θεοῦ εὐφρόντα οὐχ ἦτιον, δύναται εὐλόγως νὰ ἑταιρεθῆ, πρόσφορον πυρὰ τῷ Βαπτιστῇ ἔδαφος. Ὡς τέκνον Ἰσραηλῆος οἰκογενεῖας ἐμφανούμενος ἔτι μᾶλλον τῆς ἰδέας τῆς ἀνάγκης θυσίας πρὸς κάλυψιν τῶν ἁμαρτιῶν ὁ Βαπτιστὴς ἐναβιάδυνε πιθανῶς κάλλιον πολλῶν τῶν ἁμαρτιῶν αὐτοῦ εἰς τὰς Μεσσιανικὰς προφητείας, οἷαι ἢ τοῦ ΝΓ' κεφ. τοῦ Ἰσαίου. Εἰς τὴν πεποίθησιν δὲ ταύτην εἰσέχυσεν αὐτὸν ἡ ἠθικὴ κατάστασις τῶν Ἰουδαίων, μὴ ἀνταποκρινομένη εἰς τὴν ἰδρυσιν τῆς Μεσσιανικῆς βασιλείας, καθ' ἣν χρόνον ὁ Μεσσίας Χριστὸς ἦτο ἡδὴ παρών. Ἐξῆλον ἄρα, ὅτι αὐτὸς ὁ Χριστὸς ἔδει ν' ἀναλάβῃ τὸ ἔργον τοῦ ἠθικοῦ ἐξαομιτοῦ διὰ τοῦ ὑπὸ τῶν σχετικῶν προφητειῶν ὑποδεικνυμένου τρόπου, διὰ τῆς αὐτοθυσίας, καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον συνῆδε καὶ ὁ ταπεινὸς καὶ ἀνεπίδεικτος χαρακτὴρ τῆς ἐπιφανείας Αὐτοῦ. «Ἄμνὸν δὲ αὐτὸν καλεῖ τῆς προφητείας ἀναμνηστικῶν Ἰουδαίων τῆς Ἰσαίου καὶ τῆς σκιάς τῆς κατὰ τὸν Μωυσῆα, ἔν' ἀπὸ τοῦ τύπου μᾶλλον αὐτοῦ προσαγύγεται πρὸς τὴν ἀλήθειαν. Ἐκείνος μὲν οὖν ὁ ἀμνὸς οὐδενὸς καθ' ἑαυτὸν ἁμαρτίαν ἔλαβεν· Οὗτος δὲ τῆς οἰκουμένης ἀπίστης. Κινδυνεύουσαν γὰρ αὐτὴν ἀπολέσθαι ταχέως αὐτὴν ἀπήλλαξε τῆς ὀργῆς τοῦ Θεοῦ». Χρυσ. **Ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ.** Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς πασχολοὺς — ἦτις θυσία κυρίως φαίνεται δοῦσα ἀφορμὴν εἰς τὴν ἐκφρασιν **ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ** (πρβλ. Α' Πέτρ. Α' 18—20. Ἀποκ. Ε' 6—10 κλπ.)—ὡς καὶ πρὸς πάντα ἄλλον ἀμνὸν Ἰλαστικῆς θυσίας ὁ Χριστὸς καλεῖται ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ (**ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ**, ὡς ἀνήμων τῷ Θεῷ καὶ ὑπ' Αὐτοῦ ἀποσταλμένος (Α' Πέτρ. Α' 20 κλπ.). «Ὡς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατρὸς διὰ τὴν πρὸς ἡμᾶς ἀγάπην δόντος αὐτὸν εἰς σφαγὴν ὑπὲρ ἡμῶν.» Θεοφ. Διὰ τὴν τοιαύτην σημ. τῆς γενν. (τοῦ Θεοῦ) πρβλ. ΣΤ' 33 **ἔρτος τοῦ Θεοῦ.** **Ὁ αἴρων.** Γενικὸς χαρακτηρισμὸς, χωρὶς νὰ ὀφείληται τὸ χρονικὸν σημεῖον (1) τῆς ἐν λόγῳ ἄρσεως

καὶ ἐξαλείψεως, ἐν οἷᾳ σημασίᾳ (τὴν τῆς ἐξαλείψεως ἰδίᾳ) καίτοι ἡ λέξις (**αἴρων**) ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἐν Α' Ἰω Γ' 5. Ἀξιοσημείωτος ἢ ἐν τε τῇ Π. καὶ τῇ Κ. Δ. ἀνάλογος χρῆσις τοῦ ῥήμ. **φέρειν** (Ἰσ. ΝΓ' 4. 11. 12. Ἐβρ. Θ' 28. Α' Πέτρ. Β' 24.) ὡς καὶ τοῦ **λαμβάνειν** (ἁμαρτίας) (Λευίτ. ΚΔ' 15. Ἀρ. Ε' 31. ΙΑ' 34 κλπ.), ὅτε τοῦ φέρειν καὶ λαμβάνειν, τοῦ λόγου ὄντες περὶ ἁμαρτίας, συνεπαγομένου τὴν ἔννοιαν τῆς ἀπομακρύνσεως, τῆς ἄρσεως ἐκ μέσου καὶ ἐξαλείψεως αὐτῶν, τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐξίλασμοῦ. Διὰ τὴν χρῆσιν τοῦ **αἴρων** ἐν τῇ σημ. τοῦ αἴρων καὶ ἀπομακρύνω πρβλ. Μαρ. Β' 9. Ὁ Χριστὸς, ὡς ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ἀνέλαβεν ἐφ' ἑαυτὸν τὰς ἁμαρτίας τῶν ἀνθρώπων, προσενεχθεὶς ἐπὶ τοῦ σταυροῦ ἀμωμος ἐξίλαστικῇ δι' αὐτοὺς τῷ Θεῷ Πατρὶ θυσία ἐξιλίωσε τὴν θέλαν δικαιοσύνην, καὶ ἀπήλλαξεν αὐτὸν τοὺς ἀνθρώπους τῆς δι' αὐτὰς εὐθύνης καὶ ἐνοχῆς, καταλλάξας ἅμα τῷ Θεῷ Πατρὶ καὶ καινὴν ζωὴν αὐτοῖς δωρησάμενος. **Ὁ αἴρων τὰς ἁμαρτίας τοῦ κόσμου.** Ὡς ἐνιαίου ὕλου. «Τὴν ἁμαρτίαν εἰπὼν πάσας τὰς ἁμαρτίας ἐδήλωσεν». Θεοφ. Πρβλ. Α' Ἰω. Β' 5. **(Τὴν ἁμαρτίαν) τοῦ κόσμου.** Οὐχὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων μόνον. Ὁ καθολικὸς χαρακτὴρ τοῦ στοιχειώδους ἔργου τοῦ Χριστοῦ ἀναδεικνύεται πολλὰς πυρὰ τῷ ἰ. Εὐαγγελιστῇ (πρβλ. Γ' 16 κ. ἐξ. Δ' 42. ΙΑ' 52 κλπ.). «Ὅτι δὲ τὴν πεποίθησιν ταύτην ἐνεστρεφίζετο καὶ ὁ Βαπτιστὴς, ἐκτὸς τοῦ ἀπὸ τοῦ Θεοῦ φαιτωμοῦ τοῦ πρὸς ἐκτίμησιν καὶ ἀναγνώρισιν τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν ἀδηγήσαντος, δῆλον καὶ ἐξ ὧων εἶπε πρὸς τοὺς Ἰουδαίους, τὰς ἐλπίδας τῆς σωτηρίας αὐτῶν στηρίζοντας ἐπὶ τῆς ἐκ τοῦ Ἀβραάμ καταγωγῆς αὐτῶν (Ματθ. Γ' 9. **Δύναται ὁ Θεὸς ἐκ τῶν λίθων τυύτων ἐγεῖραι τέκνα τῷ Ἀβραάμ).**

Στίχ. 30. Πρβ. στίχ. 15.

(1) Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ὁ ἐνεστ. ἐκφράζει προφητικῶς τὸ μέλλον ὡς παρὸν, ἢ τὴν διάρκειαν τῆς ἐξίλαστικῆς δυνάμεως τῆς θυσίας τοῦ Χριστοῦ. «Ὅτε εἶπεν ὁ ληζόμενος ἢ ὁ ἄσας, ἀλλ' ὁ αἴρων, ὡς εἶπεν τοῦτο ποιοῦντος Αὐτοῦ. Οὐ γὰρ τότε μόνον ἔλαβεν, ὅτε ἔπαθεν, ἀλλ' ἐξ ἐκείνου μέχρι τοῦ παρόντος αἶρει τὰς ἁμαρτίας, οὐκ εἶπεν σταυρούμενος (μὴν γὰρ ὑπὲρ ἁμαρτιῶν προσηνεχθεὶς θυσίαν), ἀλλ' εἶπεν καθαίρων διὰ τῆς μίσεως ἐκείνης». Χρυσ. «Καθ' ἑκάστην γὰρ αἶρει τὰς ἁμαρτίας ἡμῶν, τὰς μὲν διὰ τοῦ βαπτίσματος, τὰς δὲ διὰ τῆς μετανοίας». Θεοφ.

Στίχ. 31. Ὁ Βαπτιστὴς ὁμολογεῖ πρὸ τῶν ἀκροατῶν αὐτοῦ, ὅτι τοιοῦτον, ὅσον ἄρτι (στίχ. 29 καὶ 30), καὶ τὴν προτεραιάν (στίχ. 27), διεκήρυξε τὸν Ἰησοῦν, ἠγνῶσι τὸ πρῶτον, ὡς τρόπον ἠγνῶσιν αὐτὸν καὶ οἱ ἀκροαταὶ αὐτοῦ (πρβλ. καὶ στίχ. 26: Ἦν ὑμεῖς οὐκ οἴσθατε) πρὶν ἐνωπιωθῶσι τῆς μαρτυρίας αὐτοῦ. Ὅτι διὰ τοῦ οὐκ ᾔδειν (ὡς τρόπον καὶ διὰ τοῦ οὐκ οἴσθατε, στίχ. 26) πᾶσα οἰαδήκοσε προτέρα γνωριμία τοῦ Βαπτιστοῦ (καὶ τῶν παρόντων) μετὰ τοῦ Ἰησοῦ δὲν ἀποκλείεται εὐδηλον. Ἡ παρὰ τῷ Εὐαγγ. Λουκῆ (κεφ. Α') μάλιστα διήγησις περὶ τοῦ Προδρομοῦ φαίνεται πως ὑποστηρίζουσα γνώρισίαν τινὰ μετὰ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Βαπτιστοῦ. Ἄλλ' ἡ γνωριμία αὕτη πόρρω ἀπέχετο τῆς ἢν κατὰ τὴν ἐν λόγῳ ἀποκάλυψιν ἐκτήσατο ὁ Βαπτιστὴς, ὡς τρόπον καὶ αὐτὴ ἢ ἐν ταῖς λέξ. τοῦ Βαπτ., ταῖς πρὸ τοῦ βαπτίσματος ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἰησοῦν (κατὰ τὴν διήγησιν τῶν Συνοπτικῶν) ρηθῆναι ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι, ἐκφραζούσας μᾶλλον προφητικὴν προαισθησίν τοῦ Βαπτιστοῦ ἐν διαρκεῖ διατελοῦντος προσδοκίᾳ, προαισθησίν προκληθεῖσαν πιθανῶς καὶ ὑπὸ τῆς ἐπιβλητικῆς παρουσίας τοῦ Ἰησοῦ, ἢ γινώσιν Αὐτοῦ τοιαύτην, οἷαν ἐκτήσατο περὶ Αὐτοῦ μετὰ τὸ βάπτισμα καὶ τὸ παρακολουθήσασθαι αὐτὸ σημεῖον ἐξ οὐρανοῦ. Ὁ Χρυσόστομος τὸ οὐκ ᾔδειν περιορίζει εἰς τὸν πρῶτον χρόνον μέχρι βραχὺ πρὸ τοῦ βαπτίσματος. «Πῶς οὖν εἰ οὐκ ᾔδει αὐτὸν πρὸ τῆς τοῦ Πνεύματος καθόδου πρὸ τοῦ βαπτίσματος διεκώλυεν αὐτὸν λέγων, ἐγὼ χρεῖαν ἔχω ὑπὸ σοῦ βαπτισθῆναι; Τοῦτο γὰρ τεκμήριον τοῦ σφύδρα Αὐτὸν εἶδέναι ἦν. Ἄλλ' οὐκ ἔμπροσθεν καὶ πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου. Τὰ μὲν γὰρ θαύματα, ὅσα περὶ παιδὸς ὄντος ἐγένεον, πρὸ πολλοῦ συμβεβήκει τοῦ χρόνου, τοῦ Ἰωάννου σφύδρα καὶ αὐτοῦ παιδὸς ὄντος, ἐν δὲ τῷ μεταξὺ πολλοῦ γενομένου χρόνου αἰκότως πᾶσιν ἄγνωστος ἐτύγχανε. . . . ὥστε, ὅταν λέγῃ οὐκ ᾔδειν αὐτὸν, τὸν ἔμπροσθεν λέγει χρόνον, οὐ τὸν ἐγγὺς τοῦ βαπτίσματος, ἐπεὶ πῶς αὐτὸν ἐκώλυσε;». Τὴν γνώμην τοῦ Χρυσοστόμου ἀσπαζόμενος καὶ ὁ Θεοφ. διατυπῶν καὶ δευτέραν τινὰ, καθ' ἣν «οὐκ ᾔδειν, ὡς αὐτὸς ἔστιν ὁ Πνεῦματι Ἁγίῳ βαπτιστῶν· ὅτι μέντοι ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς ἔστιν ᾔδειν, διὰ καὶ κατὰ τὸν Μτθ. διεκώλυεν Αὐτὸν κλπ.». Ὑπὸ τοιοῦτο πνεῦμα (ὡπὸ τὴν ἐννοιαν σχετικῆς, μὴ σαφοῦς καὶ βεβαίας, γνώσεως ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ τοῦ Ἰησοῦ πρὸ τοῦ βαπτίσματος Αὐτοῦ) ἐκφραζόμενα καὶ τῶν νεωτέρων ἐξηγητῶν ἱκανοί. Ἄλλ' ἕνα φανερωθῆ τῷ

Ἰσραὴλ διὰ τοῦτο ἦλθον ἐγὼ ἐν ὕδατι βαπτίζων. Ἡ ἐν λόγῳ ἄγνοια τοῦ Ἰησοῦ ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ παραταθῆ, διότι ἀκριβῶς ἀπεστάλη (ἦλθον. Πρβλ. καὶ στίχ. 7), ἵνα δι' αὐτοῦ φανερωθῆ Ὁυτος τῷ λαῷ τοῦ Ἰσραὴλ. Ἕνα φανερωθῆ. Ἕνα ἀποκαλυφθῆ ἢ λανθάνουσα ἐν αὐτῷ θεία δόξα καὶ μεγαλειότης. Ἕν τοιαύτη χρήσει σχεδὸν πάντοτε παρὰ τῷ Ι. Εὐαγγελιστῇ εἶδον ῥήματα τοῦτο (πρβλ. Β' 11. ΙΖ' 6. Α' Ἰω. Α' 2). Τῷ Ἰσραὴλ. Ἡ παρὰ τῆς ἐνεργείας τοῦ Βαπτιστοῦ. Ἰσραὴλ. Ἡ τιμητικὴ προσωνυμία τοῦ Ἰουδαϊκοῦ λαοῦ, ὡς τοῦ ἐκλεκτοῦ λαοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ κεπιστευμένου τὰς ἐπαγγελίας τῆς σωτηρίας τῶν ἀνθρώπων. Πρβλ. Ρωμ. Θ' 6, κλπ. Διὰ τοῦτο ἦλθον ἐν ὕδατι βαπτίζων. Οὗτος (ἢ δηλωθεῖσα φανέρωσις τοῦ Ἰησοῦ καὶ ὁ Μεσσιακὸς Αὐτοῦ χαρακτήρ) ἦτο ὁ τελικὸς σκοπὸς τῆς ἀποστολῆς τοῦ Βαπτιστοῦ, ὅς διὰ τοῦ ἐν ὕδατι βαπτίσματος αὐτοῦ, συμβολίζοντος τὴν ἀνάγκην τῆς μετανοίας καὶ προσηγοῦντος τὸ ἐν Πνεύματι βάπτισμα τοῦ Μεσοῦ Χριστοῦ, ἐπίσχυσε τὴν προσοχὴν καὶ ἀδήγει πρὸς Αὐτὸν (πρβλ. Πρξ. ΙΘ' 4.). «Οὐ τότεν ἄλλην τινὰ αἰτίαν εἶχεν ἐκεῖνο τὸ λουτρὸν ἢ τὸ προοδοποιῆσαι τῇ εἰς Χριστὸν πίστει. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἵνα ἀπαλλάξω ἀμαρτημάτων ἦλθον βαπτίζων, ἀλλ' ἕνα φανερωθῆ τῷ Ἰσραὴλ. Τί γὰρ, εἰπέ μοι, τοῦ βαπτίσματος χωρὶς οὐκ ἔστιν κηρύξαι καὶ ἐπαγαγεῖσθαι τοὺς ὄχλους; Ἀλλὰ ραδίως οὕτως οὐδαμῶς. Οὐδὲ γὰρ ἂν οὕτως συνέδραμον ἅπαντες. . . . οὐκ ἂν ἔμαθον τὴν ἀπὸ τῆς συγκρίσεως ὑπεροχὴν.» Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζιγ. Κόγω. Διὰ τοῦ καὶ (καὶ ἐγὼ) ἀναλαμβάνει ὁ Εὐαγγελιστὴς τὸ ἐγὼ τοῦ προηγουμένου στίχου, συνεχίζων οὕτω τὸν λόγον αὐτοῦ, ἢ (κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν) καταλέγει ἐναντὶν τοῖς ἄλλοις, τοῖς μὴ εἰδόσιν ἐπίσης τὸν Ἰησοῦν.

Στίχ. 32. Προτάσσεται ὑπὸ τοῦ Ι. Εὐαγγελιστοῦ ἡ μαρτυρία τοῦ Βαπτιστοῦ περὶ τοῦ κατὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ βάπτισιν τοῦ Ἰησοῦ, ὑποτιθεμένην γνωστὴν (Μτθ. Γ' 13. 17. Μαρκ. Α' 9-11. Λουκ. Γ' 21 κ.ε.), γενομένου αὐτῷ ἐξ οὐρανοῦ αἰσθητοῦ σημείου. Ὅτι τοῦ σημείου τούτου ἀνεληφθῆ οὐκ ἦν καὶ ὁ Ἰησοῦς μαρτυροῦσιν οἱ ἄλλοι Εὐαγγελισταὶ Ἐπ' αὐτόν. Ἡ αἰτία, διὰ τὴν προηγουμένην κίνησιν τῆς καταβάσεως.

Στίχ. 33. Κόγω οὐκ ᾔδειν αὐτόν. Ἐπαναλαμβάνει ὁ Βαπτιστὴς τὴν προτέραν αὐτοῦ ἄγνοιαν τοῦ Ἰησοῦ ὡς Μεσοῦ, ὅπως

ἐρμηνεύον τὴν σημασίαν τοῦ γενομένου αὐτῷ σημείου (στίχ. 32.) καταστήσῃ δῆλον, ὅτι ἐρωτήσθη περὶ τοῦ Ἰησοῦ οὐχὶ ἄλλως ἢ παρ' αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ εἰς τὸ βάπτισμα αὐτὸν ἀποστείλαντος. Ἡ ἐν τῇ δηλώσει τοῦ Βαπτιστοῦ ἄλλ' ὁ πέμψας με κλπ. ἔλλειψις τοῦ προσδ. ὡς περισσευόντων (μετὰ τὸ καταβαίνον) πείθει, ὅτι κατὰ τὴν γενομένην αὐτῷ ἐσαυτοκλήν ἀποκάλυψιν τοῦ Θεοῦ περὶ τοῦ αἰσθητοῦ σημείου, δι' οὗ θὰ ἐγνώριζε τὸν Ἰησοῦν ὡς τὸν ἐν Πνεύματι ἁγίῳ βαπτίζοντα, δὲν διεσαφηνίσθη τὸ εἶδος τοῦ σημείου, ὁ δὲ Βαπτιστὴς ἰδὼν τὸ Πνεῦμα καταβαίνον ὡς περισσευόντων(\*) ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν εὐχερῶς διέγνω ἐν αὐτῷ τὸ προρηθὲν αὐτῷ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ σημείον. Ἡ ὑπὸ μορφὴν περισσευόντων κἀποδοξία ἐπὶ τὸν Ἰησοῦν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος καὶ ἡ ἐν αὐτῷ παραμόνιμος, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν πρόσκαιρον μόνον φωτισμὸν τῶν Προφητῶν, (πρβλ. Δ' Βασ. Γ' 15.) ἐγκατάστασις, πρὸς τῇ σημασίᾳ ἦν ἐκείνητο διὰ τὴν ἀναγνώρισιν καὶ τὴν ἀνακήρυξιν αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ ὡς τοῦ Μεσσία (πρβλ. καὶ Ἠσ. ΙΑ' 2. ΜΒ' 1. ΝΘ' 21. ΞΑ' 1, καθ' ἣ ὁ Μεσσίας θὰ διεκρίνετο δι' εἰδικῆς δωρεᾶς τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ) δύναται νὰ θεωρηθῆ, ὅτι ἐσυμβόλιζε καὶ τὴν διὰ τοῦ Ἰησοῦ, ἀναλαμβάνοντος ἡδὴ ἐπισήμως τὸ Μεσσιακὸν ἀξίωμα, ἀποκατάστασιν τῆς εἰρήνης μεταξὺ Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων καὶ τὴν παραμόνιμον οὕτω κατασκήνωσιν τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ(1) ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν διὰ τῆς πίστεως τῷ Χριστῷ ἐνομένων (Α' Πε. Δ' 14. Πρβλ. ΙΑ' 17. Α' Ἰω. Β' 27. Γ' 24)(2). Ὅτι

(\*) Τὴν ἴσ. ὡς περισσευόντων (στίχ. 32) τῶν ἐξηνικῶν τινος ἐρημνύουσιν ὡς ἐξαικονίζουσαν μᾶλλον τὸν τρόπον τῆς καταβάσεως (τὸ ἔρημον, ὃν τρόπον πέταται κατερχομένη ἢ περισσευόντων), ἢ τὴν αἰσθητὴν μορφήν, ἢ ἢν θαυμασίῳ τινὶ τρόπῳ τὸ καθαρὸς πνευματικὸν γεγονός (τῆς καταβάσεως τοῦ ἁγ. Πνεύματος) ἀντελήβθη αἰσθητῶς ὁ Βαπτιστὴς. Ὡς τοιαῦταν αἰσθητὴν μορφήν οἱ ἐξηγῶνται οὗτοι ὑποθέτουσι λάμψιν τινὰ (πρβλ. Πράξ. Β' 3). Ἀλλὰ παρὰ τῷ Λουκ. Γ' 22 οὕτως σημειοῦται δογματικῶς εἶδει περισσευόντων.

(1) Ἡ ἐπὶ ὁρισμὸν πρόσωπα κἀποδοξία τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ ἐν τῇ Π. Δ. ἦτο παροδική (πρβλ. Ἁρ. ΙΑ' 25).

(2) «Καὶ Θεὸς ὢν ἀναμάρτητος ἐβαπτίσθη δογματικῶς ὡς ἄνθρωπος οὐκ αὐτὸς θεόμενος βαπτίσματος, ἀλλ' ἵνα τὸ ἡμέτερον βάπτισμα δοξά-

δὲ οὐδαμῶς καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἔτι (ἐν ἀναφορᾷ δηλ. εἰς τὴν ἀνθρώπινην αὐτοῦ φύσιν) ἐγκοινοῦσάθη ἐν τῷ Ἰησοῦ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ κατὰ τὴν βάπτισιν πρῶτον, ἐκτὸς τῆς συνοικουσίας αὐτῷ θείας φύσεως, ἥτινι προσιδιόζει ἀναγκαίως τὸ ἅγιον Πνεῦμα, δῆλον ἐκ τοῦ χαρακτήρος τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως αὐτοῦ, ὡς καὶ ἐξ αὐτῆς τῆς κατὰ τὸ βάπτισμα αὐτοῦ καθόδου ἐπ' αὐτὸν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, προϋποτιθείσης κκαθαρισμένην φύσιν, κοινωνουσαν ἡδὴ τῆς ζωῆς τοῦ Θεοῦ διότι ἄλλως θὰ καθήρχετο τοῦτο καὶ ἐπὶ τοὺς ἄλλους, τοὺς βαπτιζομένους ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, ὅπερ δὲν συνέβαινε (πρβλ. στίχ. 26. 33, καὶ Πράξ. ΙΘ' 2-4). Ὅτι δὲ ἐπίσης ὁ Χριστὸς καὶ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον εἶχε τὴν συνειδήσιν τοῦ Μεσσιακοῦ αὐτοῦ ἀξιωματος δῆλον ἐξ ὧν λέγει πρὸς τὸν Βαπτιστὴν κωλύοντα αὐτὸν, ὅπως βαπτισθῆ ὑπ' αὐτοῦ. Ὅτι ἄρα μόνον δύναται ἴσως νὰ λεχθῆ ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ κατὰ τὸ ἀνθρώπινον ἀντίληψιν καὶ συναίσθησιν τῆς καθόδου ἐπ' αὐτὸν τοῦ Ἁγ. Πνεύματος (πρβλ. Μρκ. Α' 10 κλπ.), παρακολουθουμένης καὶ ὑπὸ τῆς μαρτυρίας τοῦ Πατρὸς (οὕτως ἐστὶν ὁ ὕμνος μου ὁ ἀγαπητὸς, ἐν ᾧ κηδεύεται) εἶνε, ὅτι οὗτος νῦν ἡσθάνθη ἑαυτὸν ἐν τῇ ἀκμῇ, ὅπως κατάρχηται τοῦ μεγάλου ἔργου, δι' ὃ ἀπεστάλη ὑπὸ τοῦ Πατρὸς, ἕπερ ποτε καὶ ἄλλοτε κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐκείνην στιγμὴν δοκιμάσας ἐν Ἐυαγγ. τὴν ἀγάπην αὐτοῦ, τὴν μετ' αὐτοῦ κοινωνίαν καὶ τὴν δύναμιν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος (πρβλ. Λουκ. Δ' 1).

Στίχ. 34. **Κἀγὼ ἐώρακα καὶ μεμαρτύρηκα, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ υἱὸς τοῦ Θεοῦ.** - Ὁ ἐν ἁγίῳ Πνεύματι βαπτίζων—ὁ συμφώνως πρὸς τὴν διὰ τοῦ ὄρατοῦ σημείου(1) τοῦ Θεοῦ τοῦ γενομένου

ση, ἵνα πιστεύωμεν, ὅτι ὡςπερ εἰς αὐτὸν κατεῖλε τὸ Πνεῦμα τὸ Ἅγιον, οὕτω καὶ ἐπ' ἡμᾶς τοὺς εἰς αὐτὸν βαπτιζομένους». Migne II σ. 876.

(1) Οἱ ἄλλοι τυχόν μάρτυρες τοῦ ὑπερφυσικοῦ τούτου σημείου δὲν ἀντελήβθησαν πάντως αὐτοῦ, ἢ συνέβη εἰς αὐτοὺς ἀνάλογόν τι πρὸς τὰ ἐν ΙΒ' 29. Πράξ. Θ' 7. «Πῶς οὖν οὐκ ἐπίστευσαν Ἰουδαῖοι, φησίν; Οὐδὲ γὰρ μόνος Ἰωάννης εἶδε τὸ Πνεῦμα ἐν εἶδει περισσευόντων... Ὅτι εἰ καὶ εἶδον, ἀλλὰ τὰ τοιαῦτα οὐχὶ τῶν τοῦ σώματος ὀφθαλμῶν δεῖται μόνον, ἀλλὰ πρὸς τούτων τῆς κατὰ διάνοιαν ὕψους, ὡς τε μὴ φαντασίαν περιττὴν τὸ πρῶ-

τῷ Βαπτιστῇ ὑποδειχθεὶς ὡς ὢν αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς — δὲν ἠδύνατο νὰ εἶνε, καὶ δὲν ἦτο ἄλλος, ἢ αὐτὸς ὁ κατ' ἐξαιρετικὸν τρόπον, τ. ἔ. φύσει, Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, τὸ πλήρωμα τῆ θείας χάριτος "Ὅθεν ὁ Βαπτιστὴς ἀδῶ προβαίνων ἀπὸ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τοῦ Χριστοῦ ὡς τοῦ ἐν Πνεύματι βαπτίζοντος, ὡς ἰδρυτοῦ τῆς Μεσσιακῆς βασιλείας (πρβλ. Ψα. ΜΔ' 3. Ψα. ΛΣ' 27. Ίερ. ΛΑ' 31, ὅπου ὁ κύριος χαρακτηρ τῆς Μεσσιακῆς βασιλείας εἶνε τὸ ἐν Ἁγίῳ Πνεύματι βάπτισμα) προσέβησε τὸν λόγον εἰς τὸν σαφῆ καὶ ρητὸν χαρακτηρισμὸν Αὐτοῦ ὡς τοῦ Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, προσωνυμίας ἐν χρῆσει ἐπίσης ἐπὶ τοῦ Μεσσία (πρβλ. Μρκ. Γ' 11. Ε' 7. Μτθ. ΚΣ' 63). ἦν δ' ὁμοίως ὁ Βαπτιστὴς μεταχειρισθῆ ὑπὸ ἔννοιαν πάντως ὑψηλοτέραν τῆς ἀποδομιμένης αὐτῇ ὑπὸ τῶν συγχρόνων αὐτῷ Ἰουδαίων, ὑπὸ ἔννοιαν δηλ. ἀνταποκρινομένην πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ χρῆσιν αὐτῆς (πρβλ. στίχ. 14, 18.), τὴν πραγματικὴν τ. ἔ. ἔννοιαν, τὴν εἰς τὴν προαιώνιον ἀπὸ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς γέννησιν ἀναφερομένην. Πρβλ. καὶ τὴν συναφῆ πρὸς τὴν μαρτυρίαν ταύτην τοῦ Βαπτιστοῦ μνείαν τῆς ἐξ Οὐρανοῦ φωνῆς τοῦ Πατρὸς οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς μου ὁ ἀγαπητός, (Μτθ. Γ' 17), τὴν παρὰ τοῖς ἄλλοις ἰ. Εὐαγγελισταῖς ἀπαντῶσαν. Οἱ παρακ. ἐώρακα καὶ μαρτυρήκα ἐκφράζουσι τὸν διαρκῆ καὶ παραμόνιμον χαρακτηρ τῆς μαρτυρίας τοῦ Βαπτιστοῦ ἐχούσης αἰώνιον κύρος καὶ σημασίαν. Ὡς πρὸς τὸν χρόνον, καθ' ὃν ὑπὸ τὸν τύπον τοῦτον ἐμαρτύρησε περὶ τοῦ Χριστοῦ ὁ Βαπτιστὴς, ὁ Χρυσόστομος (ὅμι. δὲ καὶ ὁ Θεοφ. καὶ ὁ Ζιγ.) σημειοῦται «Καὶ ποῦ ἐμαρτύρησεν, ὅτι οὗτός ἐστιν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Ἄμνὸν μὲν γάρ Αὐτὸν ἐκάλεσεν, καὶ ὅτι Πνεύματι βαπτίζειν ἤμελλεν εἶπεν. Υἱὸν δὲ Θεοῦ οὐδαμῶς . . . . Στοχάζεσθαι εἰκόσ, ὅτι καὶ ταῦτα, καὶ ἕτερα πολλῶ πλείονα παραλέλειπται, καὶ τοῦτο αὐτὸς οὗτος ὁ Εὐαγγελιστὴς πρὸς τῷ τέλει τῆς συγγραφῆς ἐδήλωσεν.»

**Μαρτυρία τῶν πρώτων μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ τῇ ἀναγνωρίσει Αὐτοῦ ὡς Μεσσία.** (Α' 35-52)

**Στίχ. 35. Ἰεστήκει.** Δῆλον ὅτι παρὰ τὸν Ἰωρδάνην, ὅπου ἐκήρυσσε καὶ ἐβάπτισε. **Καὶ ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ δύο. Πι-**

μα νομίζαται. Ἐνὸς δὲ ψαδιν οὐδὲ πάντας αὐτοὺς ταθεῖσθαι, ἀλλ' ἢ μόνον Ἰωάννην καὶ τοὺς εὐγνωμονέστερον διακείμενους» Χρυσ. Ὁμ. Θεοφ.

θανάτοτα παρίσταντο καὶ ἄλλα πρόσωπα, ὡς δῆλον καὶ ἐκ τοῦ στίχ. 37. **"Ἦκουσαν αὐ τοῦ λαλοῦντος,** γενικῶς οὐχὶ ἀτομικῶς πρὸς τοὺς δύο μόνον. Ὅθεν ἡ μνεία τῶν δύο ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ ὑφείλεται εἰς τὴν περαιτέρω διήγησιν. Τίνες οὗτοι καὶ πῶς ὠνομαζόντο γίνεται φανερόν ἐκ τῶν κατωτέρω (στίχ. 41).

**Στίχ. 36. Τίνος λόγου ἔνεκα περιεπάτει** κατὰ τὸν τόπον τοῦτον ὁ Ἰησοῦς δὲν ὁρίζεται. Ἄλλ' ἐκ τῆς καὶ κατὰ τὴν προτεραιαν (στίχ. 29) παρουσίας Αὐτοῦ ἐκεῖ, καὶ ἐκ τῆς περαιτέρω διηγήσεως φαίνεται, ὅτι κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας διέτριβεν οὗτος ἐγγὺς τοῦ τόπου, ὅπου ἐβάπτισεν ὁ Ἰωάννης. **Ἐμβλέψας.** Μετὰ προσοχῆς ἐνατενίσας, καὶ οὕτω ἐπιστήσας ἐπ' Αὐτὸν καὶ τὴν προσοχὴν τῶν περὶ αὐτόν. «Ὁβ τῇ φρονῇ μόνῃ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς ἐμυστήρει» Χρυσ. **Ἀέγει.** ἔδε ὁ ἄμνός τοῦ Θεοῦ. Ἐπαναλαμβάνει, ἢ κυρίως εἰπεῖν διὰ τὴν ἀποσιώπησιν τοῦ ὁ ἀέρων κλπ., ἀναφέρεται εἰς τὴν περὶ Αὐτοῦ μαρτυρίαν τῆς προτεραιας (στίχ. 29). «Ἀναγκάζεται τὰ αὐτὰ λέγειν πάλιν καθάπερ τινὰ σκληρὰν καὶ ἀνένδοτον γῆν τῇ νεώσει μαλάττων . . .» Χρυσ. «Ὅν οὖν οὐδὲ διεψεύσθη, ἀλλὰ δύο μαθητὰς προσήγαγε τῷ Χριστῷ» Θεοφ. Πρβλ. καὶ Ζιγ.

**Στίχ. 37.** Τὴν ἐπανειλημμένην ταύτην ὑπόδειξιν τοῦ Ἰησοῦ ὡς ἄμνου τοῦ Θεοῦ ἐκλαμβάνουσι δικαίως οἱ παρρησιῶτες δύο μαθηταὶ τοῦ Βαπτιστοῦ ὡς προτροπῆν, ὅπως ἀκολουθήσωσιν Αὐτῷ, διαπύθωνται κάλλιον τὰ κατ' Αὐτόν, καὶ γένωνται Ἐκείνου μαθηταί. «Ἦκολούθησαν οὐχ ὡς τοῦ διδασκάλου καταφρονησάντες, ἀλλ' ὡς αὐτῷ μάλιστα παισθέντες» Χρυσ. «Πεισθέντες αὐτῷ μαρτυροῦντι περὶ τοῦ Χριστοῦ τὰ κρείττονα» Θεοφ. «Πολλῶν ἀκρασασμένων οὗτοι μέντοι μόνον ἤκουσαν τοῖς ὡσαύτως τῆς ψυχῆς». Ζιγ.

**Στίχ. 38.** Ὁ Ἰησοῦς ἐκ τοῦ κρότου τῶν βημάτων ἐνόησεν, ὅτι παρακολουθεῖται καὶ ἐστράφη. Ἐκ τῆς σπουδῆς δὲ τῶν δύο μαθητῶν, ὅπως καταφθάσωσιν Αὐτόν, καὶ ἐκ τῆς εἰς Αὐτόν ἐστραμμένης προσοχῆς αὐτῶν ἐνόησεν ἐπίσης (ὅ,τι καὶ ἄλλως ἐγνώριζεν) ὅτι ἐσπευδον πρὸς Αὐτόν, ὅθεν καὶ ἀποκρίνεται αὐτοῖς τὴν ἐρώτησιν **τί ζητεῖτε;** «Καὶ τοὺς πόρρωθεν ἀκολουθοῦντας γινώσκει ὁ Χριστὸς καὶ ἐφέλλεται πρὸς Ἐαυτόν. Ὅταν ἡμεῖς ἀρξώμεθα, ὅταν τὸ θέλειν παράσχωμεν, τότε καὶ Αὐτὸς πολλὰς διδίοσιν ἡμῖν τῆς σωτηρίας τὰς ἀφορμάς». Χρυσ. Τί

**ζητεῖτε;** Οὐχ ὡς ἀγνοῶν (ὡς γὰρ ὁ εἰδὼς τὰς καρδίας τῶν ἀνθρώπων), ἀλλ' ἵνα διὰ τῆς ἐρωτήσεως προσκαλέσῃται αὐτοὺς εἰς τὸ εἰπεῖν ὃ βούλονται». Θεοφ. Πρβλ. Χρυσ. καὶ Ζιγ.

**Στίχ. 39.** Ἡ ἐρώτησις τοῦ Ἰησοῦ παρέχει τὸ θάρρος εἰς τοὺς ἀκολουθήσαντας Αὐτὸν μαθητάς, ὅπως ἀποτείνωσι πρὸς Αὐτὸν τὸν λόγον. Παρὰ τὴν ὑπέροχον δὲ περὶ Αὐτοῦ μαρτυρίαν τοῦ Βαπτιστοῦ μέχρις οὗ ἐντυγχάνοντες τῷ Ἰησοῦ πεισθῶσι καὶ οἰκοῖεν περὶ τοῦ Μεσσιακοῦ χαρακτήρος Αὐτοῦ προσαγορεύουσιν Αὐτὸν ἀπλῶς καὶ μόνον διὰ τοῦ τιμητικοῦ τίτλου(1), ὃν ἀπένεμον καὶ εἰς τὸν ἴδιον αὐτῶν διδάσκαλον (Γ' 26), ἐρωτῶσι δὲ Αὐτὸν περὶ τοῦ καταλόμου Αὐτοῦ, ὑπολαμβάνοντες αὐτὸ οὐ μακρὰν κείμενον, ὅπως ἀνετώτερον ἀκροῶσονται Αὐτοῦ. «Ἐν ἡσυχίᾳ γὰρ τὸ εἰπεῖν καὶ ἀκοῦσαι ἀρμολιώτερον». Θεοφ. **Λέγει αὐτοὺς ἔρχεσθε καὶ ἴδετε.** Ὁ Ἰησοῦς κάλει διαγνοῦς τὴν πρόθεσιν αὐτῶν (πρβλ. τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰ. Εὐαγγελιστοῦ χρῆσιν τοῦ ρημ. **θεάσασθε**, στίχ. 38, πρὸς τὴν ὑπ' αὐτοῦ χρῆσιν αὐτοῦ ἐν στίχ. 14 καὶ 32) προσκαλεῖ αὐτοὺς ἀμελλητὴ καὶ ἀνευδουσίως. Κατ' ἄλλην γραφὴν καὶ **ἔψεσθε**.

**Στίχ. 40.** Ὁ προσδιορισμὸς τῆς ὥρας (δεκάτη(2) = 4 μ. μ.) τῆς ἀφίξεως εἰς τὸ κατάλυμα τοῦ Ἰησοῦ(3) καὶ τοῦ χρόνου τῆς διαμονῆς

(1) Ὁ τίτλος οὗτος ἐν χροῖει ἀπὸ τῶν χρόνων Ἠρώδου τοῦ Μ. ἐμφορῆθη ἐν ταῖς σχολαῖς τοῦ Σαμαί καὶ τοῦ Χιλέλ. Ἀπαντῶσι δὲ τρεῖς σχηματισμοὶ αὐτοῦ Ράβ, (=μέγας. Πρβλ. τὸ Λατ. *Magister*), Ραββὶ καὶ Ραββουνι (Κ' 16), δηλοῦντες Κύριος, Κύριός μου, διδάσκαλος.

(2) Οἱ Ἑβραῖοι —ὡς οἱ Βαβυλωνῖοι— διήρουν τὴν ἡμέραν εἰς 12 χρονικὰ διαστήματα, ἅτινα ἴσχυοντο ἀριθμοῦντες ἀπὸ τῆς ἀνατολῆς τοῦ ἡλίου. Τὴν ἀριθμῆσιν ταύτην τῶν ὥρων τῆς ἡμέρας ἀκολουθοῦν καὶ οἱ Ἕλληνας τῆς Μ. Ἀσίας, συνήθως δὲ καὶ οἱ Ῥωμαῖοι, καίτοι κατὰ τὸ πολιτικὸν Ἡμερολόγιον τῶν τελευταίων ἡ ἡμέρα ἤρχετο ἀπὸ τῆς 12 τῆς νυκτός.

(3) Διὰ τοῦ ὧρα ἦν ὡς δεκάτη ἐνδεχόμενον νὰ ἤρξη ὁ Ἰ. Εὐαγγελιστῆς καὶ τὴν στιγμήν τῆς συναντήσεως, ἀλλὰ καὶ τὸ κατάλυμα τοῦ Ἰησοῦ δὲν ἀπέχετο πάντως πολὺ. Ἦτο δὲ τοῦτο ἴσως ἐν τῶν προχείρων διὰ τοῦς εἰς τὸ βάπτισμα τοῦ Ἰωάννου πανταχόθεν ἀνυρρεύσαντας Ἰουδαίους.

τῶν δύο μαθητῶν παρ' Αὐτοῦ (τὴν ἡμέραν ἐκείνην), λαμβανομένου ὑπ' ὄψει, ὅτι δὲν ἀναφέρεται ἐπιστροφή ἐν νυκτὶ (πρβλ. ε' β), καθιστᾶ φανερὸν, ὅτι οἱ δύο μαθηταὶ ἔμειναν παρὰ τῷ Ἰησοῦ ἀκροώμενοι Αὐτοῦ καὶ συνομιλοῦντες ἰκανὰς ὥρας τῆς ἡμέρας, καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ τὴν νύκτα, καταλύσαντες προχείρως παρ' Αὐτοῦ. Οὕτως ἐκδέχονται οἱ ἀρχαῖοι ἐξηγηταὶ (Χρυσ. Θεοφ. Ζιγ.), καθ' ὃν χρόνον τῶν νεωτέρων τινὲς διατυποῦσι τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Ἰ. Εὐαγγελιστῆς παρὰ τὴν Ἰουδαϊκὴν καιαγωγὴν καὶ τὰ Δ' β καὶ ἰδίᾳ Δ' 52 καὶ ΙΑ' θ στοιχεῖ ἐναυθὰ τῇ Ῥωμοικῇ ἀριθμῆσει τῶν ὥρων, ἦντι ἀκολουθεῖ καὶ ἐν ΙΘ' 14, καθ' ἣν δὲ ἡ ἐν λόγῳ ΙΘη εἶνε ἡ ΙΘη ὥρα τῆς πρωίας. Ἐν τῷ τσοσῶτῳ ἀκριβεῖ καθορισμῷ τοῦ χρόνου τῆς πρώτης μετὰ τοῦ Ἰησοῦ ἐντεύξεως τῶν δύο μαθητῶν ἐμβλέπουσι δικαίως πολλοὶ τῶν ἐξηγητῶν τὴν ἀνεξάντλητον ἐντύπωσιν τῆς ἐξόχως ἱστορικῆς διὰ τὸν Εὐαγγελιστὴν ταύτης στιγμῆς.

**Στίχ. 41.** Ἀνδρέας καὶ Πέτρος ἦσαν υἱοὶ τοῦ Ἰωάν, ἀλιεύοντες ἐν τῇ λίμνῃ τῆς Γαλιλαίας ἀπὸ κοινοῦ μετὰ τοῦ Ἰακώβου καὶ Ἰωάννου: υἱῶν τοῦ Ζαβδαίου. Ὁ Ἀνδρέας, ὡς ἤγειον γνωστός, ἤρξεν ὑπὸ τοῦ πολλῷ γεννητοτέρου ἀδελφοῦ αὐτοῦ Σίμωνος Πέτρου. Ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν Ἀποστόλων οὗτος ἀνυγράφεται πάντοτε πρῶτος. Κατὰ τὴν παράδοσιν ἐκήρυξεν ἐν Σκυθία (Ῥωσία), ἀπέθανε δὲ μαρτυρικῶς ἐν Πάτραις. Τὸ ὄνομα τοῦ ἑτέρου τῶν δύο μαθητῶν παρασιωπᾶται. Ἦτο δὲ οὗτος πιθανώτατα ὁ συγγραφεὺς τοῦ παρόντος Εὐαγγελίου, παρασιωπῶν συνήθως —ἐν ἀξιαγαστῶ μετριοφροσύνῃ— τὸ ἴδιον ὄνομα (πρβλ. ΙΓ' 23, ΙΗ' 15, ΙΘ' 26, κλπ.). Οἱ ἀρχαῖοι ἐξηγηταὶ (Χρυσ. Θεοφ. Ζιγ.) ἐκφράζουσι διπλὴν γνώμην. «Τίνος ἔνεκεν τὸ τοῦ ἑτέρου οὐκ ἐγνώρισεν ὄνομα; Τινὲς φασὶ διὰ τὸ αὐτὸν εἶναι τὸν γράφοντα τὸν ἠκολουθηκότα, τινὲς δὲ, ὅτι ἐκεῖνος οὐχὶ τῶν ἐπισήμων ἦν»: Χρυσ. **Τῶν ἀκουσάντων παρὰ Ἰωάννου.** Τὴν περὶ τοῦ Ἰησοῦ μαρτυρίαν αὐτοῦ. (στίχ. 29, 38).

**Στίχ. 42.** **Εὗρεσκει οὗτος πρῶτος τὸν ἀδελφὸν τὸν ἴδιον Σίμωνα.** Ἐκ τῆς λανθανούσης ἐν τῷ πρῶτος καὶ ἴδιον ἀντιθέσεως ὑποτίθεται μετὰ πολλῆς πιθανότητος, ὅτι δεύτερος μετ' αὐτὸν (τὸν Ἀνδρέαν) εὔρεν ἐπίσης τὸν ἀδελφὸν τὸν ἴδιον (τὸν Ἰάκωβον) καὶ ὁ ἕτερος τῶν δύο μαθητῶν, ὁ Ἰωάννης, ἀποφεύγων συνή-

θως τὴν μείαν καὶ τοῦ δνόματος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ. Πρὸς καὶ τὴν παρὰ Ματθ. Δ' 18-22, Μαρκ. Α' 16-20, Λουκ. Ε' 1-11 βραδύτερον ἐπακολουθήσασαν ὁριστικὴν κλήσιν(1) τῶν τεσσαρῶν πρώτων Ἀποστόλων, οἵτινες εἶνε ὁ Πέτρος, ὁ Ἀνδρέας, ὁ Ἰάκωβος καὶ ὁ Ἰωάννης. Κατ' ἄλλην ἀρχαίαν γραφὴν ἀναγινώσκεται **πρώτον**, ὅτε δι' αὐτοῦ ὑπαινίσσεται πιθανῶς ὁ ἱ. Εὐαγγελιστὴς τὰ κατόπιν **εὐρίσκει** (στίχ. 14. 48), τὸς ἐπακολουθησάσας δηλ. συναντήσας τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τοῦ Φιλίππου καὶ τούτου μετὰ τοῦ Ναθαναὴλ. Ἡ συνάντησις τοῦ Πέτρου ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου, μὴ ἐπιδιωχθεῖσα ἕως ἔπὸ τοῦ τελευταίου τούτου, ἀλλὰ γανομένη πάντως κατὰ πρόνοιαν Θεοῦ, ἐγένετο τὴν ἐπομένην τῆς μετὰ τοῦ Ἰησοῦ συνδιατριβῆς τῶν δύο μαθητῶν, ἢ μᾶλλον— ἐπειδὴ δὲν ὀρίζεται αὕτη ὡς ἐν στίχ. 29 καὶ 30— μίαν τῶν ἀμέσως κατόπιν ἡμερῶν. Κατ' ἄλλην γνώμην ἐγένετο αὕτη ἀδημιερῶν, ἢ τὴν ἐπομένην, καὶ ἐπεδιώχθη ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου, ὅπερ ἀσπάζεται καὶ ὁ ἱ. Χρυσόστομος γράφων. «Ὁ Ἀνδρέας... οὐ κατέσχε παρ' ἐαυτῷ τὸν θησαυρόν, ἀλλ' ἐπέγεται καὶ τρέχει ταχέως παρὰ τὸν ἀδελφόν, μεταδώσας αὐτῷ τῶν ἀγαθῶν ὧν εἰλήφει». Ὁμοίως πως καὶ ὁ Θεοφ. καὶ ὁ Ζηγ. **Καὶ λέγει αὐτῷ εὐρήκαμεν τὸν Μεσσίαν.** Ὁ Ἀνδρέας συμπεριλαμβάνει καὶ τὸν ἕτερον, ὡς ἐπίσης ἐκ τῆς μετὰ τοῦ Ἰησοῦ συναμίλλας ἀπεκόμισε τὴν αὐτὴν ἐξόχως εὐφροσύνην ἐντύπωσιν. «Εὐρήκαμεν τὸν Μεσσίαν. Τοῦτο τὸ ῥῆμα ψυχῆς ἐστὶν ὠδινούσης τὴν παρουσίαν αὐτοῦ; καὶ προσδοκίῳσης τὴν ἄριξιν ἄνωθεν καὶ περιχαροῦς γεγεννημένης μετὰ τὸ φανῆναι τὸ προσδοκώμενον καὶ ἐπαιγομένης ἐτέρους μεταδῶναι τὸ εὐαγγέλιον». Ὁμ. Θεοφ. καὶ Ζηγ. **Ὁ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον Χριστός.** Ἐρμηνεία τῆς λέξεως διὰ τοὺς ἀναγνώστας τοῦ ἱ. Εὐαγγελίου, ἀγνωσθῆσας τὴν σημασίαν τῆς Ἑβραϊκῆς λέξεως (πρὸς βλ. στίχ. 39). Ἡ Ἑβρ. λέξις Μεσσίας (Messiah) δηλοῦσα τὸν Χριστόν, τὸν κεχορηγούμενον, ἐν χρήσει κατ' ἀρχὰς ἐπὶ τῶν βασιλείων καὶ τῶν ἀρχιερέων διὰ τὴν δι' ἡγιασμένου ἔλαιου (συμβόλου τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ) χρῆσιν αὐτῶν (Α' Βασιλ. ΙΒ' 3. Β' Βασιλ. ΚΒ' 51. Ψαλμ. Κ' 6. ΠΓ' 10. ΡΑΑ' 10.), βαπτισθῶν καθιερώθη πρὸς δήλωσιν τοῦ κατ' ἐξοχὴν Χριστοῦ, τοῦ προσδοκωμένου

(1) Ἐπιθ. Δαμ. Ἔργ. τ. Β' σ. 376.

σωτήρος τοῦ Ἰσραηλιτικοῦ λαοῦ, ὡς ἀπαλλάσων αὐτὸν τῶν πολεμίων καὶ παντὸς κακοῦ θὰ ἐβασίλευεν ἐν μέσῳ αὐτοῦ ἐν δικαιοσύνῃ καὶ εὐφροῇ (Α' Βασιλ. Β' 10. Ψαλμ. Β' 2. Πρὸς καὶ Δαν. Θ' 25 κ. ἔξ.).

Στίχ. 43. Ὁδηγηθέντα ὑπὸ τοῦ Ἀνδρέου πρὸς αὐτὸν προσβλέπει τὸν Πέτρον μετὰ προσοχῆς ὁ Ἰησοῦς καὶ διὰ τοῦ ἐν Αὐτῷ θείου Πνεύματος μετονομάζει αὐτὸν κατὰ τρόπον ἐμφαίνοντα τὴν εὐστάθειαν τοῦ χαρακτιῆρος αὐτοῦ, καθ' ὅσον θὰ ἐξεδηλοῦτο ἐν τῷ νέῳ σταδίῳ, εἰς ὃ θὰ εἰσῆρχετο. Διακρινόμενος φύσει ἐπὶ εὐσταθείᾳ, ἀλλ' οὐχὶ ἀκλιεῖ πάντοτε καὶ ἀδιαπτῶν, ὑπὸ τὴν χειραγωγικὴν ἄδηγίαν τοῦ Χριστοῦ καὶ τὴν ἐνίσχυσιν τοῦ Πνεύματος αὐτοῦ θὰ καθίστατο ἀληθὴς Πέτρος, βράχος ἀρραγῆς ἐν τῇ πίστει καὶ τῇ ὁμολογίᾳ τοῦ δνόματος τοῦ Χριστοῦ (Πρὸς βλ. σ' 68. κ. ἔξ. Ματθ. Ισ' 16. κ. ἔξ.). «Τοῦτο οὐ κολακεύοντος ἦν, ἀλλὰ τὸ μέλλον προλέγοντος... δεικνὺς, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ καὶ τὴν Παλαιὰν δεδωκὼς καὶ τὰ δνόματα μεταρρυθμίζων, ὁ τὸν Ἀβραμ Ἀβραὰμ καλέσας... οἷς μὲν γὰρ ἔμελλεν ἐκ πρώτης ἡλικίας ἡ ἀρετὴ διαλάμπειν ἐκείθεν τὰ δνόματα ἐλίμβανον· τοῖς δὲ μετὰ ταῦτα μέλλουσιν ἐπιδιδόναι, μετὰ ταῦτα καὶ ἡ προσηγορία ἐδίδοτο». Χρυσ. Θεοφ. καὶ Ζηγ., ὡς ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἐπίκλησιν ταύτην τοῦ Πέτρου ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, μαρτυροῦσαν καρδιογνωσίαν καὶ πρόγνωσιν τοῦ μέλλοντος, παρατηρεῖ; «Ἀρχεται λοιπὸν παρανοεῖν τὰ τῆς θεότητος». Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ἢ νέα προσωνυμία ἐδήλου τὴν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα, ἢν ὁ Ἀπόστολος οὗτος θὰ εἶχεν ἐν τῇ ἀριγενεῖ Χριστιανικῇ Ἐκκλησίᾳ. Οὗτος θὰ καθίστατο πέτρα, στερεὸν θεμέλιον, ἐφ' οὗ θὰ ἐπίκοδομοῦντο ἄλλοι, ἡγήτης καὶ ἀρχηγὸς τῆς νέας Χριστιανικῆς κοινότητος. **Πέτρος.** Ἦτον συνήθης τύπος ἀντὶ τοῦ πέτρα, ὡς προσφορῶτέρου διὰ τὴν ἐπωνυμίαν. **Σίμων.** Μεταγενέστερος ἐλληνίζων σχηματισμὸς τοῦ ἀρχαιοτέρου Ἑβραϊκοῦ Συμεών, οὗ ἡ σημασία δὲν εἶνε ἀκριβῶς ὀρισμένη. Τὸ παλαιὸν τοῦτο ὄνομα τοῦ Πέτρου καὶ μετὰ τὴν βαθμιαίαν κατίσχυσιν τοῦ νέου, δὲν ἤρθη ἔξ ὀλοκλήρου (Ματθ. ΙΖ' 25. Μαρκ. ΙΑ' 37. Λουκ. ΚΒ' 31. κλπ. Β' Πέτ. Β' 1) ἐκ μέσου. Ἀναφέρων αὐτὸ ὁ Χριστὸς (σὺ εἶ Σίμων) ἀντιπαρατίθεισιν αὐτὸ, ὡς σύμβολον τοῦ παρελθόντος τοῦ Πέτρου, πρὸς τὴν διὰ τοῦ νέου δνόματος δηλουμένην οὐσιώδη μεταβολὴν αὐτοῦ. Τοιαύτην τινὰ σημασίαν καὶ σπουδαιότητα κέκτηνται ἐν τῇ Π. Δ. τὰ νέα ἰδίως δνόματα (πρὸς βλ. Ἦσ. ΕΒ' 2 καὶ Ι' 3), ὅν τρόπον καθόλου παρ' Ἑβραίοις ἀπεδίδοτο

σημασία εἰς τὰ ὄνόματα (πρβλ. Γεν. ΙΖ' 5, 15. ΑΒ' 28. ΜΑ' 45. Ἄρ. ΙΓ' 16. Β' Παραλ. ΑΣΤ' 4 Δαν. Α' 7), τιθέμενα εἰς σχέσιν πρὸς τὸν χαρακτήρα ἢ τὰς περιστάσεις τοῦ βίου τῶν δι' αὐτῶν ὀνομαζομένων προσώπων. **Ἰωανᾶ.** Συγκεκριμένος τύπος τοῦ **Ἰωάννου**, ὅπου καὶ ἀναγινώσκεται ἐνταῦθα ἐν τοῖς ἀρχαιότεροις κώδιξι.

Στίχ. 44. Τὸ **ἤρξατο** ἐξελθεῖν περιλαμβάνει ἤδη καὶ τὴν ἐκκίνησιν. Πρβλ. ΣΤ' 21. **Ἦθελον λαβεῖν**=ἔλαβον. **Ἐύρίσκει Φίλιππον καὶ λέγει αὐτῷ ἀκολουθεῖ μοι.** Ἀφιήμενος τῆς εἰς Γαλιλαίαν ὁ Ἰησοῦς συνοδευόμενος ὑπὸ τῶν τασσάρχων Ἀποστόλων (πρβλ. Β' 2), πυναντᾷ τὸν Φίλιππον καὶ προσκαλεῖ αὐτὸν εἰς τὴν συνοδίαν Αὐτοῦ. Ὅτι καὶ ἡ συνάντησις αὕτη (πρβλ. στίχ. 42) ἀπὸ γε τῆς προνοίας τοῦ Θεοῦ δὲν ἦτο τυχαία εὐδηλον. Ὡς πρὸς δὲ τὴν σημασίαν τοῦ **ἀκολουθεῖ μοι** πιθανώτερον καὶ ἄλλως καὶ κατὰ τὰ συμφραζόμενα παρίσταται, ὅτι πρόκειται περὶ κλήσεως (καλπερ προσωρινῶς) καὶ τοῦ Φιλίππου ὡς Ἀποστόλου, ἢ περὶ ἀπλῆς προσκλήσεως ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, ὅπως λάβῃ καὶ οὗτος μέρος εἰς τὴν συνοδίαν τοῦ Ἰησοῦ, ὡς ἐκδέχονται ἄλλοι ἐξηγηταί. Ὡς πρὸς τὴν προθυμίαν, μεθ' ἧς ὁ Φίλιππος εἰς τὸν ψαλὸν λόγον τοῦ Ἰησοῦ πείθεται καὶ ἀκολουθεῖ, τὴν γνώμην τοῦ Χρυσοστόμου (πρβλ. Θεοφ. καὶ Ζηγ.), κατ' ἣν, «Ἐπὶ τὸν Φίλιππον καὶ τοὺς περὶ Ἡέρον ἰδόντα καὶ παρὰ Ἰωάννου ἀκηκοῦσα (δὴλον ὅτι περὶ τοῦ Ἰησοῦ) ἀκολουθήσαντες ἀσπάζονται καὶ τῶν νεωτέρων ἐξηγητῶν τινες. Ἀλλ' ὁ Χρυσόστομος (ὃν τρόπον καὶ ὁ Θεοφ. καὶ ὁ Ζηγ.) σημειοῦται συγχρόνως. «Εἰκὸς καὶ τὴν φωνὴν τοῦ Χριστοῦ ἐργάσασθαι τι ἐν αὐτῷ. Οἶδε γὰρ τοὺς μέλλοντας ἕσσεσθαι ἐπιτηδέσιους».

Στίχ. 45. **Ἦ Βηθσαῖδός** ἔκειτο κατὰ τὴν Δευτ. ἀκτὴν τῆς λίμνης Γεννησαρέτ. Ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα (**Βηθσαῖδός Ἰουλιᾶς**) ἔκειτο, φανερὰν, καὶ ἄλλη πόλις κατὰ τὴν Ἀνατολ. τῆς αὐτῆς λίμνης ἀκτὴν. Τὴν δὴλωσιν τοῦ ἱ. Εὐαγγελιστοῦ, ὅτι ὁ Φίλιππος κατήγετο ἐν τῆς πόλεως, ἐξ ἧς κατήγετο καὶ ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ἀνδρέας (βρυδιώτερον ἐγκατασταθέντες ἐν Καπερναούμ, Μρκ. Α' 29 κ. ε. Μτθ. ΙΓ' 14. Λουκ. Α' 38), οἱ ἐξηγητῶν συνήθως ἐρμηνεύουσιν ὡς τείνουσαν γὰ διακαρῆσιν τὸν λόγον τῆς προθυμίας ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἀπαδοχῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ προσκλήσεως αὐτοῦ ὡς Ἀποστόλου, ἢ κατὰ τὴν ἄλλην ἐκδοχὴν, ὅπως μετάσχῃ τῆς συνοδίας, ἣτις θὰ μετέβαινεν εἰς Γαλιλαίαν.

Στίχ. 46. Αὐτὸ τὸ **εὐρίσκει** βλπ. στίχ. 41. 43. Ἡ συνάντησις ἐγένετο προδήλως κατ' ὁδόν, τοῦ Ναθαναὴλ μεταβαίνοντος κατὰ τινὰ γνώμην πρὸς τὸν Βαπτιστὴν, εἰ καὶ τούτου ἐπιανακρίπτοντος οἰκῶδες, ἅτε ἐκ Κανᾶ τῆς Γαλιλαίας (ΚΑ' 2) καταγομένου. Τὸ ὄνομα **Ναθαναὴλ** σημαίνει ὅ,τι καὶ τὸ Θεόδωρος. Εἶνε δ' οὗτος κατὰ τὴν ἐπικρατεστέραν, τὴν καὶ πιθανώτεραν γνώμην, ὁ θαρὰ τοῖς ἄλλοις Εὐαγγελιστῶν ἀπὸ τοῦ πατρὸς (Τολμαί.Θολομαίου) δηλούμενος Βάρ(=εὐ-ὸς) θολομαῖος (Μτθ. Ι' 3. Μρκ. Γ' 18. Λουκ. ΣΤ' 14). Ὁ Ζηγ. (ὁμ. καὶ ὁ Θεοφ.) παρατηρεῖ δικαίως: «Πεῖσαν Ἀὐτοῦ (τοῦ Χριστοῦ) λαβὼν (ὁ Φίλ.) κήρυξ Ἀὐτοῦ γίνεται παραυτίκα.» Αὐτὸς τε δὲ καὶ ὁ Θεοφ. ἐν σχέσει πρὸς τὴν διατύπωσιν (ὃν **ἔγραψε Μωσῆς καὶ οἱ Προφ.**), δι' ἧς χαρακτηρίζεται τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰησοῦ ὁ Φίλιππος παρατηροῦσιν: «Ἐπειδὴ νομομαθὴς ἦν ὁ Ναθαναὴλ ἐπὶ τὸν Νόμον καὶ τοὺς Προφῆτας αὐτὸν παραπέμπει». Ἀλλ' ἡ παραπομπὴ αὕτη δεικνύει ἐξ ἴσου, ὅτι καὶ ὁ Φίλιππος ἐνέκυπτεν εἰς τὴν μελέτην τῶν Γραφῶν. Ὁ **πληθ. εὐρήσκαμεν** σημαίνει, ὅτι ὁ Φίλιππος συμπεριλαμβάνει ἑαυτὸν εἰς τὸν ὄμιλον τοῦ Ἀνδρέου, τοῦ Πέτρου, τοῦ Ἰωάννου. Ὑπὸ δὲ τὸ **ὃν ἔγραψε Μωσῆς** ὑπανίσταται ὁ Φίλιππος ἰδίᾳ τὸ Δευτ. ΙΗ' 15. Πρβλ. Ε' 46. **Ἰησοῦν τὸν υἱὸν τοῦ Ἰωσήφ.** Ὡς τοιοῦτος ἦτο κοινῇ γνωστὸς ὁ Ἰησοῦς καὶ ὀνομάζετο (ΣΤ' 42 κλπ.), ἅτε ἀνατραφεῖς ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ μνηστοροῦ Ἰωσήφ, ὃν ὁ Ναθαναὴλ καταγόμενος ἐκ τῆς οὐ μακρᾶν τῆς Ναζαρέτ κειμένης Κανᾶ ἠδύνατο καὶ νὰ γνωρίζῃ τυχὸν, κατ' ὄνομα τοῦλάχιστον. Ἀλλ' ὅτι πρὸς τὸν Ἰησοῦν αὐτὸν οὐδεμίαν εἶχεν οὗτος γνωρίμιαν δὴλον ἐκ τῶν πρὸς Αὐτὸν λόγων αὐτοῦ (στίχ. 49. **πόθεν με γινώσκεις**). «Εἰ δὲ υἱὸν Ἰωσήφ αὐτὸν λέγει μὴ θορυβηθῆς, ἔτι γὰρ τούτου παῖς ἐνομίζετο (ὁμ. Θεοφ.)... καὶ πῶς μὲν αὐτὸς ἔστιν ἐκεῖνος ὁ Χριστὸς οὐκ εἶπεν, ἔλκει δὲ αὐτὸν πρὸς τὸν Ἰησοῦν οὐκ ἀποστησόμενον λοιπὸν εἰδὼς, ἂν τῶν ῥημάτων γεύσῃται καὶ τῆς διδασκαλίας ἐκείνου». Χρυσ.

Στίχ. 47. Δὴλον ὅτι ἡ Ναζαρέτ ἐν τῇ περιχώρῳ, ὅπουθεν ὁ Ναθαναὴλ, δὲν εἶχε καλὴν φήμην. Τίνος λόγου ἕνεκα ἀγνωστον. Ἐν Λουκ. Δ' 29 οἱ κάτοικοι τῆς Ναζαρέτ παρίστανται ὡς βίαιοι. Κατὰ τὸν ἱ. Θεοδώρητον κατέχουν ἐν αὐτῇ καὶ πολλοὶ Ἑβραῖοι, λόγος ἱκανὸς ὅπως ἀποτροπιάζωνται αὐτὴν οἱ ἄγαν ζηλωταὶ Ἰουδαῖοι. Ὅτι ἐν ταῖς Μεσοσιακαῖς προφητεῖαις ὡς τόπος τῆς γεννήσεως τοῦ Μεσοῦ



ὀρίζεται ἡ Βηθλεὲμ (Μτθ. Β' 5) δὲν ἦτο ἐπαρκῆς λόγος, ὅπως ὁ Ναθαναὴλ ἐκφρασθῆ περιφρονητικῶς περὶ τῆς Ναζαρετ, διότι ἐκράτει παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις καὶ ἡ γνώμη, ὅτι ὁ Μεσσίας γεννώμενος θὰ ἔμενε κεκρυμμένος, θὰ ἐνεφανίζετο δὲ ἀγνωστὸν ποθεν. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν ἐν τοῖς λόγοις τοῦ Ναθαναὴλ λαμβάνει ἀπλῶς συνήθης πρόληψις περὶ ἀσήμεων πόλεων καὶ χωρῶν, ὡς ἀνικάντων καὶ ἀνεπιτηδεύων, ὅπως προέβη ἐξ αὐτῶν λόγου τι ἀξίον. «Ἦν ἀκούσας ἀπὸ τῶν Γραφῶν, ὅτι ἀπὸ Βηθλεὲμ δεῖ τὸν Χριστὸν ἐλθεῖν... Ἄλλ' παραγίνεται... τὸν πολλὸν πόθον, ὃν εἶχε περὶ τὴν τοῦ Χριστοῦ παρουσίαν ἐμφανίων. Ἐνενόησε γὰρ, ὅτι εἰκὸς ἦν Φίλιππον περὶ τὸν τόπον ἐσφαλῆσαι.» Χρυσ. **Λέγει αὐτῷ Φίλιππος ἔρχου καὶ ἴδε.** Ἀντὶ πάσης ἀπαντήσεως εἰς τὴν ἔνστασιν τοῦ Ναθαναὴλ ὁ Φίλιππος καλεῖ αὐτὸν, βπως ἐξ αὐτοψίας πεισθῆ περὶ τῆς ἀληθείας τῶν λόγων αὐτοῦ. «Ἐλκει τοῦτον ἐπὶ τὸν Χριστὸν, ὡς αὐτίκα πεισθησόμενον, εἰ μόνον γεύσεται τῆς διδασκαλίας καὶ ὁμιλίας αὐτοῦ». Ζηγ. Ὁμ. Θεοφ. Ὁ Ναθαναὴλ πείθεται καὶ ἀκολουθεῖ. «Παραγίνεται.» Χρυσ. **Ἦσθεν μὲ γινώσκεις;** «Ὅρα ἄνθρωπον εὐσιασθῆ καὶ βεβητότα. Οὐκ ἔχων ὄθη τοῖς ἐπαίνοις, ἀλλ' ἐπιμένει σαφές τι μαθεῖν». Χρυσ. Θεοφ. Ζηγ.

Στίχ. 48. Ὁ Ἰησοῦς ἐν τῇ θείᾳ αὐτοῦ ιδιότητι τοῦ ἐτάζειν καρδίας καὶ νεφροὺς πρὸς τοὺς περὶ αὐτὸν Ἀπαστόλους (στίχ. 52) ἀποτεινόμενος, ἀκούοντας δ' ἤδη καὶ τοῦ Ναθαναὴλ, ἀποφαίνεται περὶ αὐτοῦ, ὅτι εἶνε ἀληθῶς Ἰσραηλίτης, ἀντιδιαστέλλων οὕτω αὐτὸν ἀπὸ τῶν πολλῶν Ἰσραηλιτῶν, οἵτινες ἰνόματι καὶ κατὰ τὸ φαινόμενον ἦσαν τοιοῦτοι (πρβλ. Η' 44. Μτθ. Γ' 9. Ρωμ. Β' 28 κ. ἐξ. Θ' 6 κ. ἐξ.), πράγματι δὲ δὲν ἀντιαπεκρίνοντο, κατὰ τὰς διαθέσεις δηλ. καὶ τὰ ἔργα, πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀληθοῦς Ἰσραηλίτου. Ὁ ἐπιφερόμενος προσδιορισμὸς ἐν ᾧ **ὅλος οὐκ ἔστε ἀναδεικνύει** τὸν δηλωθέντα γνήσιον χαρακτήρα τοῦ Ναθαναὴλ ὡς ἀληθινοῦ Ἰσραηλίτου. Ἡ ἀμφιβολία τὴν ὁποίαν ἐξέφρασεν οὗτος πρὸς τὸν Φίλιππον περὶ τοῦ Ἰησοῦ δὲν ἦτο πρόφασις δυσμενοῦς διαθέσεως, ἀλλ' εἰλικρινῆς, ὅθεν καὶ ἡ προθυμία αὐτοῦ, ὅπως ἀκριβῶς τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἡ ἐτοιμότης, ὅπως ἀσπασίως δέξηται αὐτὴν παρὰ τὴν περὶ Ναζαρετ προκατάληψιν αὐτοῦ. «Οὐδὲν πρὸς χάριν ἢ πρὸς ἀπέχθειαν εἶπε» (Ναθ.). Οὐκ ἀπιστίας ἦσαν τὰ ρήματα, ἀλλὰ ἀκριβείας καὶ νομομαθοῦς διανοίας» Θεοφ. Τὸ **ἴδε** ἐν ἐπιρρ. χρήσει.

Στίχ. 49. Ὁ Ἰησοῦς ἀποκαλύπτει ἀριθιμότερον τὴν θείαν αὐτοῦ παντογνωσίαν. Εἰς τὴν μὴ εὐκόλως διελεγχομένην ἀκρίβειαν τῆς ἐκτιμήσεως ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἠθικοῦ χαρακτήρος τοῦ Ναθαναὴλ προστίθεισιν ἀπτόν σημεῖον μαρτυροῦν τὴν θείαν αὐτοῦ προέλευσιν, τὴν καὶ πέρα τοῦ αἰσθητοῦ ὄρασιν καὶ γνῶσιν τοῦ Ναθαναὴλ, καθημένου ὑπὸ συκῆν κατὰ τὸν χρόνον τῆς μετὰ τοῦ Φιλίππου συναντήσεως αὐτοῦ. «Λέγει ἰδεῖν, ὃ οὐδεὶς εἶώρακεν. Πρὸ τοῦ ἐντυχεῖν γὰρ αὐτῷ τὸν Φίλιππον ἦν ὑπὸ τὴν συκῆν οὐδεὶς παρόντος ἢ ὄρωιτος αὐτόν. Δέδωκεν οὖν τεκμήριον ἀναντίρρητον τοῦ γινώσκειν αὐτόν, καὶ ἄρ' ἂν τὰ τοῖς ἀνθρώποις ἀθέατα· διὸ καὶ τὸν καιρὸν εἶπε καὶ τὸν τόπον καὶ τὸ δένδρον.» Ζηγ. «Ἴδ' οὖν πρὶν ἢ τὸν Φίλιππον φωνῆσαι εἶδεν αὐτὸν μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ πρὸ τούτου ἔώρα τῷ ἀκοιμήτῳ ὄμματι; Ἐώρα, καὶ οὐδεὶς ἂν ἀντιποι, ἀλλὰ τέως τοῦτο τὸ κατεπεῖγον ἦν εἰπεῖν». Χρυσ. Πρβλ. καὶ Θεοφ. **Ἰπὸ τῆν συκῆν.** Τὴν γνωστὴν τῷ Ναθαναὴλ, αἵτε καθημένῳ ὑπ' αὐτὴν, καθ' ἣν στιγμὴν ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ Φιλίππου. Συκαὶ ἐφυτευόντο καὶ φυτεύοντα ἔτι καὶ νῦν ἐν Παλαιστίνῃ κατὰ τὰς γωνίας συνήθως τῶν ἀμπελώνων, τῶν ἀγρῶν, ὅθεν κατὰ τὴν ὁδόν. (Πρβλ. Μιχαῖα Δ' 4. Ζαχ. Γ' 10. Λουκ. ΙΓ' 18.). Ἡ βαθεῖα ἐντύπωσις, ἣν προδξάνησε τῷ Ναθαὴλ ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰησοῦ (λαμβάνομένου ὑπ' ὄψει, ὅτι μνημονεύονται Παββίνοι μελετῶντες τὴν Γραφὴν ὑπὸ συκῆν) παρέσχεν ἀφορμὴν εἰς ἱκανοὺς νεωτέρους ἐξηγητὰς ὅπως ὑπολάβωσιν, ὅτι ὁ Ναθαναὴλ καθημένος ὑπὸ τὴν συκῆν ἐμελέτα τὴν Γραφὴν, ἢ προσήχετο, ἢ ἦτο βεβυθισμένος εἰς σκέψεις αὐτοδοκιμασίας, ἢ εἰς σκέψεις καὶ πόθους ἀφορώντας εἰς τὴν ἔλευσιν τοῦ Μεσσία. Ἡ ἐν τοιαύτῃ σοβαρᾷ διὰ τὸν Ναθαὴλ στιγμῇ παρακολούθησις αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ ἀοράτου ὄμματος τοῦ Ἰησοῦ φυσικὸν ἦτο, ὅτι θὰ ἐνεποιεῖ αὐτῷ μελζονα ἐντύπωσιν, ἢ οἶαν ἂν παρηκολουθεῖτο οὗτος πράττων τι ἀδιάφορον. Ἄλλοι ἐρημνεύουσι τὸ **εἶδόν σε** ἐν τῇ σημ. τοῦ διείδον, ἀνέγνων ἐν τῇ ψυχῇ σου τὰς σκέψεις καὶ τοὺς πόθους σου. Κατὰ τὴν ἐκδοχὴν ταύτην προϋβάλλετο τῷ Ναθαναὴλ, νέον δεῖγμα καρδιογνωσίας.

Στίχ. 50. Ὁ Ναθαναὴλ ἐν τῇ ἀπαντήσει τοῦ Ἰησοῦ, ἀποκαλυψάσῃ τὴν καὶ πέρα τοῦ αἰσθητοῦ ὄρασιν καὶ γνῶσιν αὐτοῦ, πείθεται ἀνεκδοκίως πλέον περὶ τῆς οὐχὶ τυχαίας ἀποφάνσεως περὶ αὐτοῦ ὡς ἀληθοῦς Ἰσραηλίτου, ἄρα περὶ τῆς ἱκανότητος τοῦ Ἰησοῦ νὰ διαβλέπῃ καὶ τὰ μύχια τῶν καρδιῶν, ὅθεν καὶ ἐξομολογεῖται ἀπεριφράστως τὴν

εις Αὐτὸν πίστιν ὡς τὸν υἱὸν τοῦ Θεοῦ, τὸν κατ' ἔξοχὴν δηλ. (τὸν φράσει) υἱὸν τοῦ Θεοῦ, ὅστις ὡς τοιοῦτος ἦτο ἀναγκαίως καὶ ὁ προσδοκώμενος βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ Μεσσίας (βλ. στίχ. 34).

Στίχ. 51. Ὁ Ἰησοῦς ἀποδεχόμενος τὴν πίστιν τοῦ Ναθαναὴλ (στηριχθεῖσαν δικαίῳ τῷ λόγῳ ἐπὶ τῆς ὑπερφυσικῆς ἰδέσεως Αὐτοῦ, δικαιοσύνης τῆς περὶ Αὐτοῦ δηλώσεως τοῦ Φιλίππου στίχ. 45.) διαβεβαιούται αὐτὸν, ὅτι ἀκολουθῶν τῷ Ἰησοῦ θά ἴδῃ θαυμασιώτερα, διαπιστοῦντα ἐπὶ πλέον τὴν θείαν Αὐτοῦ ἀρχὴν καὶ ἀποστολὴν καὶ δικαιούντα τὴν πρόθυμον πίστιν τοῦ Ναθαναὴλ. Ἡ ἐρωτηματικὴ στίξις (πεστεύεις), καίπερ ὑπὸ ἰκανῶν ἀρχαίων καὶ νεωτέρων ἐξηγητῶν ἀκολουθουμένη, παρίστησι τὸν Ἰησοῦν ἐκπλητιζόμενον διὰ τὴν τρόπον τινὰ πρόχειρον καὶ ἐπὶ μικροῖς διήθεν πίστιν τοῦ Ναθαναὴλ, ὅπερ οὐχὶ ἄρθρον. Ὁ Χρυσόστομος (κατ' αὐτὸν δὲ ὁ Θεοφ. καὶ ὁ Ζιγ.) ἐκ τῆς ἐν λόγῳ ἀπαντήσεως τοῦ Ἰησοῦ ἄρρητοιχοῦς ὑποβιβάζει τὴν πίστιν τοῦ Ναθαναὴλ (στίχ. 50) εἰς πίστιν εἰς ψιλὸν ἄνθρωπον. «Πέτρος μὲν μετὰ τσοσάτα θαύματα καὶ διδασκαλίαν τριαύτην ὁμολογήσας, ὅτι σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ μακαρίζεται, ὡς παρὰ τοῦ Πατρὸς τὴν ἀποκάλυψιν δεξάμενος, ὁ δὲ Ναθαναὴλ καὶ πρὸ τῶν σημείων καὶ πρὸ τῆς διδασκαλίας τὸ αὐτὸ τοῦτο εἰπὼν οὐδὲν τοιοῦτον ἤκουσεν, ἀλλὰ καὶ ὡς οὐδὲν εἰρηκῶς τοσοῦτον ὅσον ἐσχὴν εἰπεῖν ἐπὶ μείζον προσέγεται. Τί ποί' οὖν τὸ αἴτιον; Ὅτι τὰ μὲν ῥήματα τὰ αὐτὰ ἐφθέγγατο καὶ ὁ Πέτρος καὶ ὁ Ναθαναὴλ, σὺ μετὰ τῆς αὐτῆς δὲ διανοίας ἑκάτερος, ἀλλ' ὁ μὲν Πέτρος ὁμολόγησεν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ὡς Θεὸν ἀληθῆ, ὁ δὲ ἄνθρωπον ψιλόν. Εἰπὼν γὰρ σὺ εἶ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἐπήγαγέ σὺ εἶ ὁ Θεαλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ, ὁ δὲ τοῦ Θεοῦ Υἱὸς οὐ τοῦ Ἰσραὴλ ἔστι βασιλεὺς μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης. Οὐκ ἂν τοῦτου δὲ μόνον δῆλον, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς. Τῷ μὲν γὰρ Πέτρῳ οὐδὲν ἕστερον προσέθηκεν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ὡς ἀπρητισμένης αὐτῷ τῆς πίστεως τὴν Ἐκκλησίαν ἔφησεν ἐπὶ τὴν ὁμολογίαν οἰκοδομήσειν τὴν ἐκεῖνου. Ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον ἐποίησεν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐναντίον. Ὡς γὰρ πολλοῦ τινοῦ καὶ τοῦ βελτίους μέρους τῆς ὁμολογίας λείποντο; τὰ λοιπὰ προσέθηκε. Τί γὰρ φησίν; Ἀμήν, ἀμήν.... τοῦ ἀνθρώπου.... ὅ γὰρ ἄγγελοι διακονοῦσι.... πῶς ἂν οὗτος ἄνθρωπος εἴη;... Ὡς γὰρ ἐπὶ υἱὸν βασιλέως; γνήσιον, οὕτως ἄνησεν

καὶ κατήσσαν οἱ δίκαιοι οἱ βασιλικοὶ, τοῦτο μὲν παρὰ τὸν καιρὸν τοῦ σταυροῦ, τοῦτο δὲ παρὰ τὸν καιρὸν τῆς ἀναστάσεως καὶ τῆς ἀναλήψεως καὶ πρὸ τούτου δέ. Τὴν γνώμην, ὅτι ὁ Ναθαναὴλ ὀνομάζων τὸν Ἰησοῦν υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐξαπακτῆριζεν Αὐτὸν ὡς τὸν Μεσσίαν κατὰ τὰς προσδοκίας τῶν πολλῶν Ἰουδαίων, ποιουμένων ἐπίσης χρῆσιν τῆς ἐπωνυμίας ταύτης (υἱὸς τοῦ Θεοῦ) ἐπὶ τοῦ Μεσσίου ὡς τοῦ κατ' ἔξοχὴν ἐλεκτοῦ καὶ ἀπειταλμένου τοῦ Θεοῦ, ἀσπάζονται καὶ πολλοὶ τῶν νεωτέρων ἐξηγητῶν. Ἄλλ' ὅτι ὁ Ναθαναὴλ ὀνομάζων τὸν Ἰησοῦν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ ἐξέφραξε πλέον τι τῆς κοινῆς περὶ Μεσσίου ἀντιλήψεως δεικνύται ἐκ τῆς ἀποδοχῆς τῆς ἀποδοχῆς τῆς πίστεως καὶ ὁμολογίας αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ. Κατὰ πόσον (δεδιδαγμένος ἴσως ὑπὸ τοῦ Βαπτιστοῦ καὶ ὑπὸ τοῦ Πνεύματος τοῦ Θεοῦ φωτιζόμενος) ἐκινεῖτο αὐτός (ὁ Ναθ.) μέχρι τῆς πλήρους καὶ τελείας ἐννοίας; τῆς μεταφυσικῆς πρὸς τὸν Θεὸν Πατέρα Υἱότητος τοῦ Ἰησοῦ δὲν δύναται βεβαίως νὰ λεχθῆ, δέον ὅμως νὰ ὑποιεθῆ, ὅτι δὲν ἐπίστευσεν εἰς τὸν Ἰησοῦν ὡς εἰς ψιλὸν ἄνθρωπον.

Στίχ. 52. Ἐπεξήγησις καὶ διασάφησις τοῦ μείζον τούτων ὄψεαι. Σημειωτικῶς καὶ τοὺς ἄλλους μαθητὰς καὶ ἀκολουθούς Αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς (ὄψεσθε) ἐν ἐπισήμῳ καὶ αὐθεντικῇ διαβεβαιώσει (ἀμήν, (1) ἀμήν.)—ἀνταποκρινομένη πρὸς τὴν ιδιότητα Αὐτοῦ ὡς τῆς Αὐτοαληθείας—προαγγέλλει, ὅτι ἀπ' ἄρτι θὰ καθίσταντο οὗτοι αὐτόπται μάρτυρες τῆς διαρκούς Αὐτοῦ ἐπικοινωνίας μετὰ τοῦ ἐν οὐρανοῖς ἔχοντος τὸν θρόνον Θεοῦ καὶ τῆς θείας Αὐτοῦ δυνάμεως, ἥτινι ὑπουργοῦσιν οἱ ἄγγελοι. Αἰσθητῶ τινι τρόπῳ βεβαίως δὲν εἶδον οἱ μαθηταὶ καὶ ὁπαδοὶ τοῦ Ἰησοῦ τὸν οὐρανόθεν ἀνεφρότα καὶ τοὺς ἀγγέλους ἀναβαίνοντας(2), ἀλλὰ τὰ ὑπερφυσικά ἔργα Αὐτοῦ ἦσαν ταῦτων εἰπεῖν εἰσεῖ ἔβλεπον ἰδίῳις ὀφθαλμοῖς τοὺς ἀγγέλους διακονοῦντας Αὐτῷ (πρβλ. στίχ. 14. καὶ ἐθεασάμεθα τὴν δόξαν Αὐτοῦ). Ἄλλ' ἢ διανοίξις τῶν Οὐρανῶν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ, καὶ ἡ ἐν Αὐτῷ κατ' ἔξοχὴν ἐκδηλω-

(1) Ἐδ. 2. σημαίνουσα ἀληθῆς, θεαίως, πρωτίμως εἰσαχθεῖσα εἰς τὴν λειτουργικὴν γλώσσαν (Δ' Κορ. 14' 16. Β' Δ' 30. Ἀποκ. Γ' 14). Κατ' ἐπανάληψιν (ἀμήν, ἀμήν) μόνον παρὰ τῷ Ἰωάννῃ.

(2) Κατὰ τὸν Χρυσ. (βλ. β1.) ἡ διέφρασις κυριολεκτεῖται.

θεῖσα κοινωνία οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἐξακολουθεῖ καὶ ἐπὶ τῶν διὰ τῆς εἰς Αὐτὸν πίστεως καταλλαγέντων μετὰ τοῦ Θεοῦ Πατρὸς, δικαιοθέντων καὶ ἁγιασθέντων, μετόχων οὕτω τοῦ Πνεύματος καὶ τῆς θείας Αὐτοῦ ζωῆς καὶ δυνάμεως. Τὸ ὄνομα τοῦ Πατριάρχου Ἰακώβ(3) (Γεν. ΚΗ' 10 κ. ἐξ.) κατ' ἐξοχὴν τινὰ τρόπον τυχόν τῆς πληρώσεως αὐτοῦ ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ Χριστοῦ, ἐξακολουθεῖ (πρβλ. τὴν ἀντὶ τοῦ τοῦ οὐρανοῦ ἀνοιγομένους ἀρχαίαν γραφὴν τῶν οὐρανῶν ἀνεφώτα ἐνθα ὁ πρβλ. δηλοῖ τὴν διάρκειαν τοῦ ἀποτελέσματος, τὴν παράτασιν τοῦ ἀπαξ ἀνοιγέντος οὐρανοῦ) πληρούμενον καὶ ἐν τῷ προσώπῳ τῶν διὰ τῆς δικαιοσύνης καὶ τοῦ ἁγιασμοῦ αὐτῶν (ὡς καινῶν ἀνθρώπων ἀπὸ ἀλλαγμένον τῆς ἁμαρτίας) ἀντιπροσωπευόντων τὴν ἀγιότητα τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦ Χριστοῦ, ἀπ' ἧς κυρίως (τῆς ἀνθρ. φύσεως) χαρακτηρίζεται Ἐαυτὸν ὁ Ἰησοῦς, ἀποκαλῶν Ἰῶν τοῦ ἀνθρώπου, ὃν τρόπον συνήθως (συνηθέστερον παρὰ τοῖς ἄλλοις ἢ Εὐαγγελισταῖς) ὀνομάζει Ἐαυτὸν ὁ Ἰησοῦς ἀποφραζόμενος δι' εὐνοήτους λόγους τὸν ῥητὸν καὶ σαφῆ χαρακτηρισμὸν Ἐαυτοῦ ὡς τοῦ Μεσσοῦ. Ἡ φράσις Ἰῶν ἀνθρώπου ἀπαντᾷ τὸ πρῶτον παρὰ τῷ Δανιὴλ Ζ' 13, πρὸς ὃ χωρίον φαίνονται ἀναφερόμενοι οἱ λόγοι τοῦ Ἰησοῦ ἐν Μτθ. ΚΔ' 30. ΚΕ' 31. ΚΣΤ' 34. Ἐπὶ τῶν ἡμερῶν τοῦ Ἰησοῦ οἱ Ἑβραῖοι μετεχειρίζοντο ἐπὶ τοῦ Μεσσοῦ τὸν χαρακτηρισμὸν υἱὸς τῶν νεφελῶν. Δὲν δύναται νὰ ἀκριβοθεῖ, ἂν μετεχειρίζοντο καὶ τὴν προπωνυμίαν υἱὸς ἀνθρώπου, ἣν—ἐν τῷ πνεύματι ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ τῇ σημασίᾳ, ὅφ' ἦν ἐνδοὶ αὐτῆν ὁ Χριστὸς—προδήλως οὕτοι δὲν ἀντελαμβάνοντο, ἐφαρμόζοντες αὐτῆν ἀπλούστατα ἐπὶ τοῦ ὡς κοσμικοῦ κυρίου βασιλείας ἐννοουμένου ἕκ' αὐτῶν Μεσσοῦ.

Ἡ ἐν τοῖς ἀνω στίχοις (37-52) ἐκτιθεμένη κλήσις τῶν πέντε (ἢ μᾶλλον ἕξ, συμπεριλαμβανομένου καὶ τοῦ Ἰακώβου, στίχ. 42.) μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ δὲν ἀποτελεῖ, ὡς ἐρρήθη, τὴν ἐπίσημον καὶ ὀριστικὴν κλήσιν αὐτῶν ὡς τῶν Ἀποστόλων. Ἡ τελευταία αὕτη κλήσις ἐπικολού-

(3) Τοῦ ὀνόματος τούτου τὴν ἐννοίαν κατὰ τινὰς τῶν ἐρμηνευτῶν διήρθενα καθ' ἑαυτὸν ὁ Ναθαναὴλ μακρὴν πρὸ τῆς μετὰ τοῦ Ἰησοῦ συναντήσεως, ὅθεν καὶ ὑποτίθεται ὁ τοιοῦτος τρόπος τοῦ λέγειν (στίχ. 52) τοῦ Χριστοῦ.

θησε καὶ εἶνε ἡ παρὰ τοῖς ἄλλοις ἢ Εὐαγγελισταῖς ἐκτιθεμένη (Μτθ. Δ' 18-22. Μρκ. Α' 19-20. Λουκ. Ε' 1-11). Ἡ περὶ ἧς ἐνταῦθα (ἐν τοῖς στίχοις 37-52) κλήσις εἶχε χαρακτηριστικὰ προκαταρκτικὸν καὶ προσωρινὸν ἀποτελοῦσα τὴν ἐκλογὴν τρόπον τινὰ καὶ ὑποσηφιδίτητα εἰς τὴν μετέπειτα ἐπίσημον κλήσιν. Ἄλλ' ἡ κλήσις αὕτη, διὰ τὸν τοιοῦτον ἴσως χαρακτηριστὴν αὐτῆς παρασιωπούμενη ὑπὸ τῶν ἄλλων Εὐαγγελιστῶν, (1) ἐκέκτητο ὅπως ἰδιαιτέραν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα διὰ τὸν Εὐαγγ. Ἰωάννην, τόσον καὶ μόνον ἀναφέροντα αὐτῆν, παραλείποντα δὲ τὴν ἐπίσημον, ὡς ἄλλοθεν γνωστήν. Ἡ σημασία δὲ καὶ σπουδαιότης τῆς κλήσεως ταύτης πρὸ τῶν ὁμιλιῶν καὶ ἐν τῇ συνειδήσει τοῦ Ἰωάννου ἦτο γενικωτέρα μὲν καθ' ὅσον—συμφώνως πρὸς τὴν διήκουσαν ἐν τῷ Εὐαγγέλιῳ αὐτοῦ θεμελιώδη ἰδέαν—ἐν αὐτῇ (δι' ὧν προεῖπε τῷ Πέτρῳ καὶ ἀπεκάλυψε τῷ Ναθαναὴλ) ὑπὸ τὸ ταπεινὸν ἐξωτερικὸν διέλαμπεν ἤδη καὶ διεφαίνετο ἡ ὑπερκόσμιος δόξα τοῦ Χριστοῦ (στίχ. 14), μερικωτέρα δὲ καθ' ὅσον ἀπειλεῖ τὴν πρώτην γνωριμίαν τοῦ Ἰωάννου μετὰ τοῦ θεοῦ Διδασκάλου. Πόσον τῷ ὄντι ἱστορικὰ ὑπέβησαν αἱ στιγμαὶ τῆς μετὰ τοῦ Ἰησοῦ κλήσεως συναντήσεως καὶ κατ' ἰδίαν ὁμιλίας τοῦ Ἰωάννου δείκνυται καὶ ἐκ τῆς ἀπομνημονεύσεως, καὶ παραθέσεως ὑπ' αὐτοῦ ἐν τῇ διηγῆσει καὶ τῆς ἄρας αὐτῆς (στίχ. 40), καθ' ἣν αὕτη ἐγένετο, ἐν ᾗ αὐτὸς συνήθως δὲν ἀποδίδει σημασίαν εἰς τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου τῶν ἐκ' αὐτοῦ ἐξιστορουμένων γεγονότων.

Ἄξιον σημειώσεως ἐπίσης, ὅτι οἱ ἀπὸ τοῦ νῦν ὀριζόμενοι ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ Ἀπόστολοι καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον παρακολουθοῦντες Αὐτὸν (Β' 12, 17, 22), οἱ ἡμίσεις τοῦ ὄλου 2), καὶ ἐν αὐτοῖς οἱ τρεῖς κορυφαῖοι, ἀνήκουσαν εἰς τὸν κύκλον τῶν μαθητῶν τοῦ Βαπτιστοῦ 3), ἐνσταλάξαντος εἰς τὴν καρδίαν αὐτῶν καὶ καλλιεργήσαντος τὸν ζωηρὸν πόθον τοῦ Μεσσοῦ καὶ παρασκευάσαντος καὶ ὀδηγήσαντος ἐκ' Αὐτόν. Σύ-

(1) Αὕτη ἐν πάσῃ περιπτώσει λαμβάνει ἐν τῇ διηγῆσει τῆς ἐπίσημοι κλήσεως, καθ' ἣν οὗτοι ἀδιδάκτως πείθονται καὶ ἀκολουθοῦσιν.

(2) Φαίνεται πιθανόν, ὅτι καὶ ἐξ ὄλου τῶν κατόπιν (μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ Βαπτιστοῦ) ἔνιοι τοῦλάχιστον ἴδιαν ἐκ τοῦ κύκλου τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

(3) Ἀσφαλῶς οἱ δύο, ἀλλὰ πιθανώτατα καὶ οἱ λοιποί.

ναμα δὲ καὶ ὅτι πάντες οὗτοι εἶνε οἰκεῖοι ἀλλήλοις ἀπὸ τοῦ τόπου τῆς προελεύσεως καὶ τῶν συνδεόντων αὐτοὺς δεσμιῶν συγγενείας καὶ φιλίας, καὶ ἐπὶ τούτοις διακρίνονται ἕκαστος αὐτῶν διὰ τὰ ἥθη αὐτῶν, οὐχ ἦττον δὲ—τινὲς αὐτῶν ἰδίᾳ—καὶ διὰ τὰ πνευματικὰ πλεονεκτημᾶτα, συμφάνως πρὸς τὰ ὁποῖα καὶ καλεῖ αὐτοὺς καὶ προσελκύει πρὸς ἑαυτὸν ὁ σοφὸς Διδάσκαλος καὶ Καλὸς Ποιμὴν.

Εἰς φύσιν θεωρητικὴν, οἷα ἡ τοῦ Ἰωάννου, μετὰ οὐχ ἦττον εὐπαθοῦς καρδίας, τὰ ἐξωτερικῶς ἐπιβαλλόμενα, τὰ θαύματα καὶ αὐτὴ ἡ καρδιογνωσία, ὑλιώτερον ἢ δύναντο νὰ ἐπιδράσωσιν ἢ ἡ ἀμειβοῦς ἐκκοινωνία καὶ διὰ τοῦ λόγου ἀποκάλυψις τῶν μυθίων τῆς ψυχῆς. Οὗτω δὲ ἐξηγεῖται καὶ ἡ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ αὐτοῦ τῶν λόγων κατ' ἐξοχίην τοῦ Χριστοῦ ἀποθησαύρισις, καὶ ἡ σπουδαιότης ἡ διὰ τὴν προσέλευσιν εἰς Χριστὸν ἀποδιδόμενη ὑπ' αὐτοῦ εἰς αὐτοὺς.

Ὅ,τι ἐκτὸς τῆς δεκτικότητος τῆς ψυχῆς, μεθ' ἧς καὶ οὗτος ἐδέξατο τοὺς λόγους τοῦ Ἰησοῦ, φαίνεται διακρίνον τὸν Ἀνδρέαν εἶνε τὸ φιλάδελφον καὶ ἀνιδιοτελεῖς, τὸ ἐκδηλούμενον ἐν τῇ ζωηρᾷ αὐτοῦ προθυμίᾳ καὶ τῷ ὑπὲρ τῶν ἄλλων διαφέροντι (πρβλ. καὶ Σ' 8 κ. ἐξ. IB' 22', ἀλλὰ καὶ τὸ ταπεινὸν τοῦ φρονήματος, μὴ ἀξιώσαντος—καίπερ τῶν πρώτων κληθέντος, καὶ ἀδελφοῦ ὄντος τοῦ Πέτρου— νὰ περιληφθῇ εἰς τὸν κύκλον τῶν κορυφαίων.

Τὸν Πέτρον, φύσιν ζωηρᾶν καὶ ὀρμητικὴν, κατακλύπτει τὸ ἐξωτερικόν, ἡ ὑπεράνθρωπος καρδιογνωστικὴ δύναμις τοῦ Χριστοῦ. Οὗτω δεσμεύει αὐτὸν ὁ Χριστὸς διὰ μιᾶς, καὶ τιθασεύων βαθμηδὸν τὸν ἀτίθασον αὐτοῦ χαρακτήρα, καὶ παιδαγωγῶν καὶ ρωννύων τὴν φύσιν ἕμμενον αὐτοῦ θέλησιν, ἀναδεικνύει αὐτὸν ἀληθῆ Πέτρον, βράχον τῆς εἰς Αὐτὸν πίστεως.

Ὁ Φίλιππος παρὰ πᾶσαν τὴν ἀγαθὴν αὐτοῦ προαίρεσιν παρίσταται δειλὸς καὶ ἀναποφάσιτος (πρβλ. Σ' 5 κ. ἐξ. IB' 20 κ. ἐξ. IA' 7 κ. ἐ.), ἀδυνατῶν νὰ εὕρη μόνος καὶ χοῦζον, ὅπως εὐρεθῆ. Ἐν τῇ ζητήσῃ τῆς ἀληθείας ἀνίκανος, ὅπως χρησιμοποίησιν προσηκόντως τὴς δεδομένης πηγᾶς τοῦ φωτός. Ὅθεν δὲ καὶ χοῦζον ἰσχυρᾶς χειρὸς, ὅπως ἀποσπᾷ αὐτὸν τῆς ἀμφιβολίας καὶ τοῦ δισταγμοῦ καὶ ἀδθεντικῆς φωνῆς, ὅπως ἐπιβληθῆ εἰς τὴν ταλαντευομένην θέλησιν αὐτοῦ καὶ παρίσχη οὕτω τὴν γαλήνην καὶ τὴν σωτηρίαν.

Ὅ,τι διακρίνει τὸν χαρακτῆρα τοῦ Ναθαναὴλ εἶνε αὐτὸ ἐκείνο, ὅπερ σαφῶς διέγνω καὶ ἐξήγγειλε περὶ αὐτοῦ ὁ Χριστὸς αὐτός. Τὸ ἄδολον. Ἡ εὐλακρινὴς διάθεσις ἐν τῇ ζητήσῃ τῆς ἀληθείας, ἥτις προκάλεσε τὴν ἀμφιβολίαν τοῦ Ναθαναὴλ, ὅπως μὴ ταχὼν πλανηθῆ, ἦν ὁμοίως ἠσπίαστο καὶ ἐνεκολπώθη εὐθύ: ὡς προσήχθησαν τὰ προσήκοντα πειστήρια. Πόσον διάφορος ὑπῆρξεν ἡ συμπεριφορὰ τῆς πλειονότητος τῶν ὁμοφύλων αὐτοῦ, ὁρμημένων ἀπὸ πονηρᾶς διαθέσεως (πρβλ. Η' 44 κ. ἐξ.), ἔμμενόντων ἐν ταῖς προκαταλήψεσιν αὐτῶν παρὰ τὰ ἀναντίλετα μαρτύρια τῆς γνησιότητος τοῦ Χριστοῦ ὡς τοῦ ἀληθοῦς Μεσσίου!

Τὸ ἐν Κανᾷ Θαύμα. Ἡ πρώτη δι' ἔργων ἀπόδειξις τοῦ Θεοῦ χαρακτηρὸς τοῦ Χριστοῦ, ἐνεσχύουσα τὴν εἰς Αὐτὸν πίστιν τῶν μαθητῶν Αὐτοῦ. (B' 1-11).

Στίχ. 1. Καὶ τῇ ἡμέρᾳ τῇ τρίτῃ. Ἀπὸ τῶν ἐν Α' 44-52 ἐκτιθεμένων, τ. ἔ. ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς πρὸς τὴν Γαλιλαίαν ἐκκινήσεως τοῦ Ἰησοῦ μετὰ τῆς συνόδου Αὐτοῦ. Ἐόμος ἐγένετο ἐν Κανᾷ τῆς Γαλιλαίας. Ἐπειδὴ ὁ ἑορτασμός τῶν γάμων παρετείνετο παρ' Ἑβραίους ἐπὶ ἑβδομάδα ὅλην ὑποτίθεται, ὅτι διὰ τοῦ ἐγένετο (τῇ ἡμ. τῇ τρ. ἐγένετο) δηλοῦται ἡ ἐναρξὶς τοῦ πανηγυρισμοῦ τοῦ ἐν λόγῳ γάμου. Ἐν Κανᾷ. Σύνηθες ὄνομα κομπούλων ἐν Γαλιλαίᾳ, διὸ καὶ δυσκολοτέρα ἢ ἐξακριβώσις τῆς περὶ ἧς ἐνταῦθα ὁ λόγος. Μεταξὺ τῶν πιθανωτέρων τὴν σήμερον, τῆς ἠφρειπωμένης νῦν Khirbet Kana καὶ τῆς Kerfar, (ἄλλως Kafr, Keft, Kanā ἄλλως Κανᾶ) μᾶλλον πιθανὴ φαίνεται ἡ δευτέρα, ἀπέχουσα τῆς Ναζαρέτ 4 1)2-5 μόνον χιλίομιστα. Ὁ προσδιορισμὸς, τῆς Γαλιλαίας, προστίθεται ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ χάριν τῶν ἀγνωσούντων τὴν χώραν ἀναγνωστῶν αὐτοῦ, ἢ κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν πρὸς διάκρισιν ἀπὸ τῆς (παρ' Ἰωσ. Ἀρχ. 51 μνημονευομένης) ἐν τῇ Κολλίᾳ Συρία

καμένης, δρωνύμου κομπολόου. **Καὶ ἦν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ἐκεῖ.** Κληθεῖσα πάντως ἐκ τῆς παρεκκείμενης Ναζαρέτ.(1).

Στίχ. 2. Γνωσθείσης τῆς ἀφίξεως τοῦ Ἰησοῦ ἐν Κανᾷ — ὅπου μετέβη πιθανῶς ἐκ Ναζαρέτ μαθῶν τὴν ἐκεῖσε μετάβασιν τῆς μητρὸς, ἵσως δὲ καὶ χάριν τοῦ ἐκεῖ κατοικοῦντος Ναθαναὴλ (ΚΑ' 2)— προσκαλεῖται καὶ Οὗτος μετὰ τῶν γνωστῶν ἤδη ἐκ τῶν ἀνωτέρω μαθητῶν Αὐτοῦ. Ἐκ τῆς ἀντιθέσεως (ἦν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ἐκεῖ) μεταξὺ τοῦ ἦν καὶ τοῦ ἐκλήθη (ἐκλήθη ἦν), καὶ ἐκ τῶν ἐν στίχ. 3 καὶ 10 λεγομένων σαφῶς δῆλον, ὅτι ὁ Ἰησοῦς καὶ οἱ μαθηταὶ Αὐτοῦ δὲν προσεκλήθησαν κατὰ τὴν πρώτην καὶ δευτέραν ἡμέραν τοῦ γάμου, ὅτε καταλείπεται πλέον ἢ ἐπαρκῆς χρόνος (5 ἡμέραι) διὰ τὴν ἐκ τοῦ τόπου ἐνθα ἐβίπτιζεν ὁ Ἰωάννης εἰς Γαλιλαίαν ἀφίξιν Αὐτοῦ, δυνατὴν οὐχ ἦττον καὶ ἐν τρισὶν μόνον ἡμέραις. Ἐν σχέσει πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ ἀποδοχὴν τῆς προσκλήσεως καὶ παρουσίαν εἰς τοὺς γάμους ὁ Χρυσ. καὶ ὁ Θεοφ. σημειοῦνται μόνον, ὅτι ἔπραξε τοῦτο «πρὸς τὴν ὀφέλειαν καὶ εὐεργεσίαν ἡμῶν», ὑπαιτισσόμενοι πιθανώτατα τὴν ἀπὸ τοῦ θαύματος ὀφέλειαν. Ἄλλ' ὁ Ζιγ. παρατηρεῖ συγχρόνως καὶ τάδε: «ὁ τὸν γάμον νομοθετήσας, ἤλθε τιμῆσων τὸν γάμον καὶ ἀγιάσων αὐτὸν τῇ παρουσίᾳ.»

Στίχ. 3. Ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ, ἐκ τῶν οἰκειοτέρων πιθανώτατα εἰς τοὺς ἄγοντας τοὺς γάμους, ἔμαθεν ἐκ τῶν πρώτων, ὅτι ἐξηνητήθη ἢ προμήθεια τοῦ οἴνου αὐτῶν καὶ τοῦτο κατὰ τὴν μέχρι τότε οἰκειότητά καὶ τὸ πρὸς τὸν υἱὸν βίᾳ ἀνακοινῶνται Αὐτῇ. Τὸ διαφέρειν τῆς Θεομήτορος διὰ τὴν ἀμηχανίαν τῶν τελούντων τοὺς γάμους ἐπὶ τῇ ἐξαντήσει τοῦ οἴνου αὐτῶν ἐκινήθη πιθανῶς τοσαύτη μᾶλλον, ὅσα ἦτο δυνατὸν γὰρ σκεφθῆναι αὕτη, ὅτι τὴν ἐξάντησιν ἐπειλάχονεν ἢ ἐπιλόφρων προσκλήσεις τοῦ Ἰησοῦ καὶ τῶν 6 μαθητῶν Αὐτοῦ. Ἐπ' ἢ καὶ ἀποτείνεται πρὸς τὸν υἱὸν οὐχὶ μόνον πιθανῶς ἀνακοινουμένη τὸ πρᾶγμα, ἀλ-

(1) Κατ' ἄλλην γνώμην, ἐξαιρέσει τῶν οὕτω καλοῦμένων ἀδελφῶν (ἐκδοσμένων πάντως εἰς γάμον καὶ παραμεινασῶν εἰς Ναζαρέτ, Μρκ. ΣΤ' 3), ἡ οἰκογένεια τοῦ Ἰησοῦ διῆρθε κατὰ τὸν χρόνον τοῦτον ἐν Κανᾷ, ὅθεν καὶ ἡ εἰς τὸν γάμον πρόσκλησις τῆς Θεοτόκου καὶ ἡ ἐκεῖσε ἀφίξις τοῦ Ἰησοῦ καὶ πρόσκλησις καὶ Αὐτοῦ εἰς τὸν γάμον.

λὰ καὶ ὑποδηλοῦσα τὴν ἀνάγκην καὶ προτρέπουσα τὸν Ἰησοῦν, ὅπως προσέλθῃ ἐπίκουρος. Ἐβούλετο καὶ ἐκείνοις καταθέσθαι χάριν, καὶ ἐαυτὴν λαμπροτέραν ποιῆσαι διὰ τοῦ παιδός. Καὶ τάχα τι καὶ ἀνθρώπινον ἔπασχε... Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸς σφοδρότερον ἀπεκρίνατο. Χρυσ.

Στίχ. 4. Ἡ ἀπότομος πῶς προδήλως ἀπάντησις τοῦ Ἰησοῦ πρὸς τὴν μητέρα, ἦν ἐπίσης προσαγορεύει διὰ τοῦ ἀπλοῦ γόναε, καίπερ μὴ ἔχοντος περιφρονητικὸν τόνον (πρβλ. ΙΘ' 26, Κ' 13, 15.), ὑποδεικνύει, ὅτι εἰσαρχόμενος εἰς τὸ στάδιον τῆς δημοσίου ἐνεργείας Αὐτοῦ, ἐγκαινοθείσης διὰ τοῦ βαπτίσματος καὶ τῆς ἐπ' Αὐτὸν καταβάσεως τοῦ Ἁγ. Πνεύματος, ἐπαίετο διατελῶν πλέον πρὸς τὴν μητέρα ἐν τῇ σχέσει, ἦν ὁ Ι. Λουκᾶς (Β' 51) χαρακτηρίζει διὰ τῶν λέξεων καὶ ἦν ὀποτασσόμενος αὐτοῖς (τοῖς γονεῦσιν). Πᾶν ὅ,τι—διδασκῆται καὶ ἂν προήγετο—προσέκρουε, ἢ δὲν συνέτεινε καὶ δὲν ἐξυπηρέτει τὸ μέγα ἔργον, εἰς αὐτὴν τὴν ἐκλήρωσιν ἤδη προβῆναι, ἔδει γὰρ ὀποτασθῆναι εἰς μόνας τὰς ἀνάγκας καὶ ἀπαιτήσεις τοῦ ἔργου τούτου. Ἐνθα μὲν γὰρ ἂν μηδὲν ἐμποδίζοι, μὴδὲ παρεγκόπτοιαι τι τῶν κατὰ Θεὸν πραγμάτων οἱ γονεῖς, διαγκαῖον εἶκιν καὶ ὀφειλόμειον, καὶ τὸ μὴ τοῦτο ποιεῖν κίνδυνος μέγας. Ὅταν δὲ ἀκαίρως τι ζητῶσι καὶ ἐγκόπτοιαι τι τῶν πνευματικῶν οὐκ ἀσφαλές. Χρυσ. **Ὅσπῳ ἦκει ἡ ὄρα μου.** Χαρακτηρίσας τὰς νέας σχέσεις, εἰς ἃς εἰσῆρχετο ἤδη πρὸς τὴν μητέρα (τί ἐμοὶ καὶ σοί), ὃν ἔνεκα πᾶσα μητρικὴ ἀξίωσις ἀπέβαλε τὸν πρότερον αὐτῆς χαρακτήρα, εὗρίσκει οὐχ ἦτον ὁ Ἰησοῦς εὐλόγον, ὅπως ἐξηγήσῃ τὴν αἰτίαν τῆς ἐν τῇ ἀποτόμῳ πῶς πρὸς τὴν μητέρα—γενικωτέρας σημασίας—ἀπάντησις Αὐτοῦ περιεχομένης ἀποκρούσεως τοῦ ὑποδηλουμένου αἰτήματος αὐτῆς, ὅπερ, ὡς ἐκδέχεται καὶ ἐρμηνεύει αὐτὸς ὁ Ἰησοῦς λέγων τὸ **Ὅσπῳ ἦκει ἡ ὄρα μου**, εἶνε θαυματουργία, ἦν ἡδύνατο γὰρ προσδοκᾶ παρὰ τοῦ Ἰησοῦ ἢ μητῆρ ἐν πάσῃ στιγμῇ—ἢτε μνημῶν πάντοτε (Λουκ. Β' 51) τῶν θαυμασίων τοῦ τόκου καὶ τῆς παιδικῆς ἡλικίας Αὐτοῦ (Μτθ. Α' 18 κ. ἔ. Β' 9 κ. ἔ. 13 Λουκ. Α' 26 κ. ἔ. Ε' 3, ἔ. Πρβλ. καὶ Ἰω. Α' 13, 14),—κατὰ μέζονα δὲ λόγον ἀπὸ τοῦ παρόντος, ἀπ' ὅτου μόλις ἀρτι ἐνωτίσαστο πάντως παρὰ τῶν συνοδευόντων τὸν Κύριον μαθητῶν τὰ κατὰ τὰς τελευταίας πρὸ τῆς ἀφίξεως αὐτῶν εἰς Κανᾷ ἡμέρας (Α' 19-Β' 52). «Πόθεν ἐπῆλθε τῇ μητρὶ μέγα τι φαντασθῆναι περὶ αὐτοῦ (τοῦ Ἰησοῦ); Ἀποκαλύπτεσθαι λοιπὸν ἤρχετο, καὶ ἐξ Ἰωάννου κατὰδῆλος ἦν, καὶ ἀπὸ

τῶν πρὸς τοὺς μαθητὰς εἰρημένων αὐτῷ καὶ πρὸς τούτων δὲ πάντων αὐτῇ ἢ σύλληψις καὶ τὰ μετὰ τὴν γέννησιν γενόμενα πάντα μεγίστην αὐτῇ περὶ τοῦ πτείδος ἐπέθηκε τὴν ἐπόνοιαν». Χρυσ. 'Ομ. ὁ Θεόφυλακτος σημειούμενος: «Παρακαλεῖ δὲ αὐτὸν ἡ μήτηρ εἰς θαυματουργίαν, μεγάλην περὶ τῆς Αὐτοῦ δυνάμεως λαβοῦσα ἐπόλησιν ἀπὸ τε τῆς συλλήψεως, ἀπὸ τε τοῦ τόκου.» Καὶ ὁ Ζιγ. γράφων «Ὁὕτω ἕως τότε θαῦμα πεποιήκειν. Ἐπεὶ δὲ μεμάρθηκεν ἡ μήτηρ τὰ κατ' Αὐτόν, ὅτι τε δι' Αὐτόν ἦλθεν Ἰωάννης, καὶ ὅτι μεμαρτύρηκε περὶ τῆς θεότητος Αὐτοῦ, καὶ ὅτι καὶ οὐρανόθεν ἐμαρτυρήθη, ἅμα δὲ καὶ εἶδεν, ὅτι μαθητὰς προσελάβετο συνῆκεν, ὅτι ἤρξατο λοιπὸν ἀποκαλύπτεσθαι.» Οὕτω καὶ οἱ πολλοὶ τῶν νεωτέρων ἐξηγητῶν, καθ' ὅν χρόνον ἄλλοι τὰ θαυμάσια τῆς συλλήψεως, καὶ τοῦ τόκου ὡς μαρτυροῦντα τὴν Μεσσιακὴν τοῦ Ἰησοῦ ἀποστολὴν καὶ ἐμβάλλοντα ἅμα ἀναγκαίως καὶ τὴν ἰδέαν ὑπερφυσικῆς δυνάμεως ἐρμηνεύοντες, κατ' ἀνάλογον δὲ τρόπον ἐξηγούμενοι καὶ τὰ τῆς μαρτυρίας τοῦ Βαπτιστοῦ (ἢν αὕτη διεβιβίσθη τῇ Θεομήτορι), καὶ ἐν ἀμφιβόλῳ τιθέντες, ὅτι ἀνεκινώθησαν αὐτῇ αἱ τελευταῖαι ἐκδηλώσεις τῆς καρδιογνωσίας καὶ παντογνωσίας τοῦ Ἰησοῦ (Α' 43, 48, 49) καὶ τῆς ἐπαγγελίας Αὐτοῦ (Α' 52), διατυποῦσι τὴν γνώμην, ὅτι ἡ Θεομήτωρ ἠτεῖτο παρὰ τοῦ Υἱοῦ τὴν φυσικῶς τινι τροπῶν (ἐκ Ναζαρέτ ἐπὶ παραδ. ἢ ἐκ Κανᾶ διὰ τοῦ Ναθαν.) προμήθειαν οἴνου καὶ ἐπάρκειαν οὕτω εἰς τὴν ἀνάγκην τῶν οἰκοδομητῶν τῶν γάμων. Ὑπὸ τοιοῦτο δὲ πνεῦμα ἐρμηνεύουσι καὶ τὴν εἰς τοὺς ὑπηρέτας (στίχ. 5.) δοθείσαν ἐντολὴν αὐτῆς, ὅπως ὦσιν ἔτοιμοι νὰ σπεύσωσιν, ὅπου τυχὸν θὰ ἀπέυτελλεν αὐτοὺς ὁ Ἰησοῦς.

Στίχ. 5. Ἡ Θεομήτωρ ἐν τῇ κατὰ τὸ φαινόμενον κατηγορηματικῇ δηλώσει τοῦ Ἰησοῦ ὅτι εἰς οὐδὲν, ὅσον τὸ παρ' αὐτῆς ὑποβαλλόμενον Αὐτῷ, θὰ προέβαινε πρὸς τὸ παρὸν, διὰ τοῦ μητρικοῦ αὐτῆς βλέμματος διακρίνει οὐχὶ τελείαν ἄρνησιν. Παρακολουθοῦσα ἐκ παιδῶν καὶ ἐμβλαδύνουσα εἰς τὸν χαρακτήρα τοῦ Ἰησοῦ, εἰς τὸ ἐν Αὐτῷ εὐπειθές, ἐπεικὲς καὶ συμπαιθές, ἐφρόνει, ὅτι ἅπαξ λαβὼν γνώσιν τῆς ἀμυχανίας τῶν τελούτων τοὺς γάμους δὲν θὰ ἐδεικνυτο ἀδιάφορος, φρονόσα ἅμα ἴσως — ὅτι καὶ ὁ Ἰησοῦς αὐτὸς ἀμέσως σπρίσταται φρονῶν, εἶδεν καὶ προβαίνει εἰς τὴν ζητουμένην θαυματουργίαν, — ὅτι τὸ μερικὸν τοῦτο ἐν στενῷ κύκλῳ ἄνευ πάσης ἐπιδελξείας τελούμενον ἰσχυρῶς ἐργον ἠδύνατο νὰ ἐπίσχη χώρον ἀπλοῦ προανακρούσματος εἰς τὴν διὰ τοῦ ἡ

ῶρα μου (οὕτω ἔκει ἡ ῶρα μου) διηγουμένην δημοσίαν, ἀπροκάλυπτον καὶ ἀθρόαν θαυματουργίαν τοῦ Ἰησοῦ, τὴν φανέρωσιν τῆς δόξης Αὐτοῦ, ὅθεν καὶ ὡς κεκτημένη παρησίαν ἐν οἴκῳ διατάσσει τοὺς ὑπηρέτας, ὅπως ὦσιν ἔτοιμοι νὰ συμμορφωθῶσι πρὸς τὰς διαταγὰς τοῦ Ἰησοῦ. Διὰ τὴν ἐντιοῦθα χρῆσιν τῆς φρ. οὕτω ἔκει ἡ ῶρα μου πρβλ. τὴν ἐν Ζ' 6 ἀνάλογον φρ. ὁ καιρὸς ὁ ἐμὸς οὕτω πάρεστιν. Ἀλλαχοῦ (Ζ' 30 ΠΒ' 23, 27. Π' 1. ΙΖ' 1) ἡ πυκνὴ αὐτῆ παρὰ τῷ Ἰωάννῃ φράσις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπίσημον στιγμήν τῆς συλλήψεως, τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰησοῦ. Ἄλλ' ἡ σημασία κατ' οὐσίαν συμπλήρει, διότι τὰ ἐπακολουθήσαντα τῷ πάθει τοῦ Ἰησοῦ, ἡ ἀνάστασις καὶ ἡ εἰς οὐρανούς ἀνάληψις καὶ ἡ ἐξ αὐτοῦ σωτηριώδους τοῖς ἀνθρώποις δύναμις, ἀπετέλεσαν τὴν κατ' ἐξοχὴν φανέρωσιν τῆς δόξης τοῦ Χριστοῦ. Πρβλ. πρὸς τοῦτο τὸ ἐν Γ' 14 ρ. ὕψιστος οὐκ κείμενον ἀντὶ τοῦ σταυροῦ οὐσθε. Αἱ ἐπίσημοι στιγμαὶ τοῦ σωτηριώδους ἔργου τοῦ Χριστοῦ ἦσαν ὀρισμένοι ὑπὸ τῆς βουλῆς τοῦ Θεοῦ ὅθεν πλήρη ἐκ τῶν προτέρων γνώσιν αὐτῶν ἔχον ὁ Χριστὸς ἐχώρει ἀσφαλῶς μὴ τιταντευόμενος, ἀλλ' οὐδ' ἐπισπειδῶν οἴκοθεν αὐτὰς, καθ' ὅν χρόνον ἠδυνάτου νὰ πρῆξωσι τοῦτο καὶ θέλοντες οἱ Ἰουδαῖοι. Ὁ Χρυσόστομος ἐρμηνεύει. Οὕτω ἔκει ἡ ῶρα μου. Οὐδέπω γνώριμός εἶμι τοῖς παροῦσιν, ἀλλ' οὐδὲ ἴσους, ὅτι ἠστέρησεν ὁ οἶκος. Ἐκασὸν αὐτοῖς ἀισθῆσαι πρῶτον, ὥστε μὴ ὑποπειθῆσαι τὰ γινόμενα.» Ὁμ. καὶ ὁ Θεοφ. καὶ ὁ Ζιγ. ῥητῶς σημειούμενος: «Ὁὕτω πάρεστιν ἡ ῶρα μου, ἡ τοῦ θαυματουργήσαι, ὁ ζῆτεῖς.» Τὴν (παρὰ τὴν ἐν ἀρχῇ ἀπόκρουσιν) ἐκπλήρωσιν κατόπιν ὑπὸ τοῦ Ἰησοῦ τῆς παρακλήσεως τῆς Μητρὸς ὁ Χρυσόστομος διακαιολογῇ «Μάλιστα μὲν ὥστε καὶ τοῖς ἀντιλέγουσι, καὶ ὦρα αὐτὸν ὑποκείσθαι νομίζουσιν, ἰκανὴν γενέσθαι ἀπόδειξιν τοῦ μὴ ὑποκείσθαι Αὐτὸν ὦρα... Ἐπειτα καὶ τικῶν τὴν μητέρα, ἵνα μὴ διὰ παντὸς ἀντιλέγειν αὐτῇ δόξῃ». Πρβλ. καὶ Θεοφ. καὶ Ζιγ.

Στίχ. 6. Ἀναγκαῖα πληροφορία διὰ τὸ ἐπακολουθῆσαι θαῦμα. Ἦσαν κείμενα. Ἐκείντο, ἦσαν τοποθετημένα. Ἐκεῖ. Ἐν τῷ οἴκῳ ἢ ἐν τῇ αὐλῇ αὐτοῦ. Κατὰ τὸν καθαρισμὸν τῶν Ἰουδαίων = Συμφωνίας πρὸς τὸ θρησκευτικὸν ἔθος τῶν Ἰουδαίων νὰ καθαρῶνται, νὰ νίπτωσι τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ γεύματος καὶ μετ' αὐτὸ, ἄρα = διὰ τὴν νύκτιν ταύτην φανερὸν δὲ ὅτι τὴν παρατήρησιν ταύτην κοιτεῖται ὁ Εὐαγγελιστῆς

χάριν τῶν μὴ Ἰουδαίων ἀναγιωστῶν αὐτοῦ, ἀγνοούντων τὸ ἔθος τοῦτο. Κατὰ τὸν Χρυσόστομον· Οὐχὶ ἀπλῶς εἶπε κατὰ τὸν καθαρτισμὸν τῶν Ἰουδαίων, ἀλλ' ἵνα μήτινε; τῶν ἀπίστων ὑποπτεύσωσιν, ὅτι τρυγὸς ἐνδον ἀπομεινάσης, εἶτα τοῦ ὕδατος ἐπιβληθέντος, οἶνος λεπτότατος γέγοιτε... δεικνὺς ἴτι οὐδέποτε ἔκεινα οἴνου γέγοιτε δοχεῖα.» Ὁμ. ὁ Θεοφύλακτος, δεῖ δ' ὅμως συγχρόνως σημειοῦται· «Οἱ Ἰουδαῖοι καθ' ἑκάστην σχεδὸν ἀπεκλύοντο καὶ οὕτως ἤσθιον, οἶνον εἰ λεπρὸν ἤψαντο, εἰ νεκρὸν, εἰ γυναικὶ ἀμίλησαν, ὡς ἀκάθαρτοι λοιπὸν ὄντες ἀπελούντο.» Οὕτω δὲ καὶ ὁ Ζιγ. «Ἴνα εἴποτε ἀκάθαρτοι γένοιτο μὴ πόρρω βυθίζοιεν.»

**Κωρυθσαι ἀνὰ μετρητάς δύο ἢ τρεῖς.** Ἄρα περὶ τὰς 79 μέχοι 118 λίτρας ἕκαστος, ἀν ὑποθεθῆ, ὅτι νοοῦνται Ἄστικοι μετρηταί. Οἱ ἐν χρῆσει ἐν Συρίᾳ κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Σελευκιδῶν μετρηταὶ ἦσαν περιεκτικώτεροι. Ἡ μεγάλη αὕτη ποσότης τοῦ περιεχομένου ἀναδεικνύει ἔτι μᾶλλον τὸ θαῦμα. Πρβλ. καὶ τὸν ἐν κερ. ΣΤ' κολλαπ/ασιασμὸν τῶν ἄρτων, οἷτινες ἐξήρχοντο ἀνεξάντητοι ἐκ τῶν χειρῶν τοῦ Ἰησοῦ. Ἐξηγήται τινες διὰ τὴν μεγάλην ποσότητα τοῦ περιεχομένου τῶν ὕδριων, ὅπως μὴ φανῆ ὁ Ἰησοῦς παρῆχων πλέον τοῦ δέοντος, δέχονται ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου, ὅτι μετεβλήθη εἰς οἶνον μόνον τὸ παραχρημα ἀντήθεν ποσόν.

**Στίχ. 7.** Οὕτω προβιβναι ὁ Ἰησοῦς; εἰς τὴν θαυματουργίαν. Οἱ ὑπηρεταὶ συμφώνως πρὸς τὴν δουλείαν διαταγὴν τῆς μητρὸς, καὶ ἄλλως διὰ τὸ ἐπιβάλλον τοῦ Ἰησοῦ, ὑπακούουσιν ἄνευ ἀντιλογίας. Αἱ ὕδριαι εἶχον κενωθῆ, ἴσως ἐν μέρει μόνον, διὰ τὴν πρὸ τοῦ γεύματος νήψιν τῶν δαιτυμόνων. Ἔως ἄνω. Πρὸς ἀνάδειξιν τοῦ θαύματος.

**Στίχ. 8.** Ὅτι νῦν διατάσσει ὁ Ἰησοῦς; τοῖς ὑπηρεταῖς, ὅπως ἀνελήσωσιν ἐκ τῶν ὕδριων δὲν εἶνε πλέον ὕδωρ, ἀλλ' ὡς ἐκ τῶν καταιέρω δεικνύται, ἀρίστης ποιότητος οἶνος. Κατὰ τὴν τοῖς ὑπηρετας δοθεῖσαν τελευταίαν ταύτην διαταγὴν τῆ πανσθενουργῆ δυνάμει Αὐτοῦ ὁ Ἰησοῦς μετέβαλε τὸ ἄρτι εἰς τὰς ὕδριαις ἐμβληθὲν ὕδωρ εἰς οἶνον· τὰ συμφοραζόμενα οὐδεμίαν περὶ τοῦτου καταλείπουσιν ἀμφιβολίαν, ἀποκλείοντα πᾶσαν ἄλλην ἐξήγησιν. **Τῷ ἀρχιερεκλίνω.** Τῷ ἐπὶ τῶν τραπέζων, ὅστις πρὸς τοῖς ἄλλοις εἶχε τὸ καθήκον, νὰ προγεύηται, νὰ δοκιμάξῃ τὰ φαγητὰ καὶ ποτά, «Μάλιστα πάντων οἱ τὴν δια-

νοῦσαν τῶν τοιούτων ἐμπειστημένοι δειπνῶν, οὗτοι μάλιστα εἶπιν οἱ νήφροντες, ἐν ἔργον ἔχοντες, τὸ ἐν κόσμῳ καὶ τῷ εἰ πάντα διατιθέσθαι. Διὰ τοῦτο τὴν νήφουσαν αἰσθησὴν ταύτην εἰς μαρτυρίαν ἐκάλεσε.» Χρυσ. Θεοφ. **Τρεκλίνω.** Ἐστιάτοριον, ἔχον ἀντὶ καθισμάτων κλίνας (τρεῖς), ἐφ' ὧν κατὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν ἀνακείμενοι ἔτρωγον.

**Στίχ. 9-10.** Διὰ τῶν ἐν ταῖς στίχοις τούτοις παρατιθεμένων πιστοῦται τὸ θαῦμα. Ὁ ἱ. Εὐαγγελιστὴς σπεύδων νὰ ἀναδείξῃ τὴν σημασίαν καὶ σπουδαιότητα τοῦ ἐν λόγῳ θαύματος διὰ τοὺς μαθητὰς (στίχ. 11), — τὸν πρῶτον τοῦτον πυρῆνα τῶν πιστευόντων, τὴν ἀπαρχὴν τῶν ἐκλεκτῶν, — δὲν ἐνδιατρίβει εἰς ἀναγκαίας τινὰς ἐνταῦθα λεπτομερείας, οἷαι ἢ ἀνακοίνωσις τοῦ θαύματος ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν, ἢ ἐκ τούτου ἐντύπωσις εἰς τοὺς παρόντας εἰς τοὺς γάμους κ.τ.λ. Τοῦναντίον οἱ ὑπηρεταὶ παρίστανται, καίπερ εἰδότες, σιωπῶντες, διὸ καὶ ὁ ἀρχιερεκλινὸς εἰσάγεται μεμψόμενος ἐλαφρῶς τὸν νυμφίον, ὄντα προδήλως αὐτὸν τοῦτον καὶ οἰκοδεσπότην. Ἐνδέχεται ἢ ὑπὸ τῶν ὑπηρετῶν ἀποσιώπησις τοῦ θαύματος, ἐν πάσῃ περιπτώσει ἢ μὴ εἰς εὐρὺν κύκλον δημοσίευσις αὐτοῦ, νὰ συνῆδε πρὸς τὸ οὐπω ἦκε ἢ ὥρα μὲν (στίχ. 4). «Καὶ τίνας ἔνεκεν μὴ τοὺς διακόνους ἐφώνησε; Οὕτω γὰρ ἂν καὶ τὸ θαῦμα ἐξεκαλύφθη. Ὅτι οὐδὲ αὐτὸ; ὁ Ἰησοῦς ἐξεκάλυπτε τὸ γεγονός, ἀλλ' ἠρέμα καὶ κατὰ μικρὸν ἐβούλετο γνωρισθῆναι τῶν σημείων τὴν δύναμιν... Εἰκὸς μὲν οὖν τὸν νυμφίον ἀποκρίνασθαι τι πρὸς ταῦτα καὶ εἰπεῖν· πλὴν ἀλλ' ὁ Εὐαγγελιστὴς ἐπειγόμενος πρὸς τὰ ἀναγκαϊότερα παρέδραμε τὰ λοιπὰ.» Χρυσ.

**Στίχ. 11. Τρύπη.** Ἀντὶ τοῦτο, καθ' ἕξιν ἐκ τοῦ τῆν ἀρχὴν, ἀνθ' οὗ κρείττων γραφὴ ἀρχὴν (ἀνευ τοῦ ἄρθρου). Τὸ ἐν ἱκανῇ τῆς Παλιλαίας ἐπιτελεσθὲν θαῦμα τοῦ Ἰησοῦ χαρακτηρίζει ὁ ἱ. Εὐαγγελιστὴς ὡς τὸ πρῶτον τῶν θαυμασίων ἔργων Αὐτοῦ, δι' ὧν ἀπεκαλύπτετο τὸ θεῖον μεγαλεῖον Αὐτοῦ, ἢ θεότης τ. ἔ. Αὐτοῦ(1) (Πρβλ.

(1) «Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Οὐδὲ γὰρ πολλὰ προδείχον τὸ γενόμενον ἀλλ' οἱ διακόνου καὶ ὁ ἀρχιερεκλινὸς καὶ ὁ νυμφίος. Πῶς οὖν ἐμάνερωσε τὴν δόξαν αὐτοῦ; Τὸ γε αὐτοῦ μέρος. Εἰ δὲ καὶ μὴ τότε, ἀλλ' ὕστερον ἀμελλόν τὸ θαῦμα ἀκούσασθαι ἄπαντες, μέχρι γὰρ τοῦ νῦν ἀδεται» Χρυσ.

Α, 14). Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τοὺς πρώτους μαθητὰς καὶ ἀποστόλους, τοὺς μάρτυρας γενομένους αὐτοῦ, ἀποδίδει εἰς αὐτὸ τὴν δύναμιν τῆς ἐπὶ πλέον ἐνισχύσεως καὶ ἐπιρρώσεως τῆς πίστεως αὐτῶν πρὸς τὸν Χριστόν. **Σημείων. Σημεῖον.** Ὁ συνήθως παρὰ τῷ Ἰωάννῃ οὗτος ὄρος, ἐν χρήσει καὶ ἐν τῇ Π. Δ. χαρακτηρίζει τὸ θαῦμα ὡς αἰσθητὸν δεῖγμα ὑπερφυσικῆς δυνάμεως καὶ ἐνεργείας. **Καὶ ἐπίστευσαν εἰς αὐτὸν ὡς μαθηταὶ αὐτοῦ.** Ἡ μαρτυρία τοῦ Βαπτιστοῦ, ἢ μετὰ τοῦ Ἰησοῦ αὐτοῦ συνομιλία, καὶ ἡ ὑπερφυσικὴ δρασις καὶ ἡ γνώσις αὐτοῦ, εἶχον ἤδη διεγείρει τὴν πρὸς τὸν Ἰησοῦν ὡς Μεσσίαν (Α' 42), ὡς Υἱὸν τοῦ Θεοῦ βασιλέα τοῦ Ἰσραὴλ (Α' 50), πίστιν (Α' 51) τῶν πρώτων μαθητῶν τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἡ πίστις δὲν εἶνε τι ἀπρητισμένον εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς, ἀνεπίδεκτον αὐξήσεως, ἐμβλασθένσεως. Ἀποτέλεσμα τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς ἀγαθῆς διαθέσεως καὶ προσπαθείας τοῦ ἀνθρώπου (Μαρκ. Θ' 24. Λουκ. ΙΖ' 5. ΚΒ' 32) αὕτη (κατὰ τὸ Ρωμ. Α' 17, 9) χωρεῖ ἐκ πίστεως εἰς πίστιν καὶ φέρει τὸν χαρακτῆρα διαρκοῦς νίκης, ἣν διαρκῶς ὀφείλει νὰ νικᾷ ὁ πιστὸς (\*Ἰω. Ε' 4. Πρβλ. Β' 13 κ. ἐ.). «Ὅρας ὅτι τὰ σημεῖα τότε μέγιστα ἀναγκαῖον ἦν ποιεῖν, ὅτε οἱ ἐβγνώμονες καὶ προσέχοντες τοῖς γινόμενοις σαφῶς παρήσαν; Οὗτοι γὰρ ἔμελλον καὶ πιστεῦσιν εὐκολώτερον καὶ μετὰ ἀκριβείας προσέχειν τοῖς γινόμενοις» Χρυσ.

Παρὰ τῇ σαφῶς δηλουμένῃ ὑπὸ τοῦ Εὐαγγελιστοῦ σημασίᾳ τοῦ ἐν Κανᾷ θαύματος, ὡς φανερώσαντος τὴν δόξαν τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἐμβυθύναντος καὶ ἐμπεδῶσαντος τὴν εἰς αὐτὸν πίστιν τῶν μαθητῶν(1), λαμβανομένης ὑπ' ὄψει τῆς πνευματικῆς ἰδιοφυΐας τοῦ Ἰωάννου, βαθύτερον ἐν τοῖς φαινομένοις ἀναγινώσκοντος, δὲν φαίνεται ὅλως ἀπίθανος ἡ γνώμη τῆς ἐν τῷ ἐν λόγῳ θαύματι διαβλέψεως ὑπ' αὐτοῦ μυστικωτέρων τινῶν ἐννοιῶν καὶ διδαγμάτων, συναφῶς πρὸς τὴν ὑπ' αὐ-

(1) Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ταύτης τὸ ἐν Κανᾷ θαῦμα συμπληροῖ τὸν κύκλον τῶν μαρτυριῶν καὶ πιστευθῶν τῶν ἀπὸ Α' 19 καὶ ἐξῆς ἐκτιθεμένων παρὰ τῷ Ἰωάννῃ καὶ παρέχει τὸν λόγον τῆς ἐνταῦθα παραθέσεως τοῦ θαύματος τούτου ὑπὸ τοῦ Ἰωάννου, ὁλίγα καθόλου εἰσιεῖν ἐκ τῶν θαιμμάτων τοῦ Ἰησοῦ ἀναφέροντος.

τοῦ διαγραφομένην εἰκόνα τοῦ Χριστοῦ(1). Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἡ ὑπ' αὐτοῦ ἰσχυρῶς ἀναδεικνυομένη ἀντίθεσις μεταξὺ τοῦ παλαιοῦ καὶ τοῦ νέου Νόμου, τοῦ Νόμου τῶν ἐντολῶν καὶ τοῦ Νόμου τῆς χάριτος (Α' 15), προβάλλεται οὐχ ἦττον καὶ ἐν τῇ χαρακτηριστικῇ διαφορᾷ τῇ ὑπαρχούσῃ μεταξὺ τοῦ δι' ὕδατος, τοῦ τυπικῆν μόνον σημασίαν ἔχοντος, καθαρισμοῦ τῶν Ἰουδαίων(2) καὶ τοῦ τῇ δυνάμει τοῦ Ἰησοῦ πορισθέντος ἀνθουσιῶν οἴνου ἀπεικονίζοντος τὴν ἡδύνουσαν, ἀνακαινίζουσαν καὶ ἀναζωογονοῦσαν τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν χάριν τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, τῆς ὑπερβαλλούσης δαημείας τοῦ εἰς οἶνον μεταβληθέντος ὕδατος ἐκφράζοντος τὸν πλοῦτον καὶ τὴν διαψύλειαν τῶν ἐν Χριστῷ πνευματικῶν χαρισμάτων (Α' 16). Ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦτο βλέπων τις εἰς τὸ ἐν Κανᾷ θαῦμα εὐχερῶς ἡδύνατο νὰ ἐνίδη περαιτέρω ἐν τῷ οἴνῳ τὸ αἷμα τοῦ Χριστοῦ, ὅπερ ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν τυπικὸν δι' ὕδατος καθαρισμὸν τοῦ Π. Ν. καθαρίζει ἡμᾶς ἀπὸ πάσης ἁμαρτίας (Α' Ἰω. Α' 7), καὶ μεταλαμβάνομενον ἐν πίστει ἐν τῇ θείᾳ Ἐδχαριστίᾳ (5 51 κ. ἐ.) καθύστεσι τὸν μετέχοντα κοινωνὸν αὐτῆς τῆς πνευματικῆς καὶ ἡθικῆς ζωῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς αἰωνίου κατ' ἀκολουθίαν σωτηρίας καὶ μακαριότητος(3).

(ἔπεται συνέχεια)

(1) Ἀλληγορικὴ καὶ συμβολικὴ ἐννοία ἀπεδύθη εἰς τὸ θαῦμα τοῦτο ἐκ παλαιῦ. Ταῦτα στοιχῶν καὶ ὁ Θεοφ. πρὸς ἄλλοις ἐν ἀναφορᾷ εἰς τὴν σημ. τοῦ οἴνου σημειοῦται «λύνηται δὲ νοῦσαι οἶνον μὲν τὸν Εὐαγγελικὸν λίγαν, ὕδατος δὲ πάντα τὰ πρὸ τοῦ Εὐαγγελίου, ὑδιημέτερα γὰρ ἴδων...»

(2) Ὁ περὶ οὗτοῦ λόγος ἐνταῦθα καθ' ἑαυτὸν, καίπερ ἀνίκων εἰς τινὰ καρδίαν τῶν πατέρων, ἐπιτηρέζοτο πάντως ἐμμέσως ἐπὶ τῆς Γραφῆς, καὶ ἀνταπεκρίνετο πρὸς τὴν χαρακτῆρα τῶν ὑπὸ τοῦ Νόμου ὑπαγορευομένων πλύσεων, καθουρῶν. Ἀξιοσημείωτος δὲ εἶνε ἡ ἰσχύς τοῦ Εὐαγγελιστοῦ χροῖσις τῆς αὐτῆς λέξεως καθουρῶν καὶ ἐπὶ τοῦ θαυμάτου Ἰωάννου (Γ' 25) τοῦ Βαπτιστοῦ.

(3) Ἐν τοιαύτῃ ἐννοίᾳ—καθ' ὅσον δηλ. ἐν τῷ οἴνῳ λανθάνει ὁ τύπος τοῦ αἵματος τοῦ Χριστοῦ— δύνανται ἴσως νὰ λεχθῆ, ὅτι καθίσταται μᾶλλον καταληπτὴ ἡ σημασία τῶν λόγων τοῦ Χριστοῦ οὕτω ἵκει ἡ ὄρα μου, ἢ πανταχοῦ ἀλλαχοῦ παρὰ τῷ Εὐαγγελιστῇ εἰς τὸν καιρὸν τοῦ πάθους ἀναφερομένη, ὅν τρόπον αἴψ' ἐτέρευ καὶ ἀποτομωτέρων πως ἡχοῦσα ἀπάντησις πρὸς τὴν μυστέρα εἰς ἐμοὶ καὶ σοὶ γύναι, καθ' ὅσον δηλ. ἐν τῇ Θεωρίᾳ ἐξεληρωσάμενος ὁ Ἰουδαϊσμός, ἐκ τῶν κόλπου τοῦ ὁποῦ ἐξῆλθεν ὁ Χριστός, πρὸς ὃν ὁ δῶμος ἐν τῇ κρατούσῃ σαρκικῇ αἰ- τοῦ μαρτῆ εἶμι νὰ διακοπῆ πᾶσα σχέσις.